

R.N.I. No. 14593/1957

પાગંડાંડી

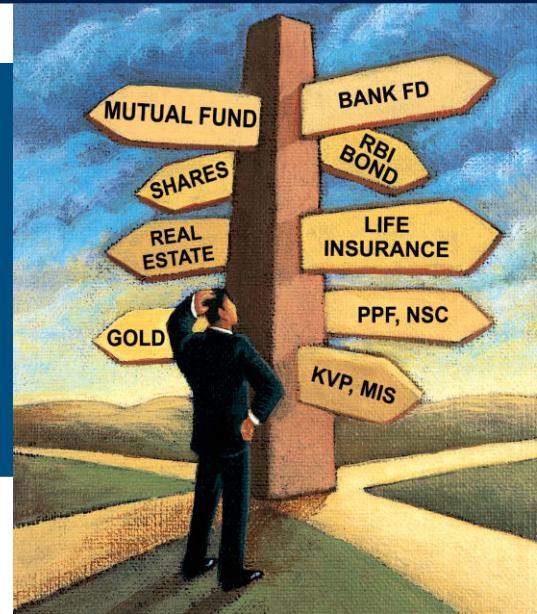
PAGDANDI

તંત્રીઓ : અશ્વિન માલદે * ચંદ્રકાન્ત નંદુ * સંજ્ય છેડા

VOL.66 ISSUE NO. 05 - AUGUST 2023 - 60 PAGES - RS. 15/-

KOTESHWAR MANDIR, KUTCH

WE NAVIGATE
YOUR FINANCIAL ADVENTURE
& ENSURE YOU
A SMOOTH JOURNEY OF LIFE
FROM WHERE YOU ARE
TO WHERE YOU WANT TO BE

A COMPLETE TOUR OF THE FINANCIAL WORLD

We are truly a one stop-shop for all your
Investment & Insurance and other allied services:

- Mutual Fund Distributors
- Company FD, NCD, Bond, RBI Bond, Capital Gain Bond, Perpetual Bond
- P2P Loans
- Sovereign Gold Bond
- Will Writing and Estate and Succession Planning
- Life Insurance (Through business associates of LIC of India, HDFC Life, Birla Sun Life Insurance)

We are your Map for Financial Freedom

Registered Office:
Gada & Haria Pvt Ltd
(formerly known as Gada & Haria Financial Planners Pvt Ltd)
5, Framroz Court, 2nd floor, Dada Saheb Phalke Road,
Dadar (CR), Mumbai-400014.
Tel: 40794141

CA Dilip Haria
Village: Bada
98202 96135
dhharia@gmail.com

CA, CFP Rajesh Gada
Village: Bada
98676 23250
rajesh@gadaharia.com

CA Vipul Bheda
Village: Samaghoga
98202 22750
vipul@gadaharia.com

Vikas Vira
Village:Nagalpur
98205 20268
vikas@gadaharia.com

પગાંડી

ઓગસ્ટ ૨૦૨૩

અનુક્રમણિકા

લેખ	લેખક	પાના નં
તંત્રી સ્થાનેથી પર્યુષણાની પૂર્વ સંધ્યાએ	ચંદ્રકાન્ત નંદુ.....	૫
પ્રમુખશીની કલમે	ડૉ. ચંદ્રકાન્ત નાનજી લાલન.....	૬
પગ મેં ભમરી..... બીપરજોયની ધમાલ - કચ્છી માઝુની કમાલ	લીલાધર માણેક ગડા	૧૩
ઉછાંછા જરણાની ઉછાંછાદ.....	ડૉ. નિરીશ વીઠીવોરા	૧૯
'કોઈ જ નવરું નથી' નું સ્મરણા.....	ડૉ. ગુલાબ દેઢિયા.....	૨૨
લોહીનાં આંસુ (નવલકથા)	વિશ્રામ એમ. ગઢવી	૨૫
પ્રકરણ ર - પાંચિયો વાડો		
અનીતિનું ધન.....	CA સંજ્ય ચંદન વિસનજી	૩૨
ભગવાન બુદ્ધ પરિપથ	જ્યોતિ જેવત મોતા.....	૩૬
૮. ધર્મચક્ર પ્રવર્તનઃ સારનાથ “થોડી વાર તો થાશે”	અર્થ વિસ્તાર - રાજુલ દેઢિયા.....	૪૧
રચના - “કિશોર જિકાદરા”		
સિનિયર સિટીઝન	દિનકર ગડા	૪૩
સાહિત્ય અમૃત	આલેખન : ચંદ્રકાન્ત નંદુ	૪૫
પ્રતિભાવ - પ્રતિસાદ ‘સિનોડી - ઈંગ્લોડી - ઉદાણી’ લોહીનાં આંસુ	- શાંતિલાલ ગઢવી.....	૪૬
ઉર્મિલહર.....	કાંતિલાલ હુંવરજી સાવલા “કાંત”	૪૮
સેવા સમાજ અપડેટ - મે-જુન ૨૦૨૩	સંપાદન : વિશન નાગડા.....	૫૦
સાંત્વન.....	.....	૫૫
મુખપૃષ્ઠ ચિત્ર અને માહિતી.....	.....	૫૭
	માહિતી : કિરણ વિસરિયા.....	૧૧

પગાંડી કાર્યાલાય ફોન - ૨૩૭૧ ૪૬૭૪ ટેલી ફેક્સ - ૨૩૭૭ ૩૦૩૨

Printed and Published by Aswin Popatlal Malde on behalf of K.V.O. Seva Samaj. Printed at Meghart Colour Crafters, 42, Ideal Indl. Estate Mathuradas Mill Compound, Senapati Bapat Marg, Lower Parel, Mumbai -400013. and published from Shri Kutchhi Visa Oswal Seva Samj, C.V.O.D. Jain Mahajanwadi, 3rd Floor, 99/101, Keshavji Naik Road, Chinch Bunder, Mumbai -400009. Editor : Aswin Popatlal Malde

Gala Caterers

FINEST IN FOOD INDUSTRY
SINCE 1977

“આજે લગ્નમાં શું જમવાતું હશે ?”
એ ઉત્સુકતાનો અંત આવે
જ્યારે મહેમાન
ગાલા કેટરર્સ નો ટેગ જોયે
“જે હશે બધું ભાવતું જ હશે !”

અમે કાઢીયાવાડી, ગુજરાતી, કચ્છી, પંજાબી, સાઉથ ઇન્ડીયન તેમજ કોન્ટીનેન્ટલમાં
થાઈ, મેક્સિકન, ઈટાલીયન અને ચાયનીઝ, ખ્રોર વેજેટેરીયન વાનગીઓ પિરસીએ છીએ.

આજકાલનો નવો ટ્રેન્ડ

ડેસ્ટ્રીનેશન વેડિંગ

આપના પ્રસંગોને બનાવો યાદગાર.
૨૦૦ થી ૨૫૦૦ કંપેસીટીના ભારતના કોઇપણ સ્થળો
હોટેલ, રિસોર્ટ, તથા ક્લબમાં સંગીત સંદ્રભ, મહેંદી
રસમ, સમુત્તા, લગ્ન, રીસીષન અંગે કરી,
વિવિધ વાનગી પિરસી પ્રસંગને યાદગાર બનાવશું

કાર્પોરેટર સેમીનાર, એકમીલીશન માટે

૧૦,૦૦૦ થી વધુ મેહમાનોને
કેટરીંગ સર્વિસ આપવા સક્ષમ

Some of our Corporate Clients:

RELIANCE INDUSTRIES LTD, PARLE AGRO PVT.LTD
THE PHOENIX MILLS LTD., ACHARYA PRODUCTS
CAMBRIDGE SHIRTS, GODAVARI PAINTS MAYKA GROUP,
JUST IN TIME, GANGAR EYENATION ETC.

Gala Caterers

FINEST IN FOOD INDUSTRY

SINCE 1977

૫, નારદાન મિનડોગ, વાસ્યી નારાબદી લેન, અદ્યાત્રા (સે.એલે), મુંબઈ-૩૬. ફોન: ૨૪૦૨ ૫૩૧૬, ૨૪૦૨ ૩૪૩૮
E: galacaterers@gmail.com, ksevasamaj@gmail.com • W: www.galacaterers.in

પ્રવીણ ગાલા:
9892183338

અતુલ ગાલા: 9322221205 • રાજેશ ગાલા: 9820032010 • નિમેશ ગાલા: 9322226085
રોહિત ગાલા: 9820099251 • બિરાજ ગાલા: 9702029280 • જયબેશ કેડા: 9819818170

તંત્રીરચાનેરી

પર્યુષણાની પૂર્વ સંધ્યાએ

પર્યુષણા-પર્વની પૂર્વ સંધ્યાની આ વાત છે. એક શ્રાવક-ગણ અતિઉત્સાહિત થઈ આ મહાન પર્વની ઉજવણીની ગોઠવણો અને આયોજનની વિચારણામાં વ્યસ્ત છે. આ પર્વ દરમ્યાન થનારાં તપ-જપ, વ્યાખ્યાતા સાધુઓ અને વિદ્ધાનો દ્વારા ધર્માનુરાગી શ્રાવકોને ધર્મ-વિચારોની સમજ આપતી વ્યાખ્યાનમાળાઓનું આયોજન, તપસ્થીઓ દ્વારા થનારાં વિવિધ પ્રકારનાં તપની નોંધ અને સમાજને એ તપવિશેષજ્ઞની જાણ કરવા માટે પ્રકાશિત કરવા અર્થે તૈયાર કરવાની સૂચિકાઓ, પારણાં, શોભાયાત્રાઓ અને એવું તો ઘણુંઘણું આ ઉત્સાહી મોત્ભીઓની વિચારસૂચિમાં આવૃત્ત હતું અને ત્યારે બિશ્વ વિચારોને ઉદ્ઘોષિત કરનાર કોઈ એકલવીરની ભૂકુટિઓ તંગ થઈ. એ એકલવીર એકલો પડી ગયેલો, નાસીપાસ થયેલો, બધેથી તિરસ્કૃત થઈ જાકારો પામેલો, કાવા-દાવા અને યુક્તિ - પ્રયુક્તિના આટાપાટાઓમાં પછડાટ ખાઈ ચૂકેલો, જૂથબંધીને હાથે અન્યાય અને બેઈમાનીથી ઘવાયેલો, ધૂંધવાયેલો હતો. એ એકલપંડના વિચારો અને યુદ્ધ છેડવા, જંગો ચડવા ઉશ્કેરી રહ્યા હતા, એણો હસ્તધારણ કરેલાં શાસ્ત્રાસ્ત્રો એના મુખમંડળ પર સ્પષ્ટ વાંચી શકતાં હતાં. જૂથબદ્ધ શ્રાવક-ગણને યુદ્ધજન્ય તોડફોડનો અંદેશો આવી ચૂક્યો હતો. (અલબત્ત, આ એકલપંડનો જંગ અને તોડફોડ વૈચારિક જ હતા), પણ જૂથબદ્ધ શ્રાવકગણને આ જંગ અને તોડફોડના અંદેશા માત્રો જ હચમચાવી દીધા હતા. આ તો એમના નેતૃત્વ અને આધિપત્ય સામેનો, સામી છાતીએ થઈ રહેલો ખૂલ્લો પડકાર હતો. આ જૂથબદ્ધ શ્રાવક-ગણના આધિપતિઓ પ્રતિયુદ્ધ માટે સજજ થઈ રહ્યા હતા. શ્રાવક-ગણનો વિશાળ અનુયાયી વર્ગ એકલપંડના શંખનાદથી દોરવાઈ જાય એ પૂર્વે જ એમને સાવધ કરી સજાગ કરવું અનિવાર્ય હતું અને એને માટે એમની તિજેરીની સુરક્ષિત પ્રવેશિકાઓને ખૂલ્લી મૂકી દેવાઈ. ધર્મસત્તાધિશોનું પીઠબળ એમને નિશ્ચિંત કરવા પ્રવૃત્ત હતું, કારણકે આ તો શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ, શાસ્ત્રોક્ત વિધિઓથી પ્રસ્થાપિત ધર્માલયો પર તોડફોડ કરનારું આકમણ હતું.

પણ તે સમયે કોઈ અહૃતાસ્ય સર્વ દિશાઓથી પડધાઈ રહ્યું હતું. કોઈ કહી રહ્યું હતું કે કેવળ એક શંખનાદ માગથી તમે સૌ ભયભીત થઈ કંપી રહ્યા છો, કારણકે તોડફોડનો આ ભય તમારા નકારાત્મક દૃષ્ટિકોણની નીપજ છે. દરેક વિચાર કે વસ્તુને નકારાત્મક દૃષ્ટિએ નીરખવાની, અવલોકવાની, ઈતિહાસનાં પાનાં પર સૈકાઓથી છવાયેલી, જે ઈતિહાસ તમારી ઉપર થોપી હેવાયો છે એનાથી જ ઘડાયેલી તમારી વિચાર-ધારાની નીપજ છે આ નકારાત્મક દૃષ્ટિ.

પર્યુષણ-પર્વની પૂર્વ સંધ્યાએ, જ્યારે સાંમત કાળે, આપણો સૌ ભૌતિકવાદની, વિશ્વબ્યાપ્ત, સત્તા અને સંપત્તિની લલચાવનારી, કર્મોદિત, વૃથા દૃષ્ટિની નાગચૂડમાં ભીસાતાં, એ ભીસમાં જ આનંદપ્રાપ્તિનો ભ્રમ સેવી રહ્યા છીએ ત્યારે ભગવાન મહાવીરે નીરુપેલા અને ચીંઘેલા, પૂર્ણિત: વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાંતોને આપણા જીવનપ્રવાહમાં અપનાવી, નકારાત્મક દૃષ્ટિનો છે ઉડાડી, સુખના ભ્રમને ભાંંઠીને સાચી પ્રસંગતા પ્રાપ્ત કરીએ.

ભગવાન મહાવીર નિરૂપિત ચાર મૂળ સિદ્ધાંતો છે: અહિસા, અપરિગ્રહ, અચૌર્ય અને અનેકાંતવાદ. આજના આપણા જીવનપ્રવાહને લક્ષમાં રાખતાં અનેકાંતવાદની વિચારણા વિશે બુધ્યિત જણાય છે. અનેકાંતવાદના આ સિદ્ધાંતની સાદી સમજ મેળવતાં જણાય છે કે દરેક વસ્તુ, ઘટના, વિચાર, અર્થઘટન કે સમજ બહુ પરિમાણી હોય છે. જેમ આકાશોથી વર્ષ રૂપે પર્વત પરથી જળાશયમાં ધસી આવતું પાણી જળસોત છે, જળપ્રપાત છે, જળસંચય છે અને જળપ્રવાહ પણ છે. અહીં જળતત્ત્વનાં વિવિધ રૂપોને ઓળખનાર દૃષ્ટિ ભિન્ન છે, છતાં બધું જ સત્ય છે, બિનવિવાદાસ્પદ છે. તે જ પ્રમાણો અલગ અલગ વ્યક્તિની એક જ ઘટના કે વિચાર અંગોની સમજ ભિન્ન હોય છે. તેથી જ દરેક વિચારનાં ભિન્ન પાસાં પરસ્પર વિરોધી જણાય છે, છતાં અનો નકાર ન હોઈ શકે, પરંતુ અને સ્વીકૃતિ આપવી જરૂરી છે.

દરેક વ્યક્તિ અન્ય વ્યક્તિની દૃષ્ટિએ એક વિચારને સમજવાનો પ્રયાસ કરે તો સામી વ્યક્તિનો વિચાર સ્વીકાર્ય કે અસ્વીકાર્ય હોઈ શકે, પણ તિરસ્કારપાત્ર કે એ વિચારનો અંધકારમાં વિલય કરવા યોગ્ય ન જ ગણી શકાય. અનેકાંતવાદની આ સરળ સમજ અન્ય વ્યક્તિના દૃષ્ટિકોણને સમજવાનો અને એનો આદર કરવાનો માર્ગ સૂચવે છે. આપણો આ સરળ સમજને સમજી એને આચરણમાં આણીએ તો જગતના મોટા ભાગના પ્રશ્નો, વિવાદો, ઝડપાઓ વિરમી જાય. સર્વીંગ શાંતિ પ્રવર્ત્ત, નકારાત્મકતા વિલય પામે અને સકારાત્મકતાથી પ્રસંગતા છવાઈ રહે.

અનેકાંતવાદના આ સિદ્ધાંતનું આપણી રોજિંદી કિયાઓ, ઘટનાઓ અને આપણા વિચારતંત્રમાં આરોપણ કરી એનો અમલ કરીએ તો જીવનમાં શાંતિ અને પ્રસંગતા સ્થપાય. આ અંગો આપણો

રાષ્ટ્ર, સમાજ, કુટુંબ અને પારસ્પરિક સંબંધોમાં એની શ્રેયસકર અસરકારકતાને ઓળખવાનો પ્રયાસ કરીએ.

વિશ્વ આજે યુદ્ધના દ્વારે સજજ થઈને બેહું છે. આજના સમયે વિશ્વમાં શાંતિ રહે એ માટે અનેકાંતવાદના આ સિદ્ધાંતને દરેક રાષ્ટ્ર માર્ગદર્શક ગણો તો વિશ્વશાંતિ જળવાઈ રહે. દરેક દેશ અન્ય દેશની સ્થિતિ, જરૂરિયાતો અને કેટલાંય પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખી રાષ્ટ્રીય સંબંધો વિકસાવે તો વિશ્વશાંતિ સ્વખન ન રહેતાં વાસ્તવિકતા બને, પણ આજે તો આ સ્થિતિ સ્વખનવત્ત છે. આજે દેશનાં કેટલાંય પડોશી રાજ્યો વચ્ચેના સંબંધો તંગ છે. રાજ્યની સીમાનો પ્રશ્ન હોય, જળવિતરણ અંગે વિવાદ હોય, ભાષાકીય પ્રશ્નો હોય કે રાજ્યની સીમા પરની સુરક્ષાના મુદ્દે અણાઉંકેલાયેલા પ્રશ્નો હોય, આ વિવિધ મુદ્દાઓ અંગે પરસ્પર સમાધાન આણવાનો અભિગમ ઉભય રાજ્યો દાખવે, પડોશી રાજ્યો સામા રાજ્યની દૃષ્ટિએ વિવાદાસ્પદ પ્રશ્નોને સમજે તો રાજ્યો વચ્ચે સુભેળભર્યા સંબંધો રહે. અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંતને રાજ્યો અનુસરે તો નકારાત્મક વાતાવરણ દૂર થાય અને પ્રજાની રાષ્ટ્રભાવના સુદૃઢ બને.

આજે કૌટુંબિક વિખવાદો વધી રહ્યા છે. ભાઈઓ વચ્ચેના સંબંધો, પિતા-પુત્રના સંબંધો, પિત્રાઈઓ અને નજીકનાં સગાં સાથેના સંબંધો વણાસી રહેતા હોય છે. આ વિખવાદો સંપત્તિની વહેંચણી, સંપત્તિનો ઉપભોગ, કૌટુંબિક પ્રસંગોએ પરસ્પરનાં માન-સ્વમાન અંગે ઊભી થતી ગોરસમજણો અને ઈર્ઝાભાવથી ઊભાં થાય છે.

અહીં અન્યોન્યની દૃષ્ટિથી પ્રશ્નોને સમજવામાં આવે તો આવા વિવાદો ઊભા જ ન થાય અને ઉદ્ભવેલા વિવાદોનો સરળતાથી ઉકેલ આવે. અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંતને સમજને આચરણમાં લાવવાની વિશેષ આવશ્યકતા આજે આપણા કૌટુંબિક સંબંધોના સંદર્ભો છે. પ્રેમ અને સુભેળભર્યા કૌટુંબિક સંબંધો સમગ્ર સમાજમાં સંવાદિતા જાળવે અને લાવે. આપણી જીવનશૈલીમાં, આપણી માનસિકતામાં અનેકાંતવાદનો અભિગમ વણાતો રહે તો સ્વસ્થ, શાંત સમાજની સ્થિતિ સમગ્ર સમાજ માટે ઉપકારક બની રહે.

એક મહત્વની સ્થિતિ સમાજની સંસ્થાઓ અંગે ઊભી થાય છે. આજે એવું દેખાય છે કે આપણી સામાજિક સંસ્થાઓ/મહાજનો પરસ્પરની સ્પર્ધામાં ઉત્તી પડ્યા છે. આ સંસ્થાઓ જૂદી જૂદી સમાજસેવાની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા સેવાનું સુંદર કાર્ય કરી રહી છે. આજે એવું ચિત્ર ઉદ્ભવી રહ્યું છે કે જેમાં વ્યક્તિગત અહ્મ્ય અને સંસ્થાઓમાં હોકાઓની પ્રાપ્તિ અંગોની હોડ અને એ

માર્ગ મળતી પ્રસિદ્ધ અને મોભાની લાલસા તીવ્રતમ્બ બની રહી છે. સંસ્થાઓ જો અન્યોન્યની પૂરક બની શકે તો એક સુંગાયિત, બળવત્તર સમાજનું સર્જન થાય. અહીં અન્યને નીચા બતાવવાનું કે પોતાની ઉચ્ચ સ્થિતિ દર્શાવવાની નહીં, પરંતુ અન્યના દૃષ્ટિકોણને સમજવાની અને એનો આદર કરી, શક્ય હોય ત્યાં એ દૃષ્ટિકોણને પુરસ્કૃત કરવાથી એક સાકારાત્મક વાતાવરણ ઉત્પું થશે.

આપણે પર્યુખણ-પર્વની પૂર્વ સંધ્યાએ ભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપેલ અને કાંતવાદના સિદ્ધાંતને જીવનમવાહમાં અપનાવી આપણી માનસિકતાને કેળવવાનો પુરુષાર્થ કરશું તો સુદૃઢ, સ્વસ્થ, પ્રસંગકર સમાજનું સર્જન થશે.

આ વૈચારિક અભિગમને વ્યક્ત કરતાં કોઈની લાગણીને સંક્ષુદ્ધ કરી હોય તો ક્ષમામાર્થી છું.

-ચંદ્રકાન્ત નંદુ

કૃષ્ણ-બાડા

મુલચંદ લાલજી એન્ડ ક્યુ.

MULCHAND LALJI & CO.

Importers & Wholesale Dealers in:

**One Side Coated Paper, Wet Strength Paper, Mettalized Paper,
Glassine Paper, CCK Paper**

Admn. Office : 229/231, Perin Nariman (Bazar Gate) Street, 1st Flr., Fort, Mumbai - 400 001.

Phone: (+91-22) 22617273 • 22617878 • 22617299 • Fax: 22611207

Email : info@mulchandlalji.co • Mobile : +91 98201 27299

Shop & Reg. Office : 202/203, Bora Bazar Street, Near Jain Temple, Fort, Mumbai - 400 001.

પ્રમુખ શ્રીની કલમે

* ડૉ. ચંદ્રકાંત નાનજી લાલન *

વિચારકણો

વરસાદની મોસમ છે, ચોમાસું સારી રીતે બેસી ગયેલ છે અને આપણા જૈન ધર્મ મુજબ ચાતુર્માસ શરૂ થઈ ગયેલ છે.

જૈન ધર્મ આપણા ઈતિહાસની નાંધ પ્રમાણે ખૂબ જ જૂનો ધર્મ છે. વખતોવખત સમય અનુસાર કદાચ તેનાં વિવિધ નામો હોઈ શકે, પણ મૂળ તો ધર્મનો મર્મ એ જ રહ્યો હોય એવું લાગે છે.

જૈન ધર્મના મૂળમાં જઈએ તો ધર્મની વ્યાખ્યા શું હોઈ શકે? એક જગ્યાએ વાંચેલું કે વસ્તુનો સ્વભાવ જ ધર્મ છે. આ વાક્યનો અર્થ ખૂબ જ સુક્ષ્મ અને ઊંડો હોઈ શકે અને ધર્મના સ્વરૂપ વિષે ઘણી વ્યાખ્યાઓ મળી રહે છે. સૌથી સુંદર વ્યાખ્યા એ આત્મધર્મ.

આપણા જૈન શાસ્ત્રો એવું સૂચવે છે આત્મા અજરો અમર છે અને આત્મા જેટલો નિર્મળ હશે એટલા આપણો સ્થિર સ્વરૂપ તરફ પ્રયાણ કરતા રહીશું અને આનંદ અને સુખ આપમેળે નિર્મળ આત્મા પાસે આવતાં રહેશે.

આગમ ગ્રંથો અનુસાર આત્મધર્મ માટે સમ્યગૃદ્ધિન, સમયગૃજાન અને સમ્યગૃચારિત્રનું જ્ઞાન હોવું જરૂરી છે.

ધર્મના બાબ્ય સ્વરૂપમાં સમય અનુસાર પરિવર્તનો આવતાં હોય છે. હવન-યજ્ઞ-આહૃતિ દ્વારા ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકે એવા સમયમાં ભગવાન મહાવીર જન્મ્યા હતા અને એમણે પોતાની સાધનાના ફળસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરેલ જ્ઞાનના આધારે નવા વિચારો સાથે ધર્મની વ્યાખ્યામાં આમૂલ પરિવર્તન કરવામાં સફળ થયા હતા.

આપણા ધર્મમાં મુખ્યત્વે દાન-શીલ-તપ-ભાવનું વર્ણિન જોવા મળે છે. પણ પહેલા ત્રણ જોડે (દાન-શીલ-તપ) જો શુદ્ધ ભાવનું સંકલન ન થાય તો એમની કિમત ખતમ થઈ જાય છે. ભાવ વગરની કિયાઓ એકડા વગરના મીંડા જેવી થઈ જાય છે, પણ અત્યારે આપણો ત્યાં પ્રચલિત ધર્મ આરાધનામાં કિયાંડિનું મહત્વ વધતું જોવા મળે છે. અને આરાધનામાં સમ્યગૃદ્ધિન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું

સંકલન થઈ જાય તો આત્મકલ્યાણ ખૂબ જ સહજ રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે અને આ સંકલન વગર આ કિયાકાંડને ધર્મ માની લેવો મને ખૂબ જ ભૂલ ભરેલું લાગે છે.

દરેક સંપ્રદાયમાં કિયાકાંડની રીત-રસમો કે પ્રજાલીઓ જુદીજુદી રહેવાની, પરંતુ એનાથી ધર્મ કે આત્મકલ્યાણમાં જુદાઈ આવવી ન જોઈએ.

આપણા સૌનું જીવનધ્યેય જો મોક્ષ હોય તો આપણે માત્ર જન્મથી જૈન કુળના હોઈએ એ પૂરતું નથી, પણ ભાવથી કે ગુણથી જૈન બની આત્મકલ્યાણના પથ ઉપર પ્રયાણ કરીએ એ ખૂબ જ અનિવાર્ય છે.

તો ચાલો, આ ચાતુર્માસમાં ધર્મની આરાધના કરતા સૌ જીવો ગ્રત્યે આત્મીયતાસભર સ્નોહ અને સહાનુંભૂતિભર્યો વ્યવહાર કરીને, સર્વ વાસના-વિકારોથી પર થઈ આત્માની ઉન્નતિ માટે આપણા પોતાના આત્મા સાથે સંવાદ સ્થાપીને અંતરમાં જ્ઞાનનો દીવો પ્રગટાવીએ એવી જ અભ્યર્થના.

આ સંકલનથી કોઈનું પણ દિલ દુખાયું હોય તો મિશ્ના મિ દુક્કડમ.

મો. : ૮૭૨૨૮ ૫૫૮૮૦

શ્રી ક.વી.ઓ. સેવા સમાજનું બિનદ્યાદારી મુખ્યપત્ર

સ્થાપના : ૧૯૪૭

વર્ષ : ૭૬

પગદંડી

અંક : ૦૫

ઓગસ્ટ ૨૦૨૩

- : માનદુંતંત્રીઓ :-

અધિન માલદે, ચંદ્રકાન્ત નંદુ, સંજય છેડા

મુદ્રક -પ્રકાશક : શ્રી અધિન પી. માલદે

પ્રકાશન સ્થળ : શ્રી ક.વી.ઓ. દે. નવી મહાજન વાડી, ઊજી માણે,
૮૮/૧૦૧, કેશવજી નાયક રોડ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૮.

ફોન નં : ૨૩૭૧ ૪૬૭૪

www.kvoss.org - email : pagdandi@kvoss.org

દાઈપ્સેટીંગ : ધીરેન મુરશુ ગાલા (કોટડા(રોહા) - ફાર્ટ)

મોબાઇલ : ૮૮૩૩૪૪૧૦૪૦

મુદ્રણ સ્થળ : મેધાર્ટ કલર કાઉન્ટર્સ,

૪૨, આઈઓલ ઇન્ડ. એસ્ટેટ, સેનપાત્ર બાપત માર્ગ,
લોઅર પરેલ, મુંબઈ - ૪૦૦૦૧૩. ફોન : ૨૪૮૨ ૧૯૬૪

- : લવાજમ :-

૧૦ વર્ષ : રૂ. ૧,૦૦૦/- છૂટક નકલ : રૂ. ૧૫/-

ચેક/ડ્રાફ્ટ શ્રી ક.વી.ઓ. સેવા સમાજને નામે લખવા.

આપના ઘરે, ક.વી.ઓ. સેવા સમાજનું
માસિક મુખ્યપત્ર પગદંડી ન આવતી હોય, તો
ઉપર આપેલ ક્યૂઝ્યુઆર કોડ સ્કેન કરીને અથવા
નીચે આપેલ લિંક પર ક્લિક કરી, આજે જ
આપનું લવાજમ ભરો.

cutt.ly/pagdandi

‘કોટેશ્વર’ - મુખપૃષ્ઠ

ભારતના ગુજરાત રાજ્યના કચ્છ જિલ્લાના લખપત તાલુકામાં ભારત-પાકિસ્તાનની સરહદે આવેલું કોટેશ્વર અંતિમ ગામ છે, જ્યાં દરિયામાં બસે દેશો વચ્ચેની આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ આવેલી છે. સામા કંઈ પાકિસ્તાનનું કરાચી શહેર આવેલું હોવાથી રાત્રે ત્યાંનો પ્રકાશ પણ જોઈ શકાય છે. કોટેશ્વર ખૂબ સંવેદનશીલ એરિયા ગણાય છે, કારણ પાકિસ્તાન પોતાની આદત મુજબ અહીં પોતાનાં સૈંઘ્ય, માધીમારો, દાણચોરો દ્વારા જાસૂસી, નશીલા ડ્રગ્સ, સોનુ, દારુગોળો વગેરે ધૂસાડવા સતત પ્રયત્નશીલ હોય છે. અહીં આપણા સીમા સુરક્ષા દળની ચોકી આવેલી છે, જ્યાં આપણા જવાનો હંમેશાં એલર્ટ પર હોય છે.

માસિકપત્ર પગાંડીના મુખપૃષ્ઠને અલંકૃત કરતું આ વૈભવશાળી મંદિર કોટેશ્વરના સમુદ્રકાંઠ હિન્દુ ધર્મની આસ્થાનું પ્રતીક એવું કોટેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે, જે સં. ૧૮૭૭માં બંધાયું હતું, પરંતુ જૂનું-પૌરાણિક મંદિર જે હજારો વર્ષ પહેલા અસ્તિત્વમાં હતું એ સંપૂર્ણપણો નાશ પામ્યું હતું. કોટેશ્વર મંદિર ભુજથી લગભગ ૧૫૪ કિલોમીટરના અંતરે આવેલ નારાયણ સરોવરથી ૨ કિલોમીટરે દરિયાકાંઠ આવેલું છે.

(એક નવા પ્રયોગપૂર્વે, પગાંડીના મુખપૃષ્ઠનું ચિત્ર, જે સ્વયં તો બોલતું હશે જ, પણ ભાયેસાથે એ ચિત્રને લગતી કે અનુરૂપ અવનવી વાતો કે માહિતીને પણ વાચકોને પીરસવાનો એક નાન્દુ પ્રયાસ.)

કોટેશ્વરની કથા રાવણાની કથાથી શરૂ થાય છે. રાવણ પોતાની ઉગ્ર તપસ્યાના ફળસ્વરૂપે મહાદેવ પાસેથી એક મહાન આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ધરાવતું શિવલિંગ વરદાનરૂપે મેળવે છે, પરંતુ પોતાના અહંકારમાં બેદરકારી થકી એ વિશેષ શિવલિંગને જમીન પર મૂકી દે છે. જેની સજારૂપે એ શિવલિંગ જેવાં બીજાં હજારો શિવલિંગ ત્યાં પ્રગટ થાય છે અને રાવણ સાચા શિવલિંગને ઓળખવામાં નિષ્ફળ જાય છે અને કોઈ એક શિવલિંગ લઈને ચાલ્યો જાય છે અને મૂળ શિવલિંગ ત્યાંજ રહી જાય છે જ્યાં આજે કોટેશ્વર શિવલિંગ મહાદેવનું મંદિર આવેલું છે. બાજુના પરિસરમાં હિંગળાજ માતાનું મંદિર પણ આવેલું છે.

કચ્છમાં દરિયાકાંઠ આવેલ કોટેશ્વરની મુલાકાત ખરેખર લોવા જેવી છે. થોડા કિલોમીટરના અંતરે આવેલ માતાનો મઠ, લખપત અને નારાયણ સરોવર વન્યપ્રાણી અભયારણ્ય વગેરે ઘણાં સ્થળો પણ જોવાલાયક છે. ત્યાં આવેલ શીખોનું પવિત્ર ગુરુદ્વારા જ્યાં ગુરુનાનક પણ રોકાયા હતા.

ફોટો અને માહિતી :
કિરણ વિસરિયા (૯૭૨૨૨૭૪૮૪૭)

અંબીકા બેગ હાઉસ

: ઉત્પાદક અને વિકેતા :

સર્વ પ્રકારની લેડીજ બેગ્સ, સ્કૂલ બેગ્સ,
મની પર્સાસ અને કોમ્પ્લીમેન્ટરી આઈટમ્સ

૩૨૧, અબુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, કોફક માર્કેટ પાસે, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૩.
ફોન : ઓફિસ : ૨૩૪૩ ૫૪૨૯, ૨૩૪૩ ૮૪૬૪ • ફેક્સ : ૫૭૩૫ ૬૦૪૪

લક્કી બેગ હાઉસ

૬૫, મારલેન રોડ, BST ક્વાર્ટ્સ સામે, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૮.

ટેલિફોન : ૨૩૦૨ ૧૬૪૨, ૨૩૦૨ ૧૬૪૪

www.luckybaghouse.com

ખુગ મૈં ભારતી

લીલાધર માણેક ગડા-અધા

બીપરજોયની ધમાલ - કચ્છી માડુની કમાલ

કચ્છ દ જૂનથી ૧૫ જૂન ઉચાટમાં હતું. બીપરજોયનું કચ્છમાં ટકરાવાનું નિશ્ચિત હતું, પણ મુર્ખૂત નક્કી થતું ન હતું. આખરે ૧૫ અને ૧૬ જૂનની મધરાતે કચ્છના પણ્ણિમ કિનારે ભટકાયું. પણ તે અગાઉ બીપરજોયે અરબી સમુદ્રમાં સારી રખડપણી કરી જેને પરિણામે એની તીવ્રતામાં ઘટાડો આવ્યો હતો. આ વાવાઝોડાનું લેંડફોલ જખો અને નારાયણ સરોવર વચ્ચે થયું વાવાઝોડાની આંખ (વાવાઝોડાનું કેન્દ્રસ્થાન જ્યાં જમીન પર પડે તેના કરતાં તેની પાંખો વધારે નુકસાન કરે છે), કારણકે તેમાં પવન અને વરસાદ બશેનું જોર હોય છે.

કચ્છ અને ભારતના કાંઠાળ પદેશો પર વાવાઝોડાનો ભય સતત હોય છે. અગાઉના વાવાઝોડાં અંગોની માહિતી ઉપલબ્ધ નથી, પરંતુ ૧૯૮૮નાં કંડલા વાવાઝોડાનાં દિલ દુખાવનારાં દશ્યો હજુ નજર સમક્ષ છે. આજથી વીસ વર્ષ પહેલાં વાવાઝોડાનાં માર્ગ અને રૂખ અંગો આગોતરી જાણ થઈ શકે એવું વિજ્ઞાન

વિકસ્યું ન હતું. આ માત્ર બે કલાકમાં દશ હજાર માણસોને દરિયા-અખાતમાં ગરક કરી જનાર કંડલા વાવાઝોડાએ જાહેર મિલકતો, બાગાયત, કંડલા પોર્ટ, વિદ્યુત વિભાગને કરેલી નુકસાનીનો આંકડો પાંચ હજાર કરોડને પાર હતો. દરિયામાં થતા ધરતીકંપને કારણે કોઈ પણ ચેતવણી વિના ઉદ્ભવતા સુનામીએ જે તારાજુ કરી છે એ અકલ્યનીય છે. સને ૨૦૦૫માં સુનામીએ ઈડોનેશિયા, થાઈલેન્ડ, ભારતમાં ચેશાઈના દરીયાકાંઠે વેરેલા વિનાશનો મેં નિહાળ્યો છે. ઈડોનેશિયાનાં બાંદા-આચે ક્ષેત્રમાં માત્ર અઢી મિનિટમાં અઢી લાખ લોકો દરિયામાં ગરકાવ થઈ ગયા હતા. દરિયામાં ગીસ થી ચાલીસ મીટર ઊંચા ઉછલેલાં મોજાંએ બે હજાર ટનની સ્ટીમરને અદ્ધર ઊંચકી દૂર ફંગોળી હતી એ દૃશ્યો પણ જોયાં છે.

ખેડ્લા દાયકામાં સેટેલાઈટ દ્વારા દરિયામાં પવન, મોજાં અને વાવાઝોડાં અંગોની તમામ માહિતી અગાઉથી મળે છે. લોકોને

અની જાણ પણ સોશિયલ મીડિયા દ્વારા થઈ શકે છે એટલે જાનમાલની નુકસાની અટકાવી શકાય છે, પરંતુ સ્થાવર ભિલકતો, બાગાયત અને અન્ય ઝડો, ઝૂંપડાં, પતરાનાં શોડો, થાંભલાઓનો થનારી નુકસાની અટકાવી શકતી નથી. અમુક આફ્તો અણધારી હોય છે જેના આગમનની કોઈ આગોતરી જાણ મળી શકતી નથી. કચ્છે છેલ્લા પાંચ દાયકામાં ગજા મોડા ઘરતીકંપો, બે સુનામીઓ અને કેટલાંય વાવાજોડાં સહન કર્યા છે. ૧૫૩૬ની આસપાસના ઘરતીકંપ, ૧૮૧૮ના ઘરતીકંપ અને ૨૦૦૧ના ઘરતીકંપે પારાવાર જાનહાનિ અને નુકસાન કર્યું છે. છેલ્લા ઘરતીકંપના ઘણા લોકો સાક્ષી છે. ૧૯૮૮ કંડલા વાવાજોડું, ૧૯૯૯ નલિયાનું વાવાજોડું પણ આપણી સ્મૃતિમાં છે. ૧૯૯૯નાં વાવાજોડાની ગણોક દિવસ અગાઉ જાણ થઈ હતી અને ત્યારે જાનહાનિ અટકાવવા લોકાનું સ્થળાંતર કરવામાં સરકાર અને સ્વૈચ્છક સંસ્થાઓ સાથે રહી હતી. છેલ્લા દાયકામાં ગણોક વખત વાવાજોડાનો ખતરો કચ્છ પર મંડાયો હતો, જેની અગાઉથી જાણ પણ થઈ શકી હતી. આ વાવાજોડાં કાં તો દરિયામાં સમાઈ ગયાં હતાં અથવા ફંટાઈ ગયા હતા. આ વખતે, બીપરજોય વાવાજોડાને પહેલી જૂનથી હવામાન વિભાગે પકડી પાડ્યું હતું અને એની ગતિવિધિઓ અંગે સતત હવામાન વિભાગ તરફથી માહિતી મળતી

હતી. આઠમી જૂને હવામાન વિભાગે નિર્દેશ આપ્યો હતો કે વાવાજોડું બીપરજોય કચ્છ તરફ જઈ રહ્યું છે અને ૧૦ જૂને નક્કી થઈ ગયું હતું કે બીપરજોય ૧૩થી ૧૫ જૂન વચ્ચે કચ્છમાં જખો અને નારાયણ સરોવર વચ્ચે ધામા નાખશે. બીપરજોય વાવાજોડા સામે અગોતરી રાહત તથા સામનાં કરવાની સુસજજ્ઞતામાં સરકાર અને સ્વૈચ્છક સંસ્થાઓએ અદ્ભુત કામગીરી કરી છે જેની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

ઘરતીકંપ જેવી ફુદરતી આફ્તોમાં, આફ્ત પછીની કામગીરી કરવાની હોય છે જેમાં બચાવકાર્ય, રાહતકાર્ય, પુનર્વસન અને પુનર્નિમાણ છે, જ્યારે વાવાજોડામાં આફ્ત અગાઉ સ્થળાંતર અને રાહત તથા આફ્ત પછી રાહત, પુનર્વસન અને પુનર્નિમાણ કરવાનું હોય છે.

વાવાજોડાની ચેતવણી મળે ત્યાર પછી સ્થળાંતર કરવા માટે પૂરતો સમય મળે છે છતાં પણ ઘણી સરકારો આમાં નિષ્ણળ જાય છે અને તેથી જાનહાનિ થાય છે. આવું કચ્છમાં થયું નહીં જેનું મુખ્ય કારણ ગુજરાત સરકાર Action એક્શનમાં હતી. પાંચ દિવસ અગાઉથી કુંડ સરકારના આરોગ્ય પ્રધાન અને ગુજરાત સરકારનાં બે સિનિયર પ્રધાનોએ કચ્છમાં ધામા

નાખ્યા હતા. સ્થળાંતરિત થયેલા લોકોને ક્યાં રાખવાના હતા એની સૂચી જવાબદાર અધિકારીઓએ આઈ દિવસ અગાઉથી નક્કી કરી હતી અને એ માટે જરૂરી વાહનો પણ તૈયાર રાખ્યા હતાં. આશ્રયસ્થાનો પર પીવાનું પાણી, શૌચાલયોની વ્યવસ્થા ગોડવાઈ હતી. સ્થળાંતર માટે લોકોને સમજવવા જે તે વિસ્તારની સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓની મદદ લેવામાં આવી હતી.

સરકારી પોલીસ, બોર્ડર સિક્યુરિટી ફોર્સ અને સંસ્થાઓના સ્વયંસેવકોએ આ કામગીરી અત્યંત સુંદર રીતે પાર પાડી અને માત્ર અઢી દિવસમાં આશરે ૫૦૦૦૦ લોકાનું સ્થળાંતર કરવામાં આવ્યું હતું. આશ્રયસ્થાનોમાં મેડિકલ સેવાઓ પણ ઉપલબ્ધ કરવામાં આવી હતી.

સ્થળાંતર શરૂ થયું એના આગાલા દિવસથી સ્વામીનારાયણ મંદિરોનાં રસોડાંમાં ખાદ્યસામગ્રી બનાવવાનું શરૂ થઈ ગયું અને સંપ્રદાયના સંતો અને હરિભક્તો એકી સાથે જોડાયા હતા. બાદું જ વ્યવસ્થિત રીતે ખાદ્યપદાર્થોનું પોકિંગ કરી ફૂડ પેકેટો તૈયાર થયાં અને આ કામગીરી ત્યાર પછી અન્ય મંદિરો અને સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ એ પણ શરૂ કરી. કેટલાંક આશ્રયસ્થાનોએ લોકો પહોંચે તે અગાઉ ફૂડ પેકેટ્સ પહોંચી ગયાં હતાં.

બચાવ કાર્ય માટે કંડલાથી માંડવી, જખ્યો અને કોટેશ્વર સુધી NDRF ટીમો તૈયાર હતી. સ્થળાંતર થયેલા લોકોનાં ઘરો સલામત રહે તે માટે જરૂરી પેટ્રોલિંગ પોલીસ કરતી હતી. સાવચોતીરૂપે વિદ્યુત વિભાગો બે દિવસ અગાઉથી જ વિદ્યુત પુરવઠો બંધ કરી દીધો હતો, જેથી કોઈ પણ પ્રકારના અક્સમાતો ન થાય. ભયજનક સ્થળો અને ગામોમાં સરકારી ફરમાનોની લાઉઝસ્પીકર દ્વારા જાણકારી આપવામાં આવતી હતી. આ બધું કોઈ પણ પ્રકારનાં ટેન્શન, તાણ વગર થતું હતું એ એની વિશેષતા હતી. જીલ્લા કલોકટર શ્રી અરોરાસાહેબે પોતાનું કાર્યાલય ભુજને બદલે લખપત તાલુકાના હેડકવાર્ટર્સ દ્યાપર ગામે ખસેડું હતું અને બચાવ અને રાહતકાર્ય બજો અંગો જાતનિરીક્ષણ કરતા હતા. કલોકટર કચેરીના આલા અફસરો પણ દ્યાપર સ્થિત હતા. આવા કાર્યદક્ષ કલોકટર મળવા એ કચ્છનું સૌભાગ્ય છે. કચ્છનું બીજું સદ્ભાગ્ય એ છે કે કચ્છ બધાર કચ્છના પ્રેમીઓ છે જેમને કચ્છ પ્રત્યે લગાવ છે અને કચ્છની પ્રત્યેક મુશ્કેલી વખતે કચ્છની પડખે ઊભા રહે છે.

કચ્છ બહારની સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ અને ધાર્મિક કેન્દ્રોએ વાવાડોડા પછી જેમનું બધું નાણ થઈ ગયું હોય એમને માટે પંદર દિવસની રાશન કીટો (લોટ, ચોખા, દાળ, મસાલા,

ખાંડ, તેલ ઈત્યાદિ) તૈયાર કરી રાખી. આ સંસ્થાઓએ સ્થાનિક સંસ્થાઓ સાથે સંકલન કર્યું જેથી રાહત કીટો જરૂરતમંદ પરિવારોને પહોંચે. સ્થાનિક સંસ્થાઓએ Cyclone Response વોટ્સઅ૱પ ચુપ બનાવ્યું જેથી તમામ માહિતીઓનું આદાનપ્રદાન બહુ સરળતાથી થઈ શકે. વાવાજોડા અગાઉ જુદા જુદા આશ્રયસ્થાનો પરની જરૂરિયાતોની જાણ થતી જેથી જે તે સ્થળે જરૂરી સામાન સરળતાથી પહોંચાડી દેવાતો. વાવાજોડા પછી એટલે ૧૬ જૂનના બપોર પછી સેતુ-અભિયાનની ટીમ લોન્ડફોલ સ્થળે પહોંચી ગઈ અને જાતે દેખ્યો અહેવાલ આઘ્યો. ૧૭મી જૂનથી લોકોને રાહત છાવણી એથી પોતપોતાના ધરે પહોંચાડવામાં આવ્યા એટલે રાહત વિતરણનું કાર્ય પણ તુરત શરૂ થયું. આ કાર્યવાહીમાં કચ્છ કે કચ્છ બહાર દરેકે સમય ગુમાવ્યા વગર જરૂરી કાર્યવાહી કરી. રણકાંધીએ રહેતા પારકોલી પરિવારોને માથે તાત્કાલિક છત આપવા તાડપત્રીની જરૂરીયાત ઉભી થઈ. બોંબે તારપોલીન મરચ્ચટ એંસોસીયેશને માગ્ર ૨૪ કલાકમાં ૩૦૦ તાડપત્રીઓ રવાના કરી. આ પરિવારો માટે રાશન કીટો પણ એટલી જ ઝડપથી આવી ગઈ. આવી ગણ ઘટનાઓ બની છે જે માટે ગાર્વ લઈ શકાય.

બીજે પણે આફત પછીની કાર્યવાહીમાં

સરકાર ચાર કદમ આગળ હતી. મુખ્ય રસ્તાઓ પર સંખ્યાબંધ ઝડપો પડી ગયાં હતાં જેથી વાહનવ્યવહારનો અવરોધ ઉભો થયો. ગણતરીના કલાકોમાં કચ્છના તમામ મુખ્ય રસ્તાઓ પરથી તમામ આડશો દૂર કરવામાં આવી અને વાહનવ્યવહાર રાબેતા મુજબ શરૂ થઈ ગયો. ધારણા પ્રમાણો વિદ્યુત થાંભલાઓની નુકસાની જબરજસ્ત હતી અને કાચા અંદાજે ૫૦ હજારથી વધારે થાંભલાઓ પડી ગયા હતા અને તૂટી ગયા હતા, માગ માધાપરમાં ૩૦૦ જેટલા થાંભલાઓને નુકસાન થયું હતું. સરકારે અગમયેતી વાપરી ૬૦૦૦૦થી વધારે નવા થાંભલાઓ અગાઉથી તૈયાર રાખ્યા હતા અને વાવાજોડું થાંભી જતાં અમદાવાદ, રાજકોટથી થાંભલાઓ રવાના કરવામાં આવ્યા.

પાંચ-સાત કલાકોમાં ઈલેક્ટ્રિક પોલ કચ્છ પહોંચ્યા અને વાવાજાહું શમ્યા પછી બાર કલાકેથી ભુજ શહેરના વિસ્તારોમાં કમશઃ વિદ્યુત પુરવઠો શરૂ થયો. એક-દોઢ દિવસમાં કચ્છમાં મુખ્ય શહેરોમાં વીજળી ચાલુ થઈ ગઈ હતી, જ્યારે ગામડાંમાં વિદ્યુત ચાલુ કરવા સ્ટાફ દિવસ-રાત અઢાર કલાક સુધી કામ કરતો હતો જે આપણા માટે સુખદ અનુભવ હતો. વિદ્યુત વિભાગ, એના ઓફિસરો અને સ્ટાફને જેટલા ધન્યવાદ આપીએ એટલા ઓછા છે.

આની સામે ટેલીફોન તંત્ર સાવ રેઢિયાળ પુરવાર થયું છે.

કેટલીક ઘટનાઓએ કચ્છની ખુમારી અને તાસીરનાં દર્શન કરાવ્યાં. સ્વામીનારાયણના સંતો અને હરિભક્તાઓ એકીસાથે મળી ખાદ્યસામગ્રીનાં પેકેટ બનાવતા હતા. લખપત તાલુકાનાં અમુક ગામડાંમાં રાહતસામગ્રી લઈ પહોંચેલી ટુકડીઓને ગ્રામજનોએ પ્રેમપૂર્વક હાથ જોડી પાછી મોકલતાં કહ્યું કે અમારા ગામમાં કોઈ નુકસાન નથી થયું અને અમને રાહતની જરૂરત નથી. આપ એને બીજા ગામમાં લઈ જાઓ. વીજળીના થાંભલાઓ ઉભા કરનાર મજુરો સાથે ગ્રામજનો જોડાઈ ગયા હતા.

દદ્યના તાર ઝાઝણાવી દે એવું નેક કામ ફીકીરાણી જતોના ધર્મગુરુએ કર્યું છે. જખૌથી નારાયણ સરોવરની દરિયાઈ પવીમાં વસવાટ કરતા ફીકીરાણી જતો ઈસ્લામ ધર્મ પાણે છે અને એમના ધર્મગુરુ આગાખાન સાવલાની છે. ફીકીરાણી જત પ્રજા સ્વભાવે સરળ અને સૌખ્ય હોય છે. તે ગભરુ અને ભીરુ પ્રજા છે. તેમનો મુખ્ય વ્યવસાય પશુપાલનનો છે અને પશુઓમાં પણ મુખ્યત્વે ખારાઈ ઊઠો હોય છે. સાફસુથરી રહેતી આ પ્રજા રંગો ગોરી અને દેખાંવડી છે. એમનો એમના ધર્મગુરુ પર બહુ

વિશ્વાસ હોય છે. પૂ. આગાખાન સાવલાનીને બે વખત મળવાનું મને સદ્ભાગ્ય માપ્ત થયું છે.

દરિયાપવીનાં આ લોકોને સલામત સ્થળે ખસેડવાની કાર્યવાહી શરૂ થઈ ત્યારે બે ગામ અને વાંઢના રહેવાસીઓએ ના પાડી. આ પછી બોર્ડર સિક્યુરિટી ફોર્સ (BSF)ને બોલાવવામાં આવી. બી.એસ.એફ. સમજાવટી કામ લીધું અને છતાં લોકોએ ના પાડી ત્યારે આગાખાનની મદદ લેવાઈ. લોકોની દલીલ હતી કે અમે અહીંથી ચાલી જશું તો અમારા ઘર અને ઘરવખરીની સંભાળ કોણા રાખશો. આ દલીલ સામે પૂ. આગાખાને સધિયારો આખ્યો કે તેઓ સ્વયં અહીં રહી બધાનાં ઘરોની સંભાળ લેશો. પૂ. આગાખાનની સલાહ માની લોકો સલામત સ્થળે ગયા.

બી.એસ.એફ.ના જવાનો આગાખાન સાવલાનીને લેવા આવ્યા ત્યારે આગાખાને અહીંથી જવાની ચોખ્ખી ના પાડતાં જણાવ્યું કે મારા લોકોએ મારે ભરોસે અને મારા વચન પર વિશ્વાસ રાખી આ સ્થળ છોડ્યું છે. હું એમના વિશ્વાસનો ભંગ કરી ન શકું અને તેઓ તેમના બે મુરીદો સાથે ત્યાજ રોકાઈ ગયા.

કોઈ પણ ટીકા-ટિપણી કર્યા વિના અહીં એકાદ-બે ઘટનાઓ નાંધું છું. દ્વારકામાં વિપ્રો

શિવલીંગની ૧૧ વખત પ્રકાલ પૂજા કરી સમંદર, વાવાઝોડાને શાંત કરતા હતા. ગુજરાતના એક ધારાસભ્ય રેશમી વસ્ત્રો ધારણ કરી સામુદ્રપૂજન કરી અગાસ્ત્ય મુનિનો પધારવાનું આહવાન કરી આજીજી કરતા હતા કે દરિયાનો, તોફાનનો ગળી જાઓ. જૈન સાધુઓએ જાપ કરવાની શીખ આપી તો કોઈએ આચંબિલ, છંટ, આઠમ દ્વારા વાવાઝોડાને શાંત કરવાની રીત બતાવી. આ શાધ્યા કે અંધશરધા, પ્રિય વાચકો, આપ જ નક્કી કરો. વાવાઝોડા કે આફિતોનો સામનો કરવાનું શીખવીએ, નહીં કે આ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરી શાંત કરવાના ઉપાયો સૂચવીએ.

અભિયાનની દ્યાપર (તા. લખપત)ની સેતુ ટીમના સંકલનકર્તા ગોપાલભાઈ ભરવાડની કામગીરીને બિરદાવવી જોઈએ. વાવાઝોડા અગાઉ કિનારપઢીનાં દરેક ગામની મુલાકાત લઈ સરકારી સૂચનાઓ સરપંચો દ્વારા દરેક ગામવાસીને પહોંચાડી. પરિસ્થિતિની રજેરજની માહિતી ગણોક વોટ્સઅ૱પ ચુપો દ્વારા મસારિત કરવાની પહેલ કરી વાવાઝોડા શાંત થતાં તરત જ આ ગામોની મુલાકાત લેવા મોટરસાઈકલથી નીકળી પડ્યા અને લોકો જ્યારે પાછા પોતાના ઘરે ગયા ત્યારે તેમની તાત્કાલિક જરૂરિયાતોની માહિતી સરકાર અને એ વિસ્તારમાં કામગીરી કરતી સંસ્થાઓને

આપી જેથી જરૂરી સાધનસામગ્રી જડપથી ત્યાં પહોંચી શકે. ગોપાલ અને તેની ટીમે ૧૩ થી ૧૮ તારીખ દરમ્યાન પ્રતિ દિવસ માંડ ગ્રા-ચાર કલાકનો વિશ્રામ લીધો હશે.

આફિત પહેલાં અને આફિત પણી (૨૦૦૧નો ધરતીકંપ અને ૨૦૨૩ નું વાવાઝોડું) કેવી રીતે કાર્ય કરી શકાય તેનું ઉદાહરણ કચ્છે પૂરું પાડ્યું જેની વિશ્કક્ષાઓ નાંધ લેવામાં આવી છે.

આફિત શું છે? આફિત એક તક છે, ક્યારેક વરદાન પણ છે. સ્થળાંતર વખતે હિન્દુ, મુસલમાન, હરિજન, શ્રીમંત, ગરીબ જેવા દરેક ભેદ રહ્યા ન હતા. એક જ બસમાં સૌ એકગીત થઈ બેઠા હતા. એક જ સ્થળે સૌ સાથે રહેતા હતા. ખાવાનું, પીવાનું, સૂવાનું, ઓફવાનું સૌ એકસમાન હતું. આફિતે માણસને માણસ સાથે બેસાડ્યો, સૂવાડ્યો. માણસને માણસ તરીકે ઓળખવાની સમજ આપી. વાવાઝોડા વખતે પવનની ગતિ અને ઝાપટોએ કુદરતની શક્તિ અને લીલાનો ખ્યાલ આપ્યો, સંદેશ આપ્યો અને પડીને ઊભા થવાની શક્તિ પણ આપી. માણસને પોતાની પામરતાનો ખ્યાલ આપ્યો અને એના અહંકારને ધ્વસ્ત કર્યો.

મો. : ૯૮૭૯૫ ૦૬૦૫૯

ઉછાંછળા જરણાની ઉછળકૂદ

* ડૉ. રિતીશ વીણીવોરા *

અમને શી ખબર કે શ્રીનગરથી પેહલગામ જતાં વાટમાં ભેણું થયેલું આ જરણું પેહલગામ સુધી સંગાથ તો કરશો, ત્યાંના વસવાટ દરમિયાન સાથી પણ બની રહેશો? વેરીનાગ વટાવું કે એ દેખાયું. જરણાં જોઈજોઈને આંખ રીઢી થઈ ગયેલી એટલે આ પણ અન્ય જેવું સમજુ, આવ્યો માલ ને નાખો વખારે કરી, જરા ઉપહાસ જેવું કર્યું. જરાક આગળ વધ્યા કે જરણાએ પોતાની અસલિયત દેખાડવાનું શરૂ કર્યું. વારિનો વેગ વધ્યો. વેગ વધે એટલે સહેજે ધ્વનિ ઘડું થાય. આંખ સાથે કાન પણ કામે ચડી ગયા. જરણાના વહેણાની ઊલટી દિશામાં જઈ રહ્યા હતા. થોડું ચઢાણ પણ હતું. એની અસર જરણા પર આબાદ ઉપસતી હતી. ગતિ જરા તેજ થતી ચાલી. રવ વધ્યો. કલરવ થયો ને છેવટે કોલાહલમાં વીરમ્યો. પટ પથરાળ. કિનારે નાના મોટા લીસા લીલ વગરના રૂપાળા પથ્થર. વહેણાના વમળ ફીણાના ગોટેગોટા ઉપસાવે. ઉપર સુર્યદેવ વરસે. ચાંદીની પાટો ભરેલી ખુલ્લી વેગન ગાડી ભાગતી ને ભુસકતી દીશો. જેવો પથ્થર તેવો ઠેકડો. ઠેકડાના તાલે ધ્વનિ નાચકૂદ કરતો રહે, અવનવી શુરવાતિઓ ફેલાવતું કાંઠે ઉભેલાં સરવા કાને સાંભળતાં તરુવરો ને

એમના કબીલાનું મનોરંજન કરતું રહે. શરૂના જાડ દેખાઈ દેતાં થઈ ગયાં હતાં. એમને પણ અહીંતહીં ભટકતાં બહુ માણ્યાં હતાં એટલે ઉત્કંઠા ઓસરી ગઈ હતી. દૂરના કુંગરા કોઈક બરફાચ્છાદિત, પણ સુપરિચિત થઈ ગયા હતા. એવું જ કુમળા કુમાશભર્યા તડકાનું હતું. ઉમાશંકરના શાંદોમાં તડકો તડકેલો હતો. ફળસ્વરૂપ જરણાં સાથે જામી ગયું. જરણું એ પામી ગયું. જરા ઓછું આવ્યું. જોડાજોડ ચાલતું, નાચતું, કૂદતું, ભાગતું ભાસ્યું.

પેહલગામ પહોંચા ત્યાં સુધીમાં તો એના ઠેકડા નો કૂદકાએ હદ વટાવી દીધી હતી. પંપાળેલો કૂતરો મોહું ચાટે એવું જ આ જરણું કરી બેહું હતું. ધ્વનિનું સ્થાયી સ્વરૂપ રોડ્ર થઈ ગયું હતું. તાર સ્વરમાંજ જાલા મોડમાં - Fast Tempo - વિધવિધ રાગ ને રાણિઓ પર સવાર થઈ ગયું હતું. રહેવાની હોટલાનો માંગણાના સ્વરૂપમાં વિશાળ મેદાન. જરણું મેદાનની પણ્ણિમ કોરને ઘસાઈને ઘસમસતું રહે. હોટલમાં તો હમેશાં રહેવાનું થાય એટલે શ્રીનગરમાં હાઉસબોટમાં રહી ફરક માણ્યો. તેમ અહીં તંબુમાં રહેવાનું ઠરાવ્યું હતું. નૂરમહમદે જ બધું ગોઠવ્યું હતું. તંબુ તણાયાં

પેલા જરણાની સાવ નજીક. જરણું હરખાતું ભાસ્યું. સાવ નીરવ શાંતિમાં અમને એકબીજામાં જરા ઊંચે સાદે વદવું પડતું હતું.

જરણું મનમાં વસી ગયું એનું સહયર્થ માણવા તલપાપડ થઈ રહ્યો. કિનારે પહોંચ્યો. કુંગરા દૂરથી જ રળિયામણા ભાસે જેવું થયું. જરણાની કોર નાની કરાડ. સાવ ઓરા ન થવાય. પગ પલાળવાના ઓરતા ઓગળી ગયા. જરાક પગ લપશ્યો કે ગયા. વિતસ્થામાં વિરમીએ ત્યાં સુધી વચ્ચમાં ક્યાંય વિસામો ન મળે. જરાક દૂર એક પુલ આ જરણા પર અડો જમાવી બેઠો હતો. પુલ પોતાને સમજતો ભાસ્યો કે આ અલ્લડ જરણા પર મારી આણ પ્રવર્ત્ત છે. પુલના આવા બાલિશ વિચાર પર જરણું ખણખળાટ હસતુંહસતું ભાગતું હતું. લાકડાનો પુલ આ પારથી પેલે પાર થવાનું ઉત્તમ સાધન. મનોમન વધ્યો. પુલને વિનંતી કરતો રહ્યો. યાર, મનો પણ પેલે પાર પહોંચાડી બેડો પાર કરી દે ને! પુલ મર્મણુ હસ્યો. કોઈ સહેલાણી યુગલ એના પર આરૂઢ થઈ જરણાની પશ્ચાદ્ભૂ સાથે ફોટામાં સ્થિર થતા ભાસ્યા.

પુલનું સાંનિધ્ય ને સહયર્થ સખ્યમાં પરિણામ્યાં. દોસ્તારી જામી ગઈ. પેહલગામમાં સૂચિસૌંદર્ય સિવાય બીજું શું જોવાનું હતું. ચંદનવાડી ટહુથી જવાય. ૪૫ વર્ષ પહેલાં રસ્તો નહોતો. એક આખો દિવસ ચંદનવાડીની સફર, ત્યાનું વાતાવરણ, વાતાવરણો પકડી બાનમાં

રાખેલી ઠંડી, ફળસ્વરૂપ બરફના પુલ પર ટેસથી ગણ પથ્થરના ચૂલા પર ગુલાબી ચા એક સરદારજીએ પ્રેવડાવી ને થોડો સમય સુધી ઠંડીને ઠંડી પાડી એ બધું માણયું. ચંદનવાડીનું અરણું અનોખું ભાસ્યું. લીલાશે વિદાય લીધી હતી ને એને ઠેકાણો પીળાશ - સુવળ્ણમંડિત, રક્તમંડિત, લીલુજડિત કે હળદર છાંટેલાનું સામ્રાજ્ય પુરબહારમાં ખીલ્યું હતું. મોટાં જડાં બાવીશ કેરેટના સુવળ્ણાંલાંકાર પહેરેલાં પણ્ણો હદ્યમાં પતરાની જેમ જડાઈ ગયાં ને ઉખડ્યાં ઠેઠ ૧૮૭૦માં અમેરિકાના ફ્લોરિડા રાજ્યના રાયટરાવેલી ગામની ભાગોળે વનવિહાર કરતાં.

ગુલાબી ચાએ દિમાગ સતેજ કર્યું. જરાક આમ તેમ ફર્યા. પેહલગામનાં જરણાની ખોટ પૂરવા જ ભેટચું હોય એમ નાનુશું જરણું પુલ નીચેથી પસાર થતું હતું. સાપોલિયું પણ નાગનું હોય તો જરાક ફેણા ફેલાવી કેવા તરવરાટથી અહીં તહીં દોડતું રહે. પુલથી જરાક ઉપરવાસમાં ભોખડથી ભુસકતો આ નાનોશો ધરો પડ્યા બરાબર જ જરણું બની દોડતું, શાસ ખાવા પળભર ન રોકાતું ને દોટ પણ કેવી, આંલમિક દોડવીર ઝંખવાઈ જાય. ફીણાના ફુંફાડા એવા ફેલાય, પાણી નહીં દૂધ જ ભાસે. આમેય કાશમીર પૃથ્વી પરનું સ્વર્ગ કહેવાયું છે તો ધી-દૂધની નદીઓ અહીં ન હોય તો કન્યાકુમારીના ખારા સમુક્રમાં હોય! પેહલગામના દોસ્ત જરણાની આ પેપરબેક આવૂતી છતાં એનામાં પોતાની ખુદની ઓળખ

હતી. પુલ નીચે જગ્યા ઓછી હતી કે શું તે બહાર એવી રીતે પડે, જાણો પાણીના પીપમાં પંક્યાર પડ્યું ને પિચકારી વધૂટી. આટલી તેજ ગતિ હોય પછી એના રવ વિષે તો વદવું જ પડે. ધમપણાં ભલે કરે, જ્યાં કદ જ નાનું હોય ત્યાં ગર્જના ઓછી જ કરવાનું હતું. રવ કોલાહલ કરતાં ફુરુકુરિયાનો કલ્યાંત, કોઈ જરાક મારે ને ગલુડિયું પૂછી પગ વચ્ચે દબાવી બાળકની જેમ ઉઅં ઉઅં કરતું રહે તેવું છતાં કોપમિશ્રિત. થયું, એની સંગાથે જરા ટહેલતો રહું ને જોઉં તો ખરો એની પૂછી ક્યારે વંકાય છે. સરદારજી રમૂજ. ઈતના બસ. એ લોક બડે પાજી હોતે હૈ. ઈન્કા જ્યાદા બિશ્વાસ મત કીજ્યો.

સાથે લીધેલું ભાતું ખાવું પગરવાટ. ટકુ જેવા અડિયલ ઘોડા ચાલતાં ચાલતાં ફરરૂ ફરરૂ કુંઝાણા મારતા રહે ને એના માલિકનો માર ખાતા જાય. થયું એ નકામો માર ખાતા હતા. રસ્તો જ એવો, દોડાય નહિ. દોડે તો પડે ને પાડે. માલિક એ બધું સમજતો હશે, છતાં પોતાની માલિકી બતાવવા આવું કરતો હોય ને ઘોડા પણ રીઢા થઈ ગયેલા હોય! અંધારું થયું. અંધારામાં દુનિયા સાવ નાની થઈ જાય. આજુબાજુનાં વૃક્ષો ને વનરાઈ ભૂત સરખા ભાસવા મંડ્યાં. વિચારતો હતો કે ક્યારે પહોંચાશે, કારણકે હંડી વળી પાછી રાજપાઠમાં આવી ગઈ હતી. ત્યાં તો કાન ચ્યમક્યા. એમને જે ભાસ થયો તે થોડીક વારમાં હકીકત બની. જબૂકતા દીવા ને સરકતો સળવળાટ, પેહલગામ પહોંચ્યા હતા તેની છડી ઝરણું પોકારતું હતું.

પૃથ્વીનો છેડો ઘર જેવો જ પુલ મારો અડો બની ગયો. એના કઠેરાને અડી, એના ટેકો લઈ દૂરસુદૂર નજર કરતાં કોઈક બિંદુ ને ગ્રમાં ભરવું. એને નજરમાંથી ન ખસેડતા એની સાથે ધસમસતી નજર દોડાવવી ઠેઠ પુલ સુધી. ઝરણું નાદાન નહોતું. મારી નેમ પારખી ગયું ને ખળખળાટ હસ્યું, કંઈક વદ્યાનો ભાસ થયો. કદાચ કહેતું હશે, ચૂપચાપ મારી લીલા પર નજર ફેરવતો રહે. નકામી નજર ન બગાડ. એ ઝરણાં ટ્રાઉટ માછલી હોય. ટ્રાઉટ સામે પૂરે ઠેકડા મારતી રહે ને ઝરણાં સાથે છાનગપતિયાં પણ થતાં રહે. આવી સામે પૂરે તરનાર માછલીમાં કેટલી તાકાત હશે સમજ લોક એને આરોગવા લલચાય. ટ્રાઉટ પકડવાની મના. મના હોય ત્યાં ચોરી થાય જ. રાતના ઘુઘવતા પૂરના કંઠે સંબંધિત બીડીનું લાલ ટપકું અહીં તહીં દેખાતું. એ ચોરીઘૂપીથી ટ્રાઉટને પકડનારા હતા એમ કહેવાયું. બહુ મહેનતને અંતે એકાદ વાર ટ્રાઉટને જોવાનો ભાસ થયો જે આભાસ જ હતો.

ભાગતા ને દોડાદોડી કરતા અલ્લાડ ઝરણાનું આ એક રૂપ હતું. ઉપરવાસમાં હુંગરાઓમાં એ ફક્ત દોડતું નહિ હોય પડતું-આખડતું પણ હશે. મેદાનમાં સ્વસ્થ ને શાંત થઈ વહેતું હશે. સમય ગ્રમાણો સાવધાન ઝરણામાં જીવનમંત્ર તો નહિ હોય ને.

(સદ્ગતના સાહિત્ય - સંચયમાંથી આભાર)

‘કોઈ જ નવરું નથી’ નું સમરણ

ડૉ. ગુલાબ દેટિયા

તમે વર્ષો પહેલાં ધોરણ આઈ, નવ કે દસમાં શું ભણ્યા તે કદાચ ભુલાઈ ગયું હશે. આમ તો તે સારું થયું કહેવાય. વિસ્મરણ એ પણ વરદાન જ છે, પરંતુ તમે ધોરણ પહેલાં બીજામાં શું ભણોલા, પાઈ કે કવિતા તમને જરૂર યાદ હશે. બચપણાની કેટકેટલી સ્મૃતિઓ આપણા મનમાં ટાંપીને બેઠી હોય છે. તક મળી કે બહાર ધસી આવે છે. ‘જરણું રમતું રમતું આવે, જરણું રમતું રમતું જાય’, ભુલાય જ કેમ? લાલ-પીળાં પંતગિયાં ઊડે છે. આજ આપણાં હૈયાં કૂદે છે. એ કવિતા હજી યાદ છે. ‘મેં એક બ્ઝિલાડી પાળી છે, તે રંગો બહુ રૂપાળી છે’ કે ‘દાદાનો ડંગોરો લીધો તેનો મેં ધોડો કીધો’ તમે દાદા બની ડંગોરો લઈ ચાલતા થઈ જાઓ, પણ એ કાવ્ય યાદ કરો ત્યારે પાછા બાળક બની જાઓ.

અત્યારે મારા હાથમાં આપણો ૩૦ કે ૪૦ વર્ષ પહેલાં ભણ્યા હતા તે ‘ગુજરાતી’ વાચનમાળા બીજી ચોપડી છે. એ પુસ્તક હાથમાં લેતાં જ હું રોમરોમ પુલકિત થઈ જાઉં છું. એમાં જે પાઈ-કવિતાઓની મોજ આપણો માણી છે તેની વાત માંડતા જ તમને મજા પડી જશે. એ પુસ્તકમાં છે: ‘અમે તારા સૌ બાળ પિતા તારા સૌ બાળ’. સસલીને

માથે ‘આભ તૂટતું’. ‘વાઘ આવ્યો રે વાઘ આવ્યો’. મફત નાળિયેર મેળવવા જતાં જાન ગુમાવનાર ‘લોભિયો’, ‘હું તો પૂછું કે મોરલાની પીંછીમાં રંગરંગવાળી આ ટીલડી કોણો જડી?’ ‘કાળુડી કૂતરીને આવ્યાં... ગલૂડિયાં, ચાર કાબરાં ને ચાર ભૂરિયાં રે, હાલો ગલૂડાં રમાડવો જુ રે’.

હજી યાદ અપાવું? ચિત્રવાળી વાતાં : ‘સાચા બોલી ગાય’. વાતાંને અંતે આવે છે : વાઘ તો ગણગળો થઈ ગયો. ‘બહેન તું કેવી સાચા બોલી છે’. ‘મરવા માટે તે કોઈ આમ પાછું આવતું હશે? અને તું તો બચ્ચાં સાથે આવી છે. તને મારીને હું ક્યાં જાઉં?’ એમ કહી વાઘ તો છલાંગ મારતો ચાલ્યો ગયો. વાતાંનો કરુણા ભાવ બાળક મનને સ્પર્શી ગયાનું હજી યાદ છે.

એ હંદ્યસ્પર્શી વાતાંના લેખક છે. કવિ ઉમાશંકર જોશી.

પુસ્તકનો આરંભો નિવેદન છે, ત્યારે આપણો નિશાળિયા એ કંઈ થોડું વાંચતા હતા. આજે વાચું છું : તે વખતેના મુંબઈ રાજ્યના સરકારી કેળવણી ખાતાના પ્રમુખ અધિકારી

દા. ચિ. પાવટે ૧૪-૧૦-૧૯૪૮ની તારીખે પુસ્તક તૈયાર કરનાર સમિતિના દુસર્યોનાં નામ જગ્ષાવે છે. ૧. શ્રી જીજાભાઈ રતનજી દેસાઈ (ગ્રમુખ) (આપણા જાહીતા કવિ 'સ્નેહરશિમ', ૨. શ્રી ચંદ્રવદન ચુનીલાલ શાહ, ૩. ઉમાશંકર જેઠાલાલ જોશી, ૪. શ્રી અનંતરાય મહિંશાંકર રાવળ, ૫. શ્રી નગીનદાસ નારણદાસ પારેખ, ૬. શ્રી શંભુપ્રસાદ કૃપાશંકર ભહે (મંગી), અધિકારીશ્રી આગળ લખે છે: આ સમિતિના સત્યોએ પોતાનું કામ ઉત્સાહપૂર્વક અને કોઈ પણ જાતનો પુરસ્કાર સ્વીકાર્ય વિના કર્યું છે તે બદલ સરકાર તરફથી હું તેમનો આભાર માનું છું.

૧૯૪૮થી આ પાઠ્યપુસ્તક બન્યું તે ૧૯૬૬ સુધીની આવૃત્તિ તો મારા હાથમાં છે. ત્યારે મુંબઈ રાજ્યને બદલે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય આવી ગયેલું. ગુજરાતમાં પણ એ જ પુસ્તક હતું. ૧૯૬૬માં પુસ્તકની કિંમત હતી '૫૦ પૈસા' અને મૂલ્ય....એ તો આપણા હૈયામાં ઊરે, હજુ સચ્ચાયેલું પડ્યું છે. ત્યારે કવિતાઓ તો આગળના ધોરણમાં ભણતાં ભાઈ-બહેન સાથે ગાઈગાઈને મુખપાઠ થઈ જ ગઈ હોય. રાગ સાથે ગવાય એવાં કાવ્યો હતાં. વર્ગમાં કવિતાઓ સમજાવતા નહિ, શિક્ષકો માત્ર ગવડાવતા. 'જાગને જાદવા' અને આંબા ડાળે ટહુકા કરતી કોયલરાણી બોલી : વસંત આવી, વસંત આવી, હવે આવશે હોળી, કાવ્યોના શબ્દો હજુ મનમાં ગુંજે છે.

'ચાંદલિયો ચમકતો આવ્યો પણ છે' અને 'રાતે વહેલા જે સુઈ, વહેલા ઊરે વીર, બળ, બુદ્ધિ, ધન બહુ વરસે, સુખમાં રહે શરીર.' એ સુભાષિત પણ છે. હવે તો 'રાતે મોડા જે સૂઈ મોડા ઊરે વીર' નો જમાનો આવી ગયો છે!

'વાંદરાઓના ઉપવાસ' એકાંકી તો તમે શાળામાં જરૂર ભજવ્યું હશે. અમે ભજવેલું. વાંદરાએ પોતાને ખાવાનું કેળું પોતાના ઘરેથી લાવવાનું હતું.

પુસ્તકનાં ચિત્રો તો મજાનાં છે ૪. કારણકે આપણો એ ચિત્રોને અગણિત વખત નિહાળી ચૂક્યા છીએ. એ ચિત્રોમાં વધારાનું ચિત્રરામણ પણ કર્યું છે. ઈતિહાસના પુસ્તકમાં અનેકને મૂછો બસી હતી. પુસ્તકમાં બે રંગીન ચિત્રો છે. એક, સાચાબોલી ગાયનું અને બીજું ભરતનું. તે રામની પાદુકાઓ સ્વીકારી રામને વંદન કરી રહ્યા છે.

રસ્તા વચ્ચેનો પથરો સૌને નકે છે. છેલ્લે નિશાળિયા મુકુંદ અને રમેશ નિશાળે જતાં એ હટાવીનો બાજુએ મૂકતા જાય છે.

'કબૂતરોનો સરદાર' બોધમદ વાર્તાં છે. પારધીની જલમાં સપડાયેલાં કબૂતરોને લઈ તેમનો સરદાર જાળ સાથે નદીકાંઠે ઊતરે છે. તેનો મિત્ર ઉંદર જાળ કાપી એને છૂટો કરવા તૈયાર થયો, પણ સરદારે કહ્યું: 'તું મનો

એકલાને છૂટો કરે એ ન ચાલો. હું આ બધાંનો સરદાર છું. પહેલાં એ બધાં ને પછી હું.’ (કેવી ઉમદા ભાવના છે! નેતાના સાચા ગુણોનો પરિચય આપ્યો છે.) ઉંદર કહે છે: ‘પણ મારા જીજા દાંત વડે આવડી મોટી જગ હું શી રીતે કાપું.’

‘કપાય તોય કાપ, ને ન કપાય તોય કાપ. તું મારો મિત્ર છે.’ આ ડાયલોગ પાસે ઘરી વાર થંભી જતા. શબ્દોનો શાસ લેવા થોભવું જ પડે. છેલ્લો બંને મિત્રો ભેટે છે તે ચિત્ર છે. તેમાં ચિત્રકારે ખૂબીથી એક કબૂતરને જેણો દાણા ખાવાનું પ્રથમ સૂચન કર્યું તેને ક્ષોભ પામતું ચીતર્યું છે.

આજે આપણો પત્રો લખવાનું ભૂલતા જઈએ છીએ. હા, ટી.વી.ની હરીફાઈઓના જવાબ લખવામાં પાછા નથી પડતા! ત્યારે ‘માધુ ટપાલી’ પાઠ ફરી વાંચવા જેવો છે. માધુ ટપાલીની દિનચર્ચા, પહેરવેશ, પત્રનો નમૂનો બધું સચિત્ર આપેલ છે.

પાઠ્યપુસ્તકમાં ગ્રામ્યજીવનની સારી એવી જાંખી મળે છે. બાળકોના સ્તરનો પરો ઘ્યાલ રખાયો છે. ‘મદારી’ પાઠમાં રતનબાઈ અને નાથિયાના ખેલની વાત છે. તો ‘બીજાને માટે આંબો’ પાઠમાં સંવાદ દ્વારા ખરું વાતાવરણ ઉપસાવ્યું છે.

સાધુ પૂછે છે: ‘કેટલા વરસ થયાં તમને?’

ડોસો કહે : ‘થયા હશે એંશી નેવું. કોણ ગણવા બેહું છે?’

હા, સંવાદ હજુ કોણ જાણો કેમ યાદ રહી ગયો છે. ‘કોઈ નવરું નથી.’ પાઠ કદાચ ત્યારે નહિ, આજે વધુ સુસંગત લાગે છે. ગાયો ચરાવનાર ગોપાળ ભાઈબંધની શોધમાં નીકળે છે. કોઈની સાથે એને રમવું છે. બિસકોલી કામમાં છે. ખાવાનું શોધે છે. ચકલી માળો બાંધે છે. મધમાખી મધ ભેગું કરે છે.

નદીને દૂર દરિયા પાસે જવું છે. હસતાં સૂરજદાદાએ સવાર, બપોર, સાંજ કરવાં છે. ગોપાળ સ્વગત કહે છે: કોઈ જ નકામું રખડતું નથી. ચાલ, હું પણ ગાયો ચરાવવા જાઉ. ગોપાળ ગાયો પાસે ઢોડી ગયો.

આ વાર્તાની મજા એ છે કે બાળક કુદરતનાં કેટકેટલાં તત્ત્વો સાથે તાદાત્મ્ય અનુભવે છે. મધમાખીથી માંડી સૂરજ સુધી કોઈને પણ મિત્ર બનાવવા-એની સાથે રમવા તૈયાર છે. કુદરતમાં કોઈ નવરું નથી. જીવજંતુથી માંડી સૂરજદાદા સુધી સૌ કોઈ કાર્યરત છે એ વાર્તાનો બોધ છે.

ત્યારે મને ગોપાળની દયા આવી હતી. આજે મને મારી દયા આવે છે.

મો. : ૮૮૨૦૬ ૧૧૮૫૨

લોહીનાં આંસુ

(નવલક્ષ્યા)

* વિશ્રામ એમ. ગટવી *

પ્રકરણ - ૨ પાંચિયો વાડો

‘દીકરા ઊઠ વેલો, આજ તો ધાસની ગાંસડીઓ મળવાની છે. જો ઢીલ કરી તો રહી જશું.’

‘હા, એ તો વહેલો ઈ પહેલો ને પાછળ રહે ઈ ઘેલો’ એમ ડાખા માણસોએ એમ જ નથી કહ્યું કાંઈ! કાનાની માની વાતને ટેકો આપતાં વજુભાએ કહ્યું.

આમ તો વજુભાનું ડહાપણ અને વાલબાઈમાની કામની તત્પરતા કાનાને વારસામાં મળ્યાં હતાં. નાનપણાથી જ વાલબાઈમાએ જણ્યાને નાળો ભરીને ધી-દૂધ રેડ્યાં હતાં. રૂપમાં કાનો મા પર ગયો ને સ્વભાવમાં બાપ પર. માની મનસા દીકરાને ભણાવી-ગણાવીને ખુરશી પર બેસાડવાની હતી, પણ આકરાં-માઠાં વરસ ને આ અબોલ જવો સાથે પનારો એટલે માના અરમાનો દુકાળના દૈત્યના પગ હેઠળ કચડાઈ ગયા, પણ કાનાનાં ઘડતાર અનો ગાણતરમાં બંનો માણસોએ કંઈ મણા રાખી ન હતી. ગુજર અને ચાંદરી ભેસના ઘીનું કિહું અને ઘીમાં જશો?

તરતા બાજરાના પીડાથી કાનાના ગાલોમાંથી લોહી ફૂટતું હતું. ઓજાંગડમાંથી રસ્તો કેમ કાઢવો એ આવડત અને હૈયાઉકલતના પાઠ વજુભાએ ગળગૂથીમાં જ શીખવી દીધા હતા.

હાથમાં ડોણી ફેરવતાં ફેરવતાં ભચીબાઈ આવી ચડ્યાં. છેલ્લા બે દાયકાથી ભચીબાઈની દોણી વાલબાઈમાએ ખાલી પાછી વાળી નહોતી.

‘બા, મેઘજભાઈને દૂધની ના કહી દીધી છે.’ ચાનો કપ રકાબીમાં ઢોળતાં કાનાએ કહ્યું.

ભચીબાઈ વાતનો મર્મ કળી ગયાં.

‘વાલબાઈમા, કાલથી હવે હું છાશ લેવા નહીં આવું ભલા, તમને એમ ન થાય કે...!’

‘પણ ભચીબાઈ શા માટે? તમે દિલગીર ન થાઓ છાશનું માવિત્ર પાણી! અમે પીશું તેવી તમને પણ દેશું. તમે બાઈ બાવડી ક્યાં જશો?’

વલોણું ફેરવતાં વાલબાઈમાંએ વળી આગળ ચલાવ્યું, ‘કાનાને હુઆ દેજો બસ! બીજું કંઈ પણ નથી જોઈતું! આ તો ઋત વેરણ બની છે, કંઈ જન્મારો થોડો વેરણ છે? માણસો સદાત્રત ચલાવે છે, આપણાથી શુથાય બાઈ! તળાવને પણ ઓગન જોઈએ ભચીબાઈ!’

વીજળીના થાંભલા પર બેઠલ ચકલીનો પડછાયો, સાથે લઈને તડકાનો ટુકડો ઓસરી સુધી પહોંચી આવ્યો, ‘અખોટ ભંડાર..’ કહેતાં માતામા લોટ લેવા આંગણામાં પહોંચી આવ્યાં. વાલબાઈમાની ચાગલી બિલાડી ઉંબરા પર નોસીને પોતાના પગને ચાટવા મંડી. સાચા ધીના દીવાની જ્યોતથી ઘરના ખૂંઝો કૂળદેવીનું થાનક જગમગી રહ્યું હતું. આશાપુરી ઘૂપની સુવાસ ઓસરીના ચારેય ખૂંઝા પહોંચી ચૂકી હતી. વજુભા રોટલા બાંધીને ધણ સાથે સૂકી અને લૂખી સીમ ખૂંદવા તૈયારી કરી રહ્યા હતા. કાનો પીળી પાસ ખિસ્સામાં નાખી બહાર -નીકળ્યો.

ગામ તળાવની ઉપરનો વિસ્તાર ‘કંઢોર’ તરીકે ઓળખાય. ક્યારેક અહીં મોટી સંઘામાં ખેરનાં વૃક્ષો લહેરાતાં હતાં. તળાવની, પાળ ઉતરો એટલે હેઠે જ ‘પાંચિયો વાડો’. કંઈ કેટલીય ઉથલ-પાથલ ને દુકાળ-સુકાળનો સાક્ષી હતો આ ‘પાંચિયો’ વાડો. ફરતે દીવાલમાં પથ્થરો બનીને અહીં કાળ થીજ ગયો છે. આ પટ ઉપરથી પસાર થતાં કાળના કાફલાનો

તાજનો સાક્ષી રહ્યો છે. આ ‘પાંચિયો’ વાડો.

પણ આ ‘કંઢોર’નો પટ ગ્રામજનો માટે હંમેશા ગોબી રહ્યો છે. ઉત્તરાદીકોર આવેલ ગોરસ આંબલીમાં ભૂતનો વાસ તો પેલા ખીજડામાં ખેતરપાળને ઈશાન કૂંઝો તો પાણિયા અને જૂની સમાધિઓમાં લોકોને આજે પણ આત્માઓનો વાસ કળાય છે અને તળાવની પાળે કો અવધૂતાની જેમ જટા પાથરીને સદીઓથી ઉભેલ વડલા પાસે રાતે તો આમેય કોઈ જતું નથી. અહીં તો રાતના આછા અજવાળામાં પોતાની મસ્તીમાં સહેજ હાલતી-જૂલતી પીપળની ડાળખીમાંય લોકોને ભેદ-ભરમ ભાસે. ડોસા-ડોસીઓના મેળાવળામાં પાંચિયો વાડો જરૂર આવે. અને આ પટની મરી-મસાલા ભભરાવેલી ખરી-ખોટી વાતોને કાન સરવા કરીને સાંભળતાં બાળકો હુતૂહલની નવી દુનિયામાં સરી પડે. આ ‘કંઢોર’નો કણોકણા કૌતુકથી ભર્યો પડ્યો હતો.

ગાંગામા તો અવારનવાર કહે, ‘આ કંઢોરમાં અગાઉ એક ‘જોગણી’ રહેતી હતી અને ચૂંદેલ તો ચૂલામાં પોતાનો પગ નાખીને રોટલા ઘડતી હતી. ને મીઠું-મરચું ભભરાવેલ આવી તો કેટલીય વાતો કરવાવાળાનો તોટો નહોતો. ઘણીવાર તો આવી વાતો સાંભળતાં નાનાં બાળકોની તો ચડી જ પલળી જતી હતી. ખેતરપાળની ડેરીએ દૂધ પીવા આવતાં નાગ-નાગણીની વાતો, કાળી-ચૌદસની અધોર -તાંત્રિક વિધિઓ ને વળગાડ સંબંધી વાતો.

નાનાઓને તો ઠીક, પણ મોટેરાંઓને પણ અગોચર દુનિયામાં લઈ જતી હતી.

આ ‘પાંચિયો વાડો’ નામ કેમ પહું તેની પાછળ પણ ઈતિહાસ ધરબાયેલો છે.

અગાઉ ગામમાં એક નામી-બળું કો માલધારી હતો. એનો સાથી ‘પાંચો’ ધણ સાચવતો હતો. આ પાંચો ક્યાંથી આવ્યો કોઈનો કંઈ ખબર ન હતી. અજનબી જેવા ભાસતા માંડ પાંચોક ફૂટના પાંચાને જબાન નહોતી. ઈશારાથી કામ ચાલે. કહે છે કે પશુઓ એની ભાષા સમજે અને પશુઓની ભાષા એ સમજતો હતો. તેના અવાજ નામે માત્ર ગાયો માટે થતાં ડયકારા લોકોએ સાંભળ્યા હતા. ‘મિશ્કીન’ જેવો માણસ ! ન કોઈ આગળ ન કોઈ પાછળ. બસ, માલ એ જ એની દુનિયા ને એ જ એનાં સગાં-વહાલાં. કહે છે કે, દુકાણ પાર કરવા પરભોમથી આવેલો ને ગામની સીમમાં પડાવ નાખી બેઠો હતો. કુદરતનું કરવું દુકાણના માર્યા મરવાના વાંકે જીવતા પશુધનને પડ્યા પર પાટું વાગો તેમ અકળ બીમારીએ કામ તમામ કરી દીધું. પશુધન મરી પરવારતા તેની તો આખી દુનિયા જ રૂભી ગઈ અને પાછો પોતાના વતન ન જતાં અહીં સાથિયો કર્યો. જ્યારે સાત દુકાણ સાથે પડ્યા ત્યારે દુકાણના દૈત્યના ખખરમાં એકએક કરતાં બધો માલ હોમાઈ ગયો ત્યારે તેનું જીવતર જેર થઈ ગયું. હવે આ દુનિયા તેને રહેવાલાયક

ન લાગતાં આ વાડામાં જ છેલ્લી ગાયની સાથે તેણો સામે ચાલીને મોતને મીઠું કર્યું. કહે છે કે, પાંચાનો આત્મા ત્યારથી અહીં ચેતનાના ચમકારા રૂપે ફરી રહ્યો છે. માલધારીએ પણ આ જમીન ઉપરથી મન વાળી લીધું. સારાં વર્ષો આવતાં તેણો ફરતે દીવાલ બંધાવી, વાડો ગામને સાંપી દીધો, પણ ત્યારથી ‘પાંચિયો વાડો’ લોકજીભે રમતો થઈ ગયો.

આજે સવારના પહોરમાં પાંચિયા વાડામાં મેળો જાચ્યો હતો. વાડામાં ઢાણિયાનાં પતરાં પર બે ગીધ ટમટમ આ બધું જોયા કરતા હતા. વાડાની બરોબર વચ્ચે ઉભેલ આછા-પાંખા પીપળાના જેફ વૃક્ષ પર સમયનાં થર ચડી ગયાં હતાં... જેણો સમય ખરી રહ્યો હોય તેમ પીપળાના થડમાંથી સૂકાં પોપડાં ખરી રહ્યાં હતાં. દુકાણની થપાટથી પીપળો પણ સૂતન્મૂન થઈ ગયો હતો. હવે હવાની લહેરખી સાથે ડોલવાની તેનામાં શક્તિ રહી ન હતી અને છાંયો કરવાનું સામર્થ્ય ગુમાવી ચૂક્યાનો રંજ પણ તેની કાયા પર વર્તાતો હતો. પીપળા ફરતે પથ્થરની છીપરોથી મફેલ ઓટલાના હૈયા પર ઊભી તિરાડ પડી ચૂકી હતી. તળાવની પાળ પરનો વડલો માણસોને જકડીને બેઠો હતો. કોઈ વાડા સામે ટોળે વળી ટપાટોળ કરતા હતા. બીજા છેડે બેઠેલ બાઈઓ કંઈક ગુસપુસ કરી રહી હતી. તેમાં જવાન છોકરીઓ લાજાળું વધૂઓ અને ડોસીઓ પણ ખરી.

પંચાયતના પટાવાળાએ દશ વાગે આવીને વાડાનો દરવાજો ખોલ્યો. હાથમાં ચોપડો લઈ તલાટી વાલજીભાઈ પહોંચા તે સાથે તો અહીં-તહીં બેઠેલ બધા ટોળે વળ્યા. કોઈએ દીવાલ પરથી ઠેકડો માર્યા તો કોઈએ પાળ પરથી દોટ મૂકી. સ્ત્રીઓ પણ કેમ પાછળ રહે? હો..હા..ને ઘક્કામુકી.

પીપળાના વૃક્ષ પરથી ચકલીઓ, હોલા, કાબરો અને કાગડા ઊડીને વડ બાજુ ભાગ્યાં.

કોણ શું કહે છે તે કંઈ સંભળાતું નહોતું...

‘જુઓ, બધા પહેલા તો લાઈનમાં ઊભા રહો. પછી જ ગાંસડી આપવાનું ચાલુ થશે ભઈ! આમ અફરાતફરી કરશો એ નહીં ચાલે’ વાલજીભાઈએ ચોપડો ઓટલા પર મુક્તાં મોટા સાંદે કહ્યું.

‘ને જુઓ, પીળી પાસ હાથવગી રાખજો. પાસ વગાર નહીં મળે.’ તરસ્યા ઢોર જેમ પાણીના આરા પર આગળ થવા હડસેલા મારે તેમ માણસો આગળ થવા માટે અધીરા થઈ રહ્યા હતા.

તેમાં વળી હો... હા... ‘હું રહી જઈશ’, ‘મનો તો અગાઉ પણ નથી મળ્યું’, હું આગળ...પેલો કહે હું... વળી ડખો ને દેકારો ‘... હો...હા’ તેમાં વૂદ્ધોનો તો રીતસર મરો જ હતો.

‘એ બધા ધીરા રો, બધાને ઘાસ મળશે ભઈ, કોઈ નહીં રહી જાય, કાં’ક માણસ થાઓ’, પંચાયતના સભ્ય પ્રેમજીની આ સલાહને ડખો ગળી જતો હતો.

આ બધી ઘકાધૂમ અને ઘાંધલ-ઘમાલમાં ગામના છેલબટાઉ લોફર માલાને લાગ આવી ગયો. તેણો પોતાના લખણ જળકાવતાં અજાણી છોકરીનો ચાળો કર્યો. છતી પર અજાણ્યો હાથ ફરતાં જ છોકરી તો ઘબ થઈ ગઈ. કોધભરી તીખી નજરથી પોતાની નારાજગી છતી કરી. છતાં પાછળ ઊભેલ માલો બેશરમ થઈને નાલાયકી કરતો રહ્યો. લાજની મારી જુવાન છોકરી કંઈ બોલી ન શકી, પણ રડમસ ચહેરે દૂર જઈને ઊભી રહી ગઈ.

માલાની પાછળ ઊભેલ જુઆન તો નિર્લજજ ચેખાથી કયારનોય રાતોપીણો થઈ રહ્યો હતો. તેનું લોહી ગરમ થઈ રહ્યું હતું. માંડ પોતાની જાત પર કાબૂ રાખી રહ્યો હતો. માલો હજી પણ છોકરીને તાકિતાકીને જોઈને રહ્યો હતો. છોકરી પોતાના બે હાથથી મોહું ઢાંકી નીચું નમી ગઈ. હવે જુઆનથી રહેવાય તેમ નહોતું. તેનું લોહી ઊકળી ઉઠ્યું. તેણો ખેંચીને એક તમાચો ચોડી દીધો. તમાચા ભેગો તો માલો જમીન પર ફસડાઈ પડ્યો. ઓચિંતું વાતાવરણ સત્ય થઈ ગયું. હો..હા ને ઘાંધલ ઘમાલ પર એક તમાચો ભારે પડી ગયો.

‘હરામખોર... બેશરમ... ! ભૂલી જજે તારા આ લખણ. નહીં તો જીવ કાઢી લઈશ... બધાને આંધળા સમજે છે કે શું?’

‘શું થયું ?....શું થયું ?’... ગુસપુસ ચાલુ થઈ. કાનો વળી વિફરેલ સિંહની જેમ ગજર્યો, ‘ભાગ અહીંથી નાલાયક, નહીં તો તારી ખેર નથી... !’ સૂરત ફેરવીને કાનાએ વળી પાટુ મારતાં ઘોલઘપાટ કરી.

‘હું તને જોઈ લઈશ, તારા બાપનું શું તેમાં ? માલો પોતાની હોજરીનું બળ વાપરવા લાગ્યો.

‘તારી તો... કહેતાં કાનાએ હડી કાઢી. માણસોએ કાનાને બાથમાં ભરીને પકડી લીધો.

‘એને મુઆને તો હજુ જોઈએ છે... આપો આપો મુઆને ! બાઈઓ પણ વિફરી. વળી બીજી બોલી, હા, દ્યો બરાબરનો મસાલો. બીજી વાર ખો ભૂલી જાય. મુઆ આંખલાને ધો... બાઈઓ બળમાં આવી ગઈ.

‘મુઆથી જુવાની જલાતી નથી.. મુઆની મા-બેનો નથી?’

‘અરે બાઈ, મારા તો ક્યારનાય હોઠ ફરકતા હતા ને હાથ પણ ! પણ અમે રયા બાઈ માણસ !

બાઈઓ કોઈ જૂના વેરનું સાટું વાળતી હોય તો મા હડધૂત કરવા લાગી. માલો

ખસિયાણો પડીને બિલ્લીપગે બહાર નીકળી ગયો.

અન્યાય કોઈથી કરવો નહીં ને અન્યાય થતો હોય તો સહન ન થાય એ વજુભાના સંસ્કારે કાનાને આજે હીરો બનાવી દીધો.

ઓછાના પાલવથી આંસુ લૂધીને રમીએ કાના સામે એક કૃતજ્ઞ નજર નાખી આંખો ઢાળી દીધો. કાના માટે ઊભરાતો ભાવ રમીના ચહેરા પર સ્પષ્ટ વર્તાતો હતો.

રમી ગંગામાની દોહિગી, લીલાની દીકરી રમીલા, પણ નાનપણથી જ બધા રમી કહે. આજે ગંગામા સાથે રમી ઘાસની ગાંસડી લેવા આવી હતી. આમ તો બચપણમાં અવારનવાર આવતી, પણ જુવાની ચડતાં આવવાનું ઓછું થઈ ગયું હતું. ગંગામાએ કાનાની બાજુમાં આવી ખભે હાથ મૂક્યો. આભરવશ હૈયાથી સહજ બોલાઈ ગયું.

‘બાપ તેવા બેટા, દીકરા તને માતાજી સો વરસનો કરે. શાબાશ બેટા... !’ ગંગામાએ કાનાની પીઠ થાબડી.

રમી બે ડગલા ભરી આગળ આવી, હજુ આગળ વધવું હતું, પણ થોભી ગઈ. પોતાના કંડા પર હાથ મૂકીને અણિયાણી આંખોથી કાનાની સામું જોઈ મીઠું સ્મિત આપ્યું.

થોડી વાર તો ગાંસડીઓ રહી એક બાજુ

ને બધાના મોંએ એક જ વાત. લોકોને ચર્ચાનો નવો અને સ્વાહિષ્ટ વિષય મળી ગયો.

વાડાના એક ખૂણો કૂતરો હાડકું ચાવી રહ્યો હતો. બીજો કૂતરો આવીને રમતરમતમાં મોંમાંથી હાડકું હડપ કરવાની ચેષ્ટા કરી રહ્યો હતો. ભાઈ, જુઓ હવે બધું મેલો પડતું ને લાઈનમાં સીધા ઊભા રહો તો કામ ચાલુ થાય.' તલાટીને બધું સમયસર વીટવું હતું. વળી કહ્યું, 'હવે એક કામ કરો પ્રેમજીભાઈ, બધા કાઈ એકગ કરી મને આપી દો, હું નામ બોલતી જાઉ તેમ વારા ફરતી આવતા જાય.'

'અરે, અમે તો સવારના અહીં ઊભા છીએ ભાઈ, તેનું શું? તમે તો મન પડે તેમ નામ બોલો' ભીમાએ મોટા સાઢે નારાજગી પ્રગટ કરી.

'ભાઈ જુઓ, અહીં તમારી વહાલાંદવલાંની નીતિ નહીં ચાલે, હો!' ભીમલાને પણ લાગ આવી ગયો.

'હા ભાઈ, કાઈ ભેણા કરો એટલે અમારા જેવાના કાઈ તળિધે દબાઈ જાય ને પછી અમારે દિવેલ પીધેલું ડાચું કરીને બોસી રહેવું, એમને?'

"અરે, મારો વારો તો ગયા વખતે પણ રહી ગયો છે તેનું શું? ભાઈ, એમ વાત નથી આ ઘમાલમાં કામ કેમ કરવું તમે જ કહોને ભઈલા!" તલાટીએ સમજાવવાની કોણિશા

કરી. 'હા, પણ આમાં તો પાછળ આવ્યા હોય તે આગળ થઈ જાય ને વહેલા આવ્યા છે તેને હુંગો! અમને ઘા લાગી ચૂક્યા છે ભાઈ! ટપુએ બે પગ સામે ચાલીને ભીમલાની વાતમાં સૂર પુરાવ્યો. 'અમે બાઈ-બાવડી કેટલી વાર ઊભા હોઈએ? બળુકાના બે ભાગ છે. અમારા જેવા જીણા માણસો મરીને હેરાન થાય! અહીં ગરીબનું કોણ છે ભાઈ?' જેઠીભાઈએ છણકો કરતાં કહ્યું. ને બધી ભાઈઓ કાબરની જેમ કલબલ કરવા લાગી.

તલાટી વાલજીભાઈનું તો આ બધું સાંભળી સાંભળીને માથું પાકી ગયું. કંટાળીને ખૂણામાં બેસી ગયા. એટલામાં સરપંચ આવી પહોંચ્યા.

'શું માંડયું છે આ બધું? બધાને ઘાસ મળશે ભાઈ. ઇઝો કર્યો કાંઈ નહીં વળે. પીળા કાઈ તલાટી પાસેથી હાથમાં લેતાં સરપંચ રવજીભાઈએ બધાને ઠંડા પાડ્યા.

'જુઓ ભાઈઓ, ફાંડાફુંદી થાય તો આપણા ગામનું નામ ખરાબ થાય ને પછી અધિકારી આપણું સાંભળે જ નહીં. ચાલો, હવે હું પોતે નામ બોલું છું, વારા પ્રમાણો ચાલ્યા આવો. આ વખતે પહોંચી વળે તેટલી ગાંસડીઓ છે, કોઈ ચિંતા કરશો નહીં.'

જેને ઘાસની ગાંસડી હાથવગી થઈ તેને કંઈક ખજાનો હાથ આવી ગયો હોય તેમ

મલપતા હતા. જેંગ જતેલા યોજાઓના રથ વિજયી મુદ્રામાં પાછા વળતા હોય તેમ ઘાસની ગાંસડીઓ લઈને ગાડા ગામ તરફ જઈ રહ્યાં હતાં.

પણ આ શું? છેલ્લી ગાંસડી ઉપરી ત્યારે પંદર કાર્ડ બધી પડ્યાં. રહી ગયા તે વળી કાગારોળ કરવા મંડ્યા.

‘જુઓ, કે ‘તાતાને ? જેની બીક હતી એ જ વાત આવીને ઉભી રઈ ગઈ.’

‘અરે ભાઈ, અમને તો ખબર છે ને, રાતોરાત ને બારોબાર ગાંસડીઓ પગ કરી જાય. ભીમજી રાતો-પીળો થતા સરપંચને પણ ખરી ખોટી સંભળાવી દીધી.

‘ચાલો આપણો બધા આગળ તાલુકે ફરિયાદ કરીએ. અમારા ઠોર ભલે ભૂખે મરી જાય એમ?’ ભીમલાએ બધાને ઉશ્કેરણી કરતાં વાંધાવચકા કાઢ્યા.

ખીમો અનો ભીમલો ગઈ ચૂંટણીમાં સરપંચની સામેના પક્ષે સભ્યની ચૂંટણી હારી ગયા હતાં. ‘હુઃખતું હતું પેટ ને ફૂટચું માથું’. તેવામાં લાગ મળી ગયો.

જુઓ, આજે ગાંસડીઓ ઘટવી જ ન જોઈએ, હું તેની તપાસ કરાવું છું...

‘પણ અમે રહી ગયા એનું શું?’

ભીમલાએ સરપંચની વાત અધિવચ્ચે કાપીને બળાપો ઠાલવ્યો. ‘શાંતિ રાખો, એનો ઉપાય એ કે વાલજીભાઈ તમે હમણાં જ આ બધાને સિક્કાવાળી અલગ ચિઠી બનાવી આપો. ચિઠીવાળાને અગ્રતાકમે ઘાસ મળશે, બસ! મારી ખાતરી, માંડમાંડ ઉભરો શાખ્યો. બડ બડ કરતાં બધા ધીમેધીમે નીકળી ગયા. ખીમો અને ભીમલો વારેવારે બાંબૂડી ભરાવતાં હતાં પણ સરપંચ પોચેલી માયા હતી.

‘મૂઓ કંઈક છે તો ખરો ભલા! ડોસલા કહે છે કંઈ ખોટા નથી, ‘પાંચિયાવાડા’નો પટ જ એવો છે, બાઈ!’ ‘હંઅંઅં.. બાઈ કયારે કેવો વળગાડ લાગે કંઈ નક્કી નહીં! ઓઢણીનો છેડો નાક ઉપર દાબતાં જેનાથી બોલી જવાયું.

તે સાથે બાઈઓના ટોળામાં હાસ્યનું મોજું ફરી વળ્યું.

સૌંકડા વખ્ટોથી તપ કરતા ઉભેલા ઋણિ જેવા ખીજડાનાં વૃક્ષોએ એવા તો કંઈકેટલાય ખેલ પોતાની સંગી આંખે જોઈ નાખ્યા હતા. કાગડા ને કાબરો વળી વડ ઉપરથી ઊડીને પીપળાના વૃક્ષ પર આવી બેસી ગયાં. વડની ઊચેરી ડાળ ઉપરથી ગીધ જીણી આંખ કરીને પાંચિયા વાડા બાજુ એકીટસે જોવા લાગ્યું.

કમશા:

મોટા લાયજા, મો. ૮૪૨૮૨૨૦૧૬૨

અનીતિનું ધન

* CA સંજ્ય ચંદ્ર વિસનજુ *

છે સાચે ધર્મનું સ્થાનક? તો દ્વારે પાટિયું મૂકો
અનીતિનું અગર હો ધન તો અહીંયા દાન કરવું
નહીં.

ભાવેશ શાહ 'શહેરી'

ભાવેશભાઈ 'શહેરી'ના શેર સાથે આજના
આ લોખની શરૂઆત કરું છું. ગયા મહિને
કેટલાંક ધર્મસ્થાનકોની મુલાકાતે ગયો હતો
ત્યારની કેટલીક વાત કરવી છે. કોઈ અકળ
કારણસર, જે ટ્રેનમાં જવાનું હતું, એ ટ્રેનની
છેલ્લી ટ્રિપ જ લગભગ સાત કલાક મોડી હતી,
એ કારણો મારી ટ્રેન પણ સાત કલાક મોડી
ઉપડવાની હતી. એક રજા અને વીક ઔંડ,
એમ ગણ દિવસની ટૂરમાં જો સાત કલાક
ઓછા થઈ જાય તો આખો કાર્યક્રમ બગડી
જાય એમ હતો. છેલ્લી ઘડીએ બીજી એક ટ્રેનની
ટિકિટ કઢાવી. ઓફિસથી ઘરે પહોંચી, પાછા
જમ્યા વગર જ એ બીજી ટ્રેન પકડવા ભાગવું
પડ્યું. ટ્રેન શરૂ થવાની થોડીક મિનિટો પહેલાં
સ્ટેશને પહોંચી ટ્રેન પકડી. છેવટે એ જગ્યા
શરૂ થઈ.

ખૂબ આસ્થા, શ્રદ્ધા સાથે શરૂ કરેલી એ
જગ્યા, પણ એ ધર્મસ્થાનકના આંગણો પહોંચતા
જ, એક તોતિંગ પ્રવેશદ્વાર પર એક ગુટખા
કિંગના નામની તકતી જોઈ, જગ્યાનો બધો

ઉત્સાહ ઓસરી ગયો. ભવ્યાતિભવ્ય એ
ધર્મસ્થાનક પર શ્રદ્ધાળુઓને આવકારવા માટે
એ ગુટકા કિંગનો (પોતાના મ્રોડકટના નામના
લોગો સાથે) આરસ અને માર્બલની તકતીઓ
પરનો એ સંદેશ મારા અંતરને કોરવા લાગ્યો.

ધરમશાળામાં ઉત્તરીને નહાઈને ફેશ થઈને
સૌથી પહેલા એક નાનકડી કટાક્ષ કથા લખી
મિત્રો સાથે અને સોશિયલ મીડિયા પર શેર
કરી. બધા જ મિત્રો મારા એ આકોશ સાથે
સહમત હતા. ઘણાએ પોતાના અનુભવો પણ
શેર કર્યા. મિત્રો, સ્નોહીઓ સાથે એ વાત પર
ચર્ચા સાથે મારો આકોશ ઘટવાને બદલે વધતો
ગયો.

અને બીજી સવારે અન્ય એક ધર્મસ્થાનક
પર પહોંચ્યા અને ત્યાં સૌથી પહેલા મકાન
પર એક દારુ બનાવનારના નામની તકતી જોઈ.
પછી એ ધર્મસ્થાનક પર પણ જીવ ન ચોંટચો.
મનાનો આકોશ, અંજપાં, બધું મનાનો
ધમરોળતું રહ્યું અને છેવટે આ લોખ દારા
વિચારોને કાગળ પર ઉતારવા શરૂ કર્યા.

સૌથી પહેલા તો એ વિચારીએ કે આવો
અનીતિ, અધર્મ, ગરીબોની હાયનો પેસો અને
એનો આ કહેવાતો સદુપયોગ છેવટે કેટલો

યોગ્ય. પછી એ ધર્મસ્થાનકમાં વપરાય કે શાળા કે કોલેજમાં કે પછી હોસ્પિટલમાં.

સૌ પહેલા તો લોકો ચોવટ કરશે કે અનીતિ એટલે શું ? અનીતિ એટલે એવું કોઈ પણ કામ જે ગોરકાયદે છે કે અનૈતિક છે કે પછી ભલે કાયદો એ વાતની મંજૂરી આપતો હોય, પણ સામાજિક કે નૈતિકતાની રીતે ગુનો છે. એવો કોઈ પણ ધંધો જ્યાં પૈસા કમાવવામાં કોઈ ગરીબ, લાચાર, અસહાયની હાય લાગતી હોય. (અરે, ગામના ચૂકવવાના બાકી હોય અને જો કોઈ પોતાના નામની તકતી માટે મસમોટું દાન કરે, તો એ પૈસો પણ અનીતિનો જ કહેવાય)

જાણું છું કે આ વિષય પર લોકોના સારા અને ખરાબ પ્રતિભાવ આવવાના છે, એટલે પાણી પહેલા જ પાળની જેમ દરેક આવનારી દલીલ અને એની સામેના આપણા ઉત્તર ગોઠવતા જઈએ.

દલીલ-૧: ભાઈ. સારા કામમાં જ વપરાઈ રહ્યા છે ને. પછી શું વાંધો છે.

ઉત્તર : વાંધો છે. ધર્મસ્થાનક કે સ્કૂલ, કોલેજ કે હોસ્પિટલ કાઈ વોશિંગ મશીન નથી, કે તમે ગમે એવી અનીતિ આચરો અને પછી મસમોટી રકમ લખાવી, તોતિંગ પ્રવેશદ્વાર પર પોતાના નામની તકતીઓ મૂકી તમારી અનીતિને ધોઈને પવિત્ર

થઈ જાઓ. (હા, કોઈને ખરેખર પસ્તાવો થયો હોય અને પોતાના બધા એવાં અનીતિનાં કામ બંધ કરીને એ ધાનને સમાજસેવામાં વાપરવા કાઢ્યાં હોય તો અલગ વાત છે). બાકી, તમારા અધર્મની ફેક્ટરીઓ ચાલુ હોય અને સાઈડ બાય સાઈડ તમે વિચારો કે થોડા પૈસા બર્ચિ થોડાં પાપ પણ ધોતાં જઈએ, તો તમે સમાજને ખોટા ઉદાહરણ આપવાનો ગુનો કરી રહ્યા છો.

દલીલ-૨: આટલાં મોટાં ધર્મસ્થાનકો કે હોસ્પિટલ કે સ્કૂલ, કોલેજ, એમના તોતિંગ બર્ચને પહોંચી વળવા, આવનાર દરેક પૈસો સ્વીકારવા સિવાય આપણી પાસો કોઈ વિકલ્પ નથી.

ઉત્તર : જો પહેલા વિશાળ ધર્મસ્થાનકો, હોસ્પિટલ, સ્કૂલ, કોલેજ બનાવી અને પછી જો એમને ચલાવવા માટે તમારે ઈશને “ગમે તેવો” પૈસો લેવાને બદલો “ગમે તેવો” પૈસો લેવાને પડે તો તમારું સાધળું આયોજન જ ખોટું છે. (જ્યારે પણ આવું કોઈ નિર્માણ કરો ત્યારે એક નિશ્ચિત રકમ નિભાવબર્ચ માટે મળતી રહે એનું આયોજન કર્યા

પછી જ અન્ય મોટા ખર્ચ પ્લાન કરવા જોઈએ).

વળી જે રીતે આપણો દાન આપતી વખતે સુપાત્ર જઈને જ દાન આપીએ છીએ તો દાન લેતી વખતે પણ સુદાતા શોધવાનો થત્ન ન કરવો જોઈએ ?

દલીલ-૩: સમાજના પ્રતિષ્ઠિત અને મોભાદાર વ્યક્તિ છે. એમનાં નામ અને ધન સાથે અન્યો પણ દાનગંગામાં જોડાશે.

ઉત્તર : હમણાં જ એક વાર્ટ્સએપ ફોરવર્ડ મેસેજ વાંચો હતો કે “(સંસ્થાના અધિકારી તરીકે તમારે કોઈ અનીતિ, અધર્મ આચરનાર વ્યક્તિનું સ્ટેજ પર સન્માન કરવું પડે, તો તમારા જેવું દુર્ભાગ્ય કોઈનું નથી) વિચારી જુઓ. સ્કૂલ, કાલેજમાં આવા અનીતિના આચરણ સાથે ધનવાન થનાર કોઈ માલેતુજારને તમે સ્ટેજ પર બોલાવી, કોઈ વિદ્યાર્થીના હાથે એમને શાલ પહેરાવો કે એમના હાથે કોઈ વિદ્યાર્થીને ઈનામ આપશો અને એ કુમળા બાળકના મગજમાં ક્ષણાભર માટે પણ એ વિચાર આવી જાય કે “મારે પણ આવો જ પૈસો (આ જ રીતે) કમાવવો છે.” તો તમારા દાયકાઓના ચરિત્ર ઘડવાના સંકલ્પો પર પાણી ફરી વળે.

દલીલ-૪: પૈસો, પૈસો હોય. ધર્મનો શું કે અધર્મનો શું ? નીતિનો શું કે અનીતિનો શું ?

ઉત્તર- સદીઓથી આપણો સૌ જાણીએ અને માનીએ છીએ, કે “અસ તેવો ઓડકાર” હોય તો પછી અનીતિનું ધન કોઈ પણ સારા કાર્યમાં આપણાને ક્યાં લઈ જશે.

જીવનમાં એક વાત શીખી છે કે જ્યારે કોઈ વાત યોગ્ય કે અયોગ્ય છે એનો નિર્ણય લેવો હોય તો એ વાતને એકદમ એકસ્ટ્રીમ, એકદમ પરાકાણાએ લઈ જઈ ચકાસો. દા.ત. કાલે કોઈ ગંગસ્ટર પોતાની ખંડણીના કે પછી દ્રુગસના પૈસા આપશો તો શું એ પણ સ્વીકારવામાં આવશે. (આપણો સૌ જાણીએ છીએ કે આપણા સૌનો જવાબ “ચોખ્ખી ના” હશે) તો એનો અર્થ એ કે આપણાને કોઈને કોઈ સારા સ્થાને અધર્મ કે અનીતિનો પૈસા તો નથી જ જોઈતો, પણ એમાં આપણો માત્રા મૂકી છે. આટલી માત્રામાં અનીતિ હશે તો ચાલશે, આનાથી વધારે હશે તો નહીં ચાલે.

દલીલ-૫: કોઈ વ્યક્તિનો ધંધો ખોટો હોય તો શું એને દાન-ધર્મ કરવાની છૂટ નથી.

ઉત્તર : છૂટ છે ને ભાઈ. દાન-ધર્માદા બધું

કરો, પણ ખરેખર પસ્તાવો થયો હોય. અને એવાં ખોટાં કામ બંધ કર્યાં હોય તો વેલકમ. બાકી પોતાના ગોરખધંધા ચાલુ રાખીને તમારા નામની, તમારા મ્રોડકટની, તમારે ધાર્મિક સ્થાનકોના મુખ્ય પ્રવેશદ્વાર પર તકતી મુકાવવી હોય, તો આવા દાન-ધર્મદા કોઈ ગુનાથી ઓછાં નથી.

દલીલ-૬: ક્યા ધંધામાં અનીતિ નથી થતી?

ઉત્તર : ખોટી વાત. અનીતિનો ધંધો અને ધંધામાં અનીતિ કરતાં અપવાદરૂપ કિસ્સાની સરખામણી ના થઈ શકે. એક ખોટો ધંધો, જ્યાં એકએક પાઈમાં અનીતિ છે. બીજી તરફ અન્ય કોઈ ધંધા, જ્યાં કોઈ એકલદોકલા, અપવાદરૂપ કિસ્સામાં અનીતિ થતી હોય. (ખોટાં કારણો ઊભાં કરી સપ્લાયરના પૈસા ચાઉં કરી જવા, માણસોનો પગાર આપવામાં ચૂસી લેવા, આ બધું પણ ખોટું જ છે, પણ આવા અપવાદના કિસ્સા માટે અનીતિનો ધંધો કરનારાનો ગુનો ગંગાસ્નાન નથી કરી લેતો).

એટલે હવેથી

જો આવો પૈસો ના લેવો હોય તો ઘણા રસ્તા, ઘણાં કારણ મળી શકે છે. પણ છતાં

જો તકલીફ લાગતી હોય તો લખાયેલ તેમ જ વણલખાયેલ નિયમો, ધારાધોરણ અને બંધારણ બદલવાની શરૂઆત કરવી પડશે, જેથી આપણાને જ નહીં, ભવિષ્યમાં પણ સંસ્થામાં આવનાર દરેક અધિકારી માટે અનીતિનો નકારવાનો રસ્તો સરળ થઈ જાય. મારી બંધારણ જ નહીં, ભાવકો, ધર્મગુરુઓ, બધાને આ વિચારમાં સામેલ કરીએ અને આ વાતને એ રીતે ફેલાવીએ, એ રીતે આગળ વધારીએ, એ રીતે લોકોને આપણા આ વિચારમાં સામેલ કરીએ કે આ પ્રશ્ન, પ્રશ્ન જ ના રહે.

વળી આપણી પાસે સુદાતાઓની ક્યાં ખોટ છે? પૂરેપૂરી નીતિમત્તા સાથે અઠળક ધન કમાવનાર તેમ જ એને સારા માર્ગ ખર્ચ કરનાર લોકો વિપુલ પ્રમાણમાં છે. એટલે અનીતિના પૈસા સ્વીકાર્ય સિવાય વિકલ્પ નથી એ વાત જ ખોટી છે.

છેલ્લે

અનીતિના માર્ગ પર ચાલનારને નીતિની રાહ પર લઈ આવવા આનાથી મોટો રસ્તો ક્યારો હોઈ શકે? જો ધર્મસ્થાનકો, સ્કૂલ, કોલેજો, હોસ્પિટલો આવું ધન નકારશે તો જ ધનવાનને સમજાશે કે જો મારું દાન પણ લોકો લેવા તૈયાર નથી તો આ પૈસાના રોટલા ખાઈને હું કે મારો પરિવાર કયાંથી સુખી થઈ શકશું.

- રતાડિયા ગણોશવાલા
મો. : ૮૮૮૨૮૧૫૩૬૭

ભગવાન બુદ્ધ પરિપથ

૯. ધર્મચક્ર પ્રવર્તન: સારનાથ

જ્યોતિ જેવત મોતા

ગઈકાલની કૌસાંભીની કડકડતી સવારમાં મુરજાઈ ગઈતી એને સાંજે કાશીના ગંગા ઘાટે અને મિત્રોના સાથે મને હુંઝાળી બનાવી દીધી. બનારસના મિત્રો અનુરાગજી અને ચંદ્રેશભાઈએ કાશીના સુંદર અધતન ઘાટો અને બનારસની ગાલીઓમાં ફરાવ્યા. અહીંના અઠ્યાસી ઘાટો થોડાક કલાકમાં તો કયાં ફરી શકાય? છતાંય અસ્સી ઘાટ અને દશાશ્વમેધ ઘાટ પર વિશની સૌથી સુંદર ગંગા આરતી અને ગંગાઘાટની રમણીય સાંજને ત્યાંની રેતીમાં ઉજવાતા સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમોમાં માણી. આજના બીજા દિવસની સવાર કાશીના ભેલુપુરમાં જ્યાં ગ્રેવીસમા તીર્થકર ભગવાન પાર્શ્વનાથના ચાર કલ્યાણકો થયા ત્યાં વિતાવી.

અનુરાગજી આજ મને લઈ આવવાના હતા એમના અને મારા પ્રિય સ્થાન, ભગવાન બુદ્ધના પાવન પ્રદેશ સારનાથ, જ્યાંથી ભગવાન બુદ્ધે પોતાના પાંચ શિષ્યોને ધર્મ પમાડ્યો અને ધર્મ પ્રવર્તન ચક શરૂ કર્યું અને મારા માટે વિશેષ એવી મહત્વની નગરી જ્યાં સાતમા તીર્થકર પ્રભુ શ્રેયાંશનાથનાં ચાર કલ્યાણક થયાં તે પવિત્ર ભૂમિ સિંહપુરીમાં. પ્રાચીનકાળમાં આ આખો વિસ્તાર સિંહપુરી તરીકે પડા જાણીતો હતો. સ્નેહી મિત્ર અનુરાગજી અને હું ભેલુપુરથી વહેલી સવારે રિક્ષા કરી નવ વાગે સારનાથ પહોંચ્યાં. કાશી-

વારાણસીની ભીડભાડથી દૂર તદ્દન અલગ, શાંત અને સૌખ્ય સ્થળ સારનાથ, અહીં પડા શ્રાવસ્તી, કુશી નગરની જેમ રસ્તાની બાજુએ કતારબદ્ધ દેશ-વિદેશના સાધકો અને શ્રદ્ધાળુઓ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ સુંદર બૌદ્ધ મંદિરો દેખાવા લાગ્યાં. મેં નક્કી કર્યું હતું કે પહેલા મારે મંદિર જઈ પૂજા કરવી અને પછી સારનાથની મુલાકાત લેવી. અનુરાગજીએ પુરાતત્વ વિભાગની ‘ધર્મેખ’ નામની ધરોહર પાસે રિક્ષા ઊભી રખાવી.

સામે જ ‘શ્રી તીર્થકર પરમાત્મા શ્રેયાંશનાથ જિનાલય-કલ્યાણક ભૂમિ’ લખેલું જોઈ હું ભાવવિભોર થઈ ગઈ. મંદિરમાં દાખલ થતાં ખબર પડી કે આ દિગંબર મંદિર છે અને અહીંથી દોઢ કિલોમીટર દૂર હિરવણપુર (સિંહપુરી)માં શ્રેયાંશનાથ શોતાંબર જેન કલ્યાણક મંદિર આવેલું છે. આ બંને પાવન, પવિત્ર સ્થાને દર્શન, પૂજા અને વંદન કરી અમે સારનાથ ભગવાન બુદ્ધની ધર્મપ્રવર્તક ભૂમિ પર ફરવા નીકળ્યાં. હિરવણપુરથી પાછા સારનાથ ફરી અમે રિક્ષા સંગ્રહાલયની સામે ઊભી રખાવી. સંગ્રહાલય પરિસરમાં દાખલ થતાં જ ખબર પડી કે આજે શુકવાર હોવાથી સંગ્રહાલય બંધ છે. અનુરાગજીની ખૂબ ઈચ્છા હતી કે આ સંગ્રહાલય મારે આવતી કાલે ચંપુરીથી પાછા વળતા ખાસ જોવું. મેં બીજા દિવસે આ સંગ્રહાલયને શાંતિથી

માણ્યું. કાશી અંતર્ગત જેન કલ્યાણક તીર્થો સિંહપુરી, ચંદ્રપુરી, ભેલુપુર અને ભદ્રનીની વાત અવસરે થશે.

સારનાથ બૌધ્ધ પુરાતત્ત્વ સંગ્રહાલય :- આ સંગ્રહાલયનું પ્રવેશ શુદ્ધ : રૂ.૫ છે સમય : ઉનાળામાં સવારના ૮.૦૦ થી સાંજના ૬.૦૦ વાગ્યા સુધી અને શિયાળામાં સવારના ૧૦.૦૦ થી સાંજના ૫.૦૦ વાગ્યા સુધીનો છે. બંધ : શુક્કવાર. સંગ્રહાલયની અંદર કેમેરાની કોઈ ફી નથી. આ સંગ્રહાલયમાં પુરાવશેષની ૬૮૩૨ મૂર્તિઓ છે. ઈ.સ. ૧૯૦૪માં પુરાતત્ત્વ ખોદકામ કરતાં જે મૂર્તિઓનો ભંડાર મળ્યો તે અહીં સંગ્રહિત છે. ઈ.સ. ૧૯૧૦માં આ સંગ્રહાલય જહેર જનતા માટે ખુલ્લું મૂકવામાં આવ્યું. ઈસુની ઉજ સદી થી ૧૨મી શતાબ્દી સુધીના પુરાતત્ત્વ અવશેષો પાંચ મોટી દીર્ઘાઓમાં અને બે મોટા ઓરડાઓમાં પ્રદર્શિત કરાયા છે. ભગવાન બુદ્ધ અને બૌદ્ધિકારીની મૂર્તિઓનો વિશાળ ભંડાર અહીં છે. પહેલી દીર્ઘા. છે તથાગત, બીજી ત્રિરત્ના, ગીજી શાક્યસિંહ, ચોથી આસશ (ત્રિમુર્તિ) અને પાંચમી આશુતોષ. સંગ્રહાલયની બહાર આગળનો ભાગ ગ્રીન લોન અને વૃક્ષોથી સુંદર લાગે છે. સંગ્રહાલયમાં દાખલ થતા ભારતનું રાષ્ટ્રીય ચિહ્ન ચાર મુખના સિંહવાળો અશોક સંભનો ઉપરનો ભાગ જોવા મળે છે. આ અશોક સંભ પૂર્વે ગીજી સદી એટલે કે ૨૪૦૦ વર્ષ પૂર્વે મુનાર નામની જગ્યાએથી મળેલ ગુલાબી બલુવા પથ્થરમાંથી બનાવવામાં આવેલો છે. જેની ઊંચાઈ ૪૦ થી ૫૦ ફૂટ, વજન ૫૦ ટન છે. આ પથ્થરને તે સમયે આટલો

લીસો અને ચમકીલો કેવી રીતે બનાવવામાં આવ્યો હશે અને બનાવીને અહીં સુધી કેવી રીતે લાવવામાં આવ્યો હશે એવો પ્રશ્ન અને આશ્ર્ય થયાં વિના ન રહે ! આ સિવાય અહીં પ્રદર્શિત એકએક અનુપમ, અમૂલ્ય અને આકર્ષક એવી મૂર્તિઓની અનન્ય વાતો થઈ શકે એવું છે.

તિબેટિયન મંદિર : જેન દિગંબર મંદિર પાસે તિબેટિયન શૈલીમાં બનાવેલ મંદિરમાં શાક્યમુનિ અને ભગવાન બુદ્ધની પ્રતિમા છે. આ મંદિર તિબેટિયન ચિત્રકારીથી સજ્જ છે, જેને થાંકસા (Thanksa) ચિત્રકારી કહેવાય છે. અહીં પ્રાર્થના ચકો પણ ગોઠવેલાં છે. આગળ વધતા જાપાન તરફથી ભેટમાં મળેલ ધર્મઘંટ આવે છે. એના ઉપર ઘણાં પાલી સુત્રો લખેલાં જોવા મળે છે.

થાઈ મંદિર: સારનાથ સર્કલથી પહેલા સંગ્રહાલયની સામે પાર આગળ વધતા એક સુંદર અને શાંત વાતાવરણમાં સ્થિત થાઈ મંદિર દેખાય છે, આ હીનયાની મંદિર ઈ.સ. ૧૮૩૫માં થાઈ ગણમાન્ય લોકો દ્વારા બનાવવામાં આવ્યું છે.

અહીં ભગવાન બુદ્ધની ૮૦ મીટરથી ઊંચી ખડગાસનમાં પ્રતિમા છે. જેને બનાવવા દસથી વધુ વર્ષ લાગ્યાં હતાં. આ શેત પ્રતિમાનાં દર્શન દૂરથી થાય છે. મંદિર પરિસરમાં દાખલ થતાં જ રંગબેરંગી કૂલોના ક્યારા, પાણીના કુવારા અને નાનકડી તલાવડી દેખાય છે. જ્યાં ખીલેલાં કમળદળો શોભાયમાન થઈ રહ્યાં હતા. સુંદર બળીચાની વર્ચો આ વિશાળ શોત મૂર્તિ શોભાયમાન થઈ રહેલી છે.

મહાબોધી સોસાયટી મંદિરઃ મુલગંધ
કુટીવિહાર : આ મંદિર સારનાથનું સૌથી પ્રાચીન અને આકર્ષક મંદિર છે. ગુપ્તકાળમાં આ મંદિર પૂર્ણરૂપે ઈંટોથી બનાવેલું હતું. અહીં ભગવાનની અસ્થિ ધાતુ મૂકેલી છે. આ સ્થાને ભગવાન બુદ્ધ વર્ષાવાસ કર્યો હતો. જાપાનના કોસોત્સુ (Kosetsu) દ્વારા સુંદર ફેશકોઈઝ (Frescoes) ચિત્રકારી આ મંદિરમાં કરવામાં આવેલ છે. જેમાં ભગવાનના જીવન પ્રસંગોને સુંદર રીતે ચિત્રિત કર્યા છે. ઈ.સ. ૧૮૦૫માં મહાબોધિ સોસાયટીના સંસ્થાપક અંગરિક ધર્મપાલ દ્વારા આ મંદિર સંચાલિત કરવામાં આવ્યું અનેક દેશોના દાનથી બનેલા આ મંદિરનું સ્થાપત્ય ચર્ચ જેવું લાગે છે. દુનિયાભરના પર્યટકો અને શ્રદ્ધાળુઓ આ મંદિરનાં દર્શન કરવા આવે છે.

બોધિ વૃક્ષ : મહાબોધિ સોસાયટી મંદિરની જમણી બાજુ વિશાળ બોધિ વૃક્ષ શોભી રહ્યું છે, જે ઈ.સ. પૂર્વ અશોકની સંધભિત્રા દ્વારા શ્રીલંકાથી બોધગયા અને પછી સારનાથમાં રોપવામાં આવ્યું. પૂર્ણજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા બાદ ભગવાન બુદ્ધ બોધગયાથી સારનાથ આવ્યા અને એમના પ્રથમ પાંચ શિષ્યો જેઓ તપ દરમિયાન એમને વચ્ચેથી છોડીને ચાચ્યા ગયેલા એ શિષ્યોને અહીં તેમણે ધર્મ પમાડ્યો. વૃક્ષની નીચે પાંચે શિષ્યો અને ભગવાન બુદ્ધની વિશાળ મૂર્તિ સ્થાપિત છે. ધર્મચક્ર પ્રવર્તનની શરૂઆત અહીંથી થઈ. બોધિ વૃક્ષની સામે ભગવાન બુદ્ધના બોધિ સત્ત્વના અવતારોની અનેક પ્રતિમાઓ ચારેબાજુ નાના નાના ગોખલાઓમાં સ્થાપિત કરી છે. ચારેબાજુ

પ્રાર્થના ચકો ગોઠવવામાં આવ્યાં છે. હું થોડી વાર આ સ્થાને ધ્યાનમાં બેઠી.

મંદિરની પાછળ જ ડિયર પાર્ક છે. અહીં હરણોનાં ટોળાં સ્વચ્છંદ વિચરણ કરતા નજરે ચડે છે. આ જગ્યા ઋષિપતન (મૃગદાય) પણ કહેવાતી હતી. મૃગોના રાજ સારંગનાથ પરથી આ જગ્યા સારનાથ તરીકે ઓળખાઈ. અહીંથી અમે અનુરાગજીની પ્રિય જગ્યા બૌદ્ધ પુરાતત્વ વિભાગ અને ધર્મભેદ સ્તૂપ - જે અહીંનું મુખ્ય પુરાતત્વ આકર્ષણ છે તે જોવા નીકળ્યા.

આર્કિયોલોજિકલ સર્વે ઔફ ઇન્ડિયા : પ્રવેશ શુલ્ક : ૨૫ રૂપિયા. સારનાથ સર્કલ પાસે આવેલા અને સેંકડો એકરમાં ફેલાયેલ આ પુરાતત્વ સ્થાનના અવશોષોને ખૂબ કાળજીપૂર્વક વિગત લખીને સાચવવામાં આવ્યા છે. આ વિશાળ હરિયાળી જગ્યાને વગર ગાઈડે પણ આરામથી જોઈ અને ફરી શકાય છે. અહીં દરેક ખંડેરો પાસે તે તે સ્થાનનું વિગતવાર વિવરણ લખેલું છે. આ પુરાતત્વ સાઈટ ૨૩૦૦ વર્ષ જૂની છે. ઈ.સ. ૧૮૦૫માં અહીં ખોદકામ શરૂ થયેલ અને ઈ.સ. ૧૮૧૫માં લોકો માટે આ સાઈટ ખૂલ્લી મુકાઈ. ૧૨મી સદીમાં મુસ્લિમ આકામકોએ વારાણસી પર આકમણ કરી આ જગ્યાને ખૂબ હાનિ પહોંચાડી હતી. પર્યટકો માટે આ જગ્યા પુરાતત્વ અને ઇતિહાસની દર્શિએ ખૂબ મહત્વની છે. પણ મારા માટે તો આ જગ્યા પૂજનીય છે. ભગવાન બુદ્ધ આ જગ્યાએ પ્રથમ વર્ષાવાસ કર્યો, ધ્યાન કર્યું અને ઉપદેશ આપ્યો. અહીંથી જ ધર્મચક્ર પ્રવર્તન શરૂ થયું. ખૂબ આદરપૂર્વક અહીં પગ

મૂક્તાં જ હું રોમાંચિત થઈ ગઈ. છેલ્લાં કેટલા વર્ષોથી વિપશ્યના આચાર્ય પૂજ્ય શ્રી ગોયંકાળ પાસેથી આ સ્થળ વિશે ઘણું સાંભળવા મળ્યું હતું. એમણે ધર્મયાત્રા કરી એ સમયે હું અહીં નહોતી પહોંચી શકી, પણ આજે આ પવિત્ર અને પૂજનીય ભૂમિએ પહોંચ્યા બાદ ધન્યતા અનુભવી રહી હતી.

ચંડ રાજા અશોક પણ સંભ્યક સંબુદ્ધના સંપર્કમાં આવ્યા બાદ ધર્મ અશોક બની ગયા. અહીં હું દેવાનુપ્રિય અશોકે બનાવેલી વિરાસતોના પુરાવા સમક્ષ ઊભી રહી એમને પણ નતમસ્તક વંદી રહી હતી. મહાન સમ્રાટ અશોકે ભારત અને અન્ય દેશોમાં પણ શિલાલેખો, સંભો, વિહારો, ધર્મશાળાઓ અને અનેક મહત્વના જનોપ્યોગી સ્થાનો બનાવ્યાં. ભગવાને પ્રરૂપેલી વિદ્યા વિપશ્યનાને દેશ-વિદેશ પહોંચાડી ધર્મનો ફેલાવો કર્યો. આજે હું એ ઈસીપતન (ઇસી-જીબી, પતન-બંદર)માં હતી જ્યાંથી ધર્મપ્રભાવના શરૂ થઈ. આ પુરાતત્વ સાઈટની બધી જ વિગત ટિકિટ બારી પાસે આવેલા પુરાતત્વ સંગ્રહાલયમાં ડૉક્યુમેન્ટરી દ્વારા બતાવાય છે.

ઈતિહાસનાં સૌથી વધુ આકર્ષક અને મહત્વનાં સ્થળોમાંનું એક સ્થળ એટલે ‘આર્કિયોલોજિકલ પુરાતત્વ સર્વે ઓફ ઈન્ડિયા પાર્ક’. અહીં જોવાલાયક અવશોષો-ચૌંબણી સ્તૂપ: જ્યાં ભગવાને પ્રથમ પાંચ શિષ્યોને પહેલો ઉપદેશ આપ્યો. ધર્મરાજીકા સ્તૂપ: જ્યાંથી રાજ કનિષ્ઠના સમયની વિશાળ બોધિ સત્ત્વ પ્રતિમા

અને ધર્મચક્ર પ્રવર્તન મુદ્રામાં ભગવાન બુદ્ધની સર્વશ્રેષ્ઠ કલાકૃતિ મળી છે. મૂળ ગંધકુટી : જ્યાં ભગવાન બુદ્ધ રાત્રિ વિશ્રામ અને સાધના કરતાં. અહીં એમનો અસ્થિ સ્તૂપ પણ છે. અશોક-સંભઃ આ સંભના ચાર ટુકડા પર અશોકકાળ અને ગુપ્તકાળનો લેખ છે. તે સમયની ઈજનોરી વિદ્યાનો ઉત્કૃષ્ટ નમૂનો સંભની ચારેબાજુની લીસી સપાટી જોઈને થઈ આવે છે.

ધર્મેખ સ્તૂપ: જ્યાંથી ધર્મોપદેશનો આરંભ થયો. આ સ્તૂપ પ્રાચીન છે. આ વિશાળ અને ભવ્ય સ્તૂપ જ્યાં ભગવાન બુદ્ધે એમના પ્રથમ પાંચ શિષ્યો-કૌન્ડિલ્ય, અસાજી, ભદ્રિયા, વધ્યા અને મહાનામાનો ધર્મોપદેશ આપ્યો અને વિપશ્યના વિદ્યા શીખવાડી. તેઓ આ વિદ્યાનો અત્યાસ કરી મુક્ત થયા. સારનાથના આ વિશાળ સ્તૂપની સંરચના વર્તુળાકાર છે. જેની ઊંચાઈ ૪૩.૬ મીટર અને વ્યાસ ૨૮ મીટર છે. ઈ.સ. પૂર્વ ૫૪૪માં ભગવાન બુદ્ધના પરિનિર્માણ પછી તેમના અંતિમ સંસ્કારની રાખને આઠ ભાગમાં વિભાજિત કરવામાં આવી અને સ્તૂપોની નીચે પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવી. જેમાંના બે સ્તૂપ કલશ અને અંગારે હતા. ધર્મેખ સંભવત: આઠમો સ્તૂપ હતો. જ્યાં ભગવાનની રાખને સ્થાપિત કરવામાં આવી. ઈ.સ. પૂર્વ ૨૪૮માં સ્તૂપને મૌર્ય રાજા અશોક દ્વારા વિસ્તારીત કરવામાં આવ્યું. આ સ્તૂપ પર નાજુક ફૂલોનું નકશીકામ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યું છે. એની દીવાલ પર મનુષ્ય અને પક્ષીઓનું ઉત્કૃષ્ટ નકશીકામ અને બ્રાહ્મી લિપિના શિલાલેખો પણ છે. સ્તૂપનો ઉપરનો ભાગ અધૂરો મુકાયો

હોય એવું દેખાય છે. સારનાથની યાત્રા દરમિયાન ચીની યાત્રી ફાહ્યદીયાન દ્વારા લખાયું છે કે અહીં ૧૫૦૦થી વધુ પૂજારીઓ હતા અને આ સ્તૂપ ૩૦૦ ફૂટ એટલે કે ૮૧ મીટર ઊંચો હતો.

ધર્મેખ સ્તૂપ પાસે અમે શાંતિથી બેઠાં. એટલામાં ચંદ્રેશભાઈ પણ પહોંચી આવ્યા. હું થોડી વાર ધ્યાનમાં બેઠી અને આ બંને મિત્રોએ ફોટોગ્રાફી કરી. અહીં દેશ-વિદેશનાં ભિક્ષુ-ભિક્ષુણીઓનો મોટો સંઘ એક પંક્તિમાં લયબદ્ધ રીતે સ્તોત્રોનું ઉચ્ચારણ કરી ધર્મેખની પ્રદક્ષિણા કરી રહ્યો હતો. આ દૃશ્ય અત્યંત સુંદર, મનોરમ ભાસતું હતું. અહીં કેટલાય કલાકો મૌન અને ધ્યાનમાં પસાર થઈ જાય તોય ખબર ન પડે. આટલા મોટા વિસ્તારમાં આરામથી ફરવું શક્ય નહોતું. અહીંથી બહાર નીકળવું મારા માટે અત્યંત કઠિન બની રહ્યું હતું. અનુરૂપાળને પાછા બલિયા પહોંચવું હતું એટલે આ ભૂમિને વંદન કરી બહાર આવ્યાં.

ફરી એક વાખત ગણોય મિત્રોએ એક શાકાહારી રેસ્ટોરન્ટમાં નાસ્તો કર્યો. આજની મિજબાની ફરી એક વખત ચંદ્રેશભાઈ તરફથી જ રહી. હું એમના શહેરની મહેમાન હોવાથી એમણે મહેમાનનવાળું કોઈ કસર ન રાખી. વારાણસી-સારનાથ ભ્રમણના મારા બે દિવસ સાર્થક બનાવનાર બે મિત્રોને ધન્યવાદ જેવા શબ્દોથી તો કેવી રીતે નવાજી શકું? ફરી ક્યાંક ક્યારેય મને પણ આવો મોકો મળશે એ આશા સાથે બંને મિત્રોને ભાવભીની રજા આપી, હું બુદ્ધ મંદિરો જોવા આગળ વધી. સારનાથમાં જૈન-

બુદ્ધ મંદિરો અને પુરાતત્વ વિભાગ સિવાય વિપશ્યના કેન્દ્ર પણ જોવાલાયક છે.

સારનાથમાં એક આખો દિવસ ફાળવવો વાજબી છે. અહીં બીજાં પણ ઘણાં બુદ્ધ મંદિરો છે. જેને મેં આવતી કાલે જોવાનું નક્કી કર્યું. અહીં સારંગનાથ મહાદેવનું મંદિર પણ આવેલું છે, જ્યાં શ્રાવણ મહિનામાં હિન્દુ ધર્મના લોકોનો મેળો ભરાય છે. આવતીકાલે ફરી ચંદ્રપુરી જવું હતું અને પાછા ફરતી વખતે અહીંનું પુરાતત્વ સંગ્રહાલય જેનું વર્ણન મેં ઉપર કર્યું તે પણ જોવું હતું. એટલે અનુરૂપાળ સાથે આજે મેં જૈન મંદિરો, બૌદ્ધ મંદિરો અને ભારતીય પુરાતત્વ અવશેષો જોયાં. આજનો પૂરો દિવસ બજે મિત્રો સાથે ભરપૂર આનંદ અને ઉત્સવવાળો બની રહ્યો.

આ બંને મિત્રોએ બે દિવસ સાથે રહી મારી યાત્રાને ઉત્સવ બનાવી દીધી. એમના ગયા બાદ થોડો સમય બીજાં મંદિરો જોવામાં વીત્યો. વહેલી સવારે ઊઠીને સતત ચાલતી હોવાથી શરીરમાં થાક વર્તાવા લાગ્યો હતો. હું પણ હવે રિક્ષા કરીને પાછી બેલુપુર તરફ આગળ વધી. શરીરને થોડો આરામ આપ્યો. થેલો ઉઠાવી ફરી બનારસની ગલીઓ અને વિસ્મયજનક ઘાટો જોવા નીકળી પડી.

અહીંથી ફરી મારી એકલ, અલખની યાત્રા શરૂ થઈ, જેનું વર્ણન ફરી ક્યારેક અવસરે થશે.

ક્રમશઃ

મો.: ૮૮૩૦૫૦૮૩૦૭

“થોડી વાર તો થાશો”

રચના - “કિશોર જિકાદરા”

* અર્થ વિસ્તાર - રાજુલ દેટિયા *

કોઈનું દેહપરિવર્તન થાય, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ મટીને જ્યારે માત્ર નશર દેહ બની જાય, ત્યારે જેમને પણ એ સમાચાર આપો, એમના કદાચ સૌથી પહેલો સવાલ હોય, “ક્યારે કાઢી જવાના છે ?” બહુ બેહુંદો સવાલ હોય છે. કાલ સુધી જે વ્યક્તિનું એક નામ હતું, એક અસ્તિત્વ હતું, એને માટે આજે જ્યારે એમ પૂછાય કે, “બાંડી આવી ગઈ,” ત્યારે સાચે જ આખા સંસાર પરથી મન ઉઠી જાય. કોઈ વ્યક્તિને એના છેલ્લા પડાવ માટે “કાઢી જવાની” આવી ઉતાવળ જોઈ કવિવરનો આ માર્મિક, દાહક અને વેધક કટાક્ષ સમો આ શોર...

ઉતાવળ કાં કરો છો યાર !

થોડી વાર તો થાશો,

મને દમ તોડતાં સરકાર !

થોડી વાર તો થાશો.

સરકારના હિસાબે કોઈ વ્યક્તિ ભલે અફાર વર્ષે પુખ્ત ગણાતી હશે, પણ જિંદગીને જાણતા, સમજતા, સ્વીકારતા આખી જિંદગી -નીકળી જાય છે. કોઈને માથે જવાબદારીનો ટોપલો મૂકી દેવાતા નાની ઉમરે બધી સમજ આવી જાય અને કોઈ વળી આખી જિંદગી ઠેબા ખાતા રહે, પણ જીવનનો મર્મ જ ન જાણી

શકે. આખું જીવન જીવતાજીવતા, હજ તો એનો એકડો ધૂંટતા માંડ સમજાય, ત્યાં આ ક્ષણભર માટે મળતું મૃત્યુ ક્યાંથી સમજાવાનું.

હજ તો જિંદગી સાચી

દબે લખતાં ન'તું ફાયું.
સમજતાં મોતાનો આકાર,
થોડી વાર તો થાશો.

મોકાણના સમાચાર શનિવાર કે રવિવારે આવે તો ઠીક, પણ ક્યારેક વર્કિંગ તેમાં કોઈની અંતિમ યાત્રામાં જવાનો વારો આવે તો લોકો ત્યાંથી ભાગવા માટે એમ રઘવાયા થાય, જાણો એમને પોતાને ક્યારેય આવો દિવસ આવવાનો જ નથી, એ પોતે જાણો અમરપટો લખાવીને આવ્યા હોય. વળી આજના જમાનામાં તો કોઈ સ્મશાન સુધી મૂકવા પણ સમય નથી કાઢતું. ઘરેથી જ લોકો હાથ જોડીને વિદાય લઈ લેતા હોય, ત્યારે એ અંતિમયાત્રામાં છેલ્લો સુધી મૂકી જવા ચાર કે છ ખભ્ભા તો જોઈશે ને યાર.

નિરાંતે આવજો, ખોટો

તમે રઘવાટ ના કરશો,
નથી ભેગા થયા જણા ચાર,
થોડી વાર તો થાશો.

હવે તો કોઈના મૂત્યુના સંદેશ સાથે જ
લખેલું આવી જાય કે સદ્ગતની પ્રાર્થના
રાખવાના છે કે નહીં. જો પ્રાર્થના ના હોય
તો બધા જ આ છેલ્લા સંસ્કારમાં હાજરી
આપવા આવી જાય અને જો પ્રાર્થના રાખવાના
હોય, તો તો લોકોને ઓંષણ મળી જાય.
આજે ફાવે તો આજે આવી જાવ, નહિતર બે
દિવસ પછી પ્રાર્થનામાં આવી એકાદ-બે ભજન
પછી હાથ જોડી ઉભા થઈ નીકળી શકો. હાં,
જો અંતિમયાગામાં જ જવું પડે, તો થોડી
સબૂરી તો રાખવી પડશે. ધરના હોલમાં એક
છેલ્લો પડાવ. મૃતકનો એક નવો જભ્મો અને
ઉપર એક મસ્ત મજાની કોટી. ભલે પહેરાવી
ન શકાય, છેલ્લો ઓઢાળી તો શકાય.

સબૂરી રાખશો તો મસ્ત
દર્શન થૈ જશો છેલ્લાં.

સજું છું આખરી શાણગાર,
થોડી વાર તો થાશો.

સ્ટીલની ફોલિંગ, રિયુસેબલ ઠાઠડી કે પછી
એ ગણ બાય ગણના બોક્સમાં આવી જતી
ફોલિંગ ઠાઠડી બિલિંગના પ્રાંગણમાં બધી
ગાડીઓ હટાવી આવનાર ડાઘુઓ માટે
ખુરશીઓ અને નાની બિસ્લેરીની બાટલીઓ.
અહીં તો બધા અહીંયાંની તૈયારીઓની વાત
કરે છે, ત્યારે કવિવરનો એક ધીરગંભીર સવાલ
જ્યાં એકલા પહોંચવાનું છે. ત્યાંની તૈયારીઓ.
ત્યાંની વ્યવસ્થાનું શું?

જરા હું જોઈને કહું છું,
વ્યવસ્થા હોય છે કેવી,
નથી ખૂલ્યાં સરગાનાં દ્વાર,
થોડી વાર તો થાશો.

કોઈના સારા પ્રસંગોમાં નિમંત્રણ હોય
તોપણ ન જાવ તો ચાલો, પણ એના નરસા
પ્રસંગોમાં જાણ થાય કે દોડી જનાર સદ્ગત.
જિંદગીભર જેણો પોતાનાં સગાં, સંબંધી,
મિત્રો, પડોશીઓના સારાથી વધારે નરસા
પ્રસંગોમાં હાજરી આપી. આજે જ્યારે એની
વિદાયની વેળા છે ત્યારે, જ્યારે આ પારથી
પેલે પાર, સાવ એકલા ચાલી નીકળવાનું છે,
ત્યારે થોડી વાર તો થાશો.

અમારા ભાગ્યમાં કાયમ
પ્રવાહો હોય છે સામા,
અમે આ પાર, તમે ઓલે પાર,
થોડી વાર તો થાશો.

આમ તો કહેવાય છે કે જળમાંથી આંગળી
કાઢો અને જે સરળતાથી એ જગ્યા પુરાઈ જાય,
એવી જ રીતે, આ જગતમાં કોઈનું હોવું ન
હોવું થઈ જવાનું, ઇતાં જે રીતે દરેક વ્યક્તિ,
પોતાની જાતને વ્યક્તિવિશેષ માની, જિંદગીને
માથે ચઢાવી રહ્યો હોય. એ સમગ્ર વાત પર,
એ વ્યક્તિના ભામ પર કવિવરના આ છેલ્લા
શોરમાં વેધક સવાલ...

બધા માની રહ્યા છો
એટલી શુલ્લાક નથી ઘટના,
થશો આ મોતાની ચકચાર,
થોડી વાર તો થાશો.

ગામ : કુંદરોડી

સિનિયર સિટીઝ ન

* દિનકર ગડા *

તીસરી કસમ ફિલ્મનું એ ગીત ‘સજન રે જૂઠ મત બોલો, ખુદા કે પાસ જાના હૈ, લડકપન ખેલ મેં ખોયા, જવાની નીંદભર સોયા, બુઢાપા દેખકર રોયા, વહી કીસસા પુરાના હય...’ આજે મને મારા વયસ્ક મિત્રોને કહેવું છે કે કોણે કહું કે, ‘બુઢાપો અભિશાપ છે. હા, એ વાત સાચી કે શરીર નબળું પડ્યું છે, સાંધામાં દુખાવો છે, આંખે ઓછું દેખાય છે, કાને ઓછું સંભળાય છે, યાદશક્તિ ઘટી ગઈ છે, પરંતુ એનો અર્થ એવો તો નથી કે આ સંધ્યાકાળ ખરાબ છે. ઘડપણ સાથે તમને પ્રાપ્ત થયેલા કેટલાક આશીર્વદ અને માણવા જેવી પણ પુષ્ટ વસ્તુઓ છે.’

શેના માનમાં બુઢાપો જોઈને રડવું છે. અરે આ તો ત્રેસ પિરિયડ છે જીવનનો. ત્રેસનો બીજો અર્થ છે મોહકતા. બુઢાપો એ ત્રેસફૂલ સમય છે, વધારાનો અને મોહક. એમા શું રડવાનું હોય? કોઈ દુકાનવાળો તમને કંઈક ઝી ગિફ્ટ આપે તો તમે રડવા બેસો છો? નહીં નો. તારો બુઢાપામાં આવીનો શેની નિરાશાઓ ધોરી વળે છે. આ ઉંમર તો ઈશરે આપેલી ગિફ્ટ છે. માણી લો, જીવી લો. અભિનંદન કે તમે ઘડપણમાં આવ્યા. બાળપણ જીવ્યા, મસ્તી-મજા માણી, યુવાની જીવ્યા,

બાળકોનો મોટા કર્યા અને હવે ઘડપણને જીવાનો અવસર તમને મળ્યો એ ઈશરની ફૂપાનું પરિણામ છે. એને સેલિબ્રેટ કરો. બુઢાપાની કેટલીક શ્રેષ્ઠતમ બાબતો છે જેની તરફ અંત તરફના પ્રયાણને કારણે ધ્યાન નથી આપી શકતા. જીવનની વાસ્તવિકતામાં ગમતાને ગુલાલ કરતા શીખી લો.

ઘડપણમાં જવાબદારીઓ ઓછી થઈ છે. છોકરાઓનાં ભણતર કે લગ્નની ચિંતા નથી. પોગા, દોહીતા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત હશે અને તમે તમારી મસ્તીમાં. મોટા ભાગના વડીલોના મોહે ફરિયાદ સંભળાય કે મેં મારાં બાળકો માટે કેવો ભોગ આપ્યો છે, પણ એ લોકો આજે અમારી જરાય કદર નથી કરતા. યાદ કરો તમારા બાળપણ અને યુવાનીના દિવસો. સમયનો અભાવ, મનગમતા કામનો મોહૂફ રાખવા, ફિલ્મ જોવાનું મુલતવી, વેકેશન ખાન રદ કરવા, ઓવરટાઇમમાં કામ કરવું. હવે એવું કંઈ નથી. તમને તમારી રીતે જીવાની લિબર્ટી આપે છે. એમ કહોને કે અત્યાર સુધી તમે માત્ર જિંદગીને વેંદારી છે, પણ હવે જિંદગીને જીવાનો સમય છે. ગાઈનમાં બેઠાંબેઠાં ફૂલ પર બેઠેલા પતંગિયાના રંગોનો આનંદ લુંટવાનો સમય, ચાની ચૂસકી સાથે

જૂના મિત્રો સંગાથે માણોલી રંગતને મમળાવવાનો સમય, ભૂતકાળની મીઠી યાદોને વાગોળવાનો સમય, ચારેબાજુ વેરાયેલા વર્તમાનના સાઉંડર્સનો સ્પર્શવાનો સમય. પત્નીના સ્વરૂપમાં તેની મોહકતામાં આવેલ બદલાવોને ધ્યાનથી જોવાનો સમય, પૌત્ર પર વાત્સલ્ય વરસાવવાનો સમય. દુનિયાની શ્રેષ્ઠ સંપત્તિ સમય છે. ઘડપણમાં તમને એ છઘર ફાડીને મળો છે તો પછી અમીર કોણા? માણોને આ સમયનો આખી જિંદગી ઊંઘા માથે દોડતા રહ્યા છો, હવે તો ભોગવી લો આ સમયને.

જિંદગીના આ પડાવમાં જે કરી નથી શક્યા એ કરવાની તક તમને મળી છે. જેમાં તમે ફિલ્મ જોવાની વાત હોય, ડાન્સ, સંગીત, નાટકો જેવી ગમતી બાબત શીખવાની વાત હોય, અરે મનમાં ક્યારેક સીટી વગાડવાની હીછા જાગી જાય, નવા મિત્રો બનાવો, વિવિધ ચુંપના પ્રોગ્રામો માણો, એક્ટિવિટી કરો, જો વિઝન ક્લિયર છે તો રસ્તાઓ તો ક્યાંયથી પણ નીકળશો. જીવનનો આનંદપૂર્વક અને ગમતીલું બનાવીને જીવવાનું વિઝન હોઈ શકે.

જિંદગી એક રંગમંચ છે. તમે તમારો કિરદાર ભજવી લીધો છે. હવે તમારી પાસે આ રંગમંચના દર્શક બનવાની તક છે. પહેલા નિયમ બનાવો. વણમાંગી સલાહ કોઈને આપવી નહીં. તમારા અનુભવનો ભાથું છે એનો ઉપયોગ માગો તમારા માટે કરો. સમાજના હિતમાં તમારાથી થાય એ પણ રોજ જીવનમાં ઉતારો.

સાફેદ વાળ અનો ચહેરા પર પડેલી કરચલીઓથી કંઈ તમારી વિચારવાની, જિંદગીને માણવાની કુપોસીટી ઘટી જતી નથી. ધ્યાન રહે, રિટાયરમેન્ટ પછી પોતાના છેલ્લા શાસ સુધી પોતાની મિલકત પોતાના હિસ્સામાં રાખવી. હલકી કસરતો, ખોરાકમાં નિયમન અને અધ્યાત્મનું ચિંતન કરવાથી ઘણો લાભ થાય છે.

અંતમાં એટલું જ કહેવાનું કે,
અરજ મારી એક જ પ્રભુનો
ઉમર મારી જેટલી રહે
હદ્યના ભાવ બદલો નહિ
અને વિચારોમાં હું વૃદ્ધ ન બનું.

- મુલંડ

પ્રિય વાચકો,

આપના પ્રતિભાવ, પ્રતિસાદ, પગદંડીને પત્ર માટે ગ્રણ માધ્યમ :

૧ પત્રબ્યવહાર

પગદંડી, શ્રી ક.વી.ઓ. સેવા સમાજ શ્રી ક.વી.ઓ. દેરાવાસી નવી મહાજન વાડી, ગ્રીજે માળે, ૮૮/૧૦૧, કેશવજી નાયક રોડ, ચિંચબંદર, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૮.

૨ ઈમેલ - pagdandi@kvoss.org

૩ વોંડ્સઅંપ/સંદેશ

(માત્ર પ્રતિભાવ, પ્રતિસાદ, પગદંડીને પત્ર)
સંજ્ય ચંદ્ન વિસનજી - ૮૮૮૨૮૧૫૭૬૭

- તંત્રી

સાહિત્ય-અમૃત

* આલેખન : ચંદ્રકાન્ત નંદુ *

સાહિત્યની ઉત્તમ કૃતિઓના અંશો, કૃતિના આલેખનમાં પ્રવાહિતા જળવાઈ રહે એ હેતુથી ટિપ્પણીઓ સાથે અતે આપવામાં આવેલ છે.

રેખાંકિત આકૃતિઓમાંનું લેખન ‘આલેખક’ દ્વારા કરાયેલ વિવરણ અને ટિપ્પણીઓ છે.

રેખાંકિત આકૃતિઓ બહારનું લેખન મૂળ કૃતિની પ્રતિકૃતિ છે.

પુસ્તક	:	રેવન્ધૂ સ્ટેમ. (અમૃતા પ્રીતમની આત્મકથા) મૂળ હિન્દીમાં ‘રસીદી ટિકટ’
લેખિકા	:	અમૃતા પ્રીતમ
અનુવાદ	:	જ્યા મહેતા
પ્રકાશક	:	અશોક પ્રકાશન, અમદાવાદ
પ્રકાશન વર્ષ	:	૧૯૮૦- પુનઃમુદ્રણ - ૧૯૮૩

અમૃતા તોલ્સતોયના ઘરમાં છે. વર્ષ છે ૧૯૬૬. પણ સમય પાછલા પગો એને ૧૯૭૦ના વર્ષમાં લઈ જાય છે અને સમય અહીં થંભી જાય છે. તોલ્સતોય એની સન્મુખ છે, પરંતુ શું સમય કયારેય થોબે ખરો? એની ડાયરીનાં પૂછો પલટાતાં જાય છે.

વિશ્વયુદ્ધનો સમય છે. ૧૯૪૧ની સાલ. ફાગુયેવારા શહેરનો એ હત્યાકંડ, માનવીની નિર્મમતા! શું માનવી આવો નિર્દ્ય થઈ શકે? સમય કહે છે : ‘હા’, જર્મન લશ્કરના સૈનિકોએ અહીં નિર્દોષ, પુષ્ય-સમ, સ્મિત પ્રસારતાં એ ગ્રાસો બાળકોને બંદૂકને નાળરે વીંધી નાખ્યારી અને માનવી કઇ હેઠે નિર્ઝર, કૂર થઈ શકે એની સાહેદી આપી. પણ સમય! એ માનવીની નિર્ઝરતાને પાવિઅના વારદ્વારી ધોર્ય પણ શકે છે અને સત્તા અને સમૃદ્ધિની લાલસા એને દાનવ પણ બનાવી દે છે. સમય તો નિર્ઘૂણ છે પણ એનો પ્રભાવ અકળ છે. વિયેટનામ હો કે ઈરાક. સમયની અકળ ગતિ ઈતિહાસનાં પૂછો પર નોંધાયલી છે.

ફેન્કફટમાં ગાટેનું ઘર જોઈ અમૃતા મ્યુનિઅ આવી છે. અહીં હિટલરની દ્રાગલ થઇ હતી. અમૃતાને અહીં સમયના રંગ પલટતા ચહેરાનાં દર્શન થાય છે... આવો, જોઈએ.

શહેરથી વીસ માઈલ દૂર એક કૉન્સન્ટ્રેશન કેમ્પ જોવા ગઈ, તો ત્યાં એક જર્મન છોકરીએ - જેની આંખો ભરાઈ આવી હતી - અચાનક મારો હાથ પકડીને પૂછ્યું: ‘આપનો શો ઘ્યાલ છે - અમારા લોકોએ જે કાંઈ કર્યું હતું એનું ફળ અમારે કયારેક ભોગવવું પડશે?’

અમૃતા ફરી પાછી યુગ્રોસ્લાવિયા આવી પહોંચે છે. યુગ્રોસ્લાવિયાના સાતરુગામાં વિશ્વકવિસંમેલનમાં ભાગ લેવાનો એ દિવસ એના જીવનનો અતિસ્મરણીય દિવસ છે. અહીં કેટલાય સાહિત્યકારોના ઈન્ટરવ્યૂ લેવાયા. અમૃતાને પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે છે...

‘તમે સ્વાતંત્ર્યનો શો અર્થ કરો છો?’ મેં ઉત્તર આપ્યો: ‘એ વ્યવસ્થા જે સામાન્ય વ્યક્તિને

આજે આ એ જ દેશ છે જેના આ શહેરમાં મોટાંમોટાં પોસ્ટર લગાડેલાં જોઉં છું, જેના પર લઘ્યું છે : ‘જે કોઈ વ્યક્તિ વિયેટનામમાં અમેરિકાની વર્તમાન નીતિની સમર્થક છે તેની ગણાના હત્યારાઓમાં છે.’

આ શબ્દ છે તો સુંદર, પણ સ્વાતંત્ર્ય અંગેની વાસ્તવિક સ્થિતિ તો તદ્દન ભિન્ન છે. વિશ્વની દરેક વ્યવસ્થાઓમાં સામાન્ય વ્યક્તિ એક વિશ્વાળ ચોક્ઠામાં બજ્ઝ છે અને આ ચોક્ઠાની ભીતર એ કોઈ રોકટોક વગર રહે છે. એ એવા ભ્રમમાં જ રહે છે કે એ સ્વતંત્ર છે. એ જ છે એના જીવનનો અર્થ. આજે રાજકારણીઓ અને સરાધારીઓ દ્વારા જ તમામ વ્યવસ્થાઓ ઊભી કરાય છે જેમાં પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની વ્યવસ્થા આ સરાધીશો દ્વારા અંકુશિત રહે છે. ઊભી કરાયેલી આ વ્યવસ્થાની બહાર પગ મૂકનારને વિદ્રોહીનું કે દ્રોહીનું લેબલ લાગી જાય છે.

કયાં છે અહીં સામાન્ય વ્યક્તિને જીવનનો અર્થ આપનારી વ્યવસ્થા કે એ સ્થિતિ જેમાં કોઈનું વ્યક્તિત્વ ખોવાઈ ન જાય!

આ એક ‘ઉટોપિયન’ સ્થિતિ છે. એક કાલ્યનિક વ્યવસ્થા, એક સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા, પરંતુ છે તો કેવળ કાલ્યનિક સ્થિતિ. કેવળ મૃગજળ.

સત્ય તો એ છે કે, સમય જ સર્વોપરી છે અને એની વ્યવસ્થાનો લાગ કોણ કાઢી શકયું છે?

અને અમૃતા ફરી ચુગોસ્લાવિયામાં આવે છે. ૧૯૭૨નો સાટેમાર મહિનો. ચુગોસ્લાવિયાના પરિશતિ શહેરે આજે ઊજવી છે અમૃતાની કવિતાઓની સાંજ. વિદેશની બહાર ભારતને ચિત્રો ઝારા, શબ્દોમાં, સંગીત ઝારા ઉમંગાખેર પ્રદર્શિત કરાયેલ છે. અમૃતાની ચુગોસ્લાવ મિત્ર ઈલિયાના ચુરાએ લાલ રંગાની રેશમી સાડી પરિધાન કરી છે. એ સાંજે પ્રથમ અમૃતા એની કવિતાનું એની ભાષામાં (પંજાਬી કે હિન્દીમાં) પઠન કરતી અને પછી ત્યાંના ફિલ્મ અભિનેતાઓ એનો વારાફરતી સૌંદર્ય અને આલોનિયન ભાષામાં અનુવાદ કરી વાંચતા. અમૃતા કહે છે:

આ સંધ્યાએ આજે મારા મનની ધરતીને પ્રિય લોકોની
સંવેદનાઓથી ભરી દીધી છે.

અમૃતા કહે છે, દરેક દેશ એક કવિતા જેવો છે. આ કવિતાના રંગોમાં એની પ્રજાની મનોદરા અને મનોવ્યથા વિવિધ રંગો ધારણ કરી પ્રકટે છે. એ કહે છે:

આમ તો દરેક દેશ એક કવિતા જેવો હોય છે, જેના કેટલાક અક્ષરો સોનેરી રંગના થઈ જાય છે અને એનું માન બની જાય છે. કેટલાક અક્ષરો લાલચટક બની જાય છે - પોતાની અને બીજાની બંદૂકોથી લોહીલુહાણ થઈને અને

કેટલાક અક્ષરો હરિયાળીની જેમ સદાય લીલા રહે છે - જેમાંથી એના ભવિષ્યનાં કોમળ પાંડાં હુંમેશાં ઊગો છે. અને આ રીતે દરેક દેશ એક અધૂરી કવિતા જેવો હોય છે.

અમૃતા ઈટાલીની ધરતી પર છે અને ત્યારે એને લાગો છે કે અહીં એની કવિતાની પૂર્ણ કે અપૂર્ણ છોવાની વિભાવનાને મૂર્ત સ્વરૂપ મળ્યું છે અને....

આ ધરતીના ટુકડેટુકડા પર આરસપહાણાની પ્રતિમાઓ એવી પ્રતીત થાય છે કે જાણો આ ધરતીમાં જ પ્રતિમા ઊગતી હોય. થયું - કવિતાના જે અક્ષરો કાન પર પડ્યા તે આરસ બની ગયા અને જે અક્ષરો ધરતીમાં બીજની જેમ પડ્યા તે માઈકલ એન્જેલો અને અન્ય કલાકારોના હાથ

બનીને ધરતીમાંથી ઊળી નીકળ્યા અને આ દૂધ જેવા સફેદ અક્ષરોના હતિહાસની સાથેસાથે રક્તરંજિત અક્ષરોનો હતિહાસ પણ બહુ લાંબો છે - જ્યારે સ્પાર્ટિક્સ જેવા હજારો ગુલામો, રોમન શાસકોના મનોરંજન માટે એકબીજાના પ્રાણના દાવ રમતા હતા.

અને આ બહુરંગી વિભાવનાઓને સમાવી રહેલ દેશનો એક અન્ય રંગ છે. એ અન્ય રંગની કવિતાનો રંગ છે પીળો. એ પીળા રંગની કવિતામાં ભય અને નિર્માલ્યતા પ્રકટે છે. અમૃતા:....

અને એ કવિતાના અક્ષરો પીળા પણ છે - ભયભીત-પોપના વેટિકન શહેરની ઊંચી દીવાલો સાથે ટકરાય છે અને ગુચ્છ જેવા થઈને પોતે જ પોતાનાં અંગોમાં સમેટાઈ જાય છે. ઈટાલીની ધરતી કંઈક બનવાવાળાની ધરતી છે. જ્યાં અનેક અક્ષરો એનાં લીલાં જંગલોની જેમ ભવિષ્યની નવીન કૂંપળો પણ બની જાય છે - અને કેટલાક અક્ષરો હુંમેશને માટે ખોવાઈ ગયા છે. કદાચ

પહેલી વાર ત્યારે ખોવાયા હતા જ્યારે 'દિવાઈન કોમેડી'વાળો દાન્તે દેશનિકાલ થથો હતો અને એની સાથે તે પણ દેશનિકાલ થઈ ગયા હતા.

અને એ કવિતાના અક્ષર કેટલાક એ પણ છે જેમને કોઈ સહેલાણી વાંચી નથી શકતો - તેઓ કેવળ લિયોનાર્દો દા વિચીની મોનાલીસાની જેમ હસે છે - રહસ્યપૂર્ણ હાસ્ય.

શું અમૃતાના મનનો તાગ મેળવવો શકય છે ? મોનાલીસાના રહસ્યપૂર્ણ હાસ્ય જેવું જ છે અમૃતાના મનનું અતલ-તલ. કદાચ એની કવિતામાં એનું મન પ્રકટે છે, પરંતુ શું એના મનનો એ ઉદ્ઘાટ આપણે પામી શકીશું ?

હવે પછી : ? ? ?

મો : ૯૩૨૩૫ ૪૧૩૫૧

(બાડા)

પ્રતિભાવ - પ્રતિસાદ

આ વિભાગમાં છપાયેલ પત્રો સાથે તંત્રીઓ સહમત છે એમ માનવું નહીં - તંત્રીઓ

‘સિનોડી - ઈંગ્રેઝી - ઉદ્ઘાટી’

‘લોહીના આંસુ’

જુલાઈ '૨ ઉન્નું મુખ્યપૂર્ણ ગમ્યું. પહેલી નજરે તો મનમાં કૌતુક થયું કે એક ઉપર એક આ કંઈ વસ્તુની થોકડી છે? પછી ગણે પરિમાણ (Dimension) જીણવટથી જોતાં સમજાયું કે આ તો ઈંગ્રેઝી! ગુજરાતીમાં બીજો પર્યાય છે ‘ઉદ્ઘાટી’. પાનાં ૧૧ ઉપર ચિત્રનો આસ્વાદાત્મક પરિચય વાંચ્યો.

કર્ચી શબ્દ ‘સિનોડી’ અનો ગુજરાતી ભાષાના બે શબ્દો-ગણો વચ્ચે કેટલું સામ્ય! તેથી જ લિન્ન ભાષાઓને સહોદર ભગિનીઓ કહી છે. ચિત્રકારિકા સુશ્રી પુષ્પાબહેન શાહને અભિનંદન સાથે પ્રણામ.

યાદ આવે છે શૈશવકાળના એ દિવસો... મારાં બહેન સહિયરો સાથે મીઠી હલકથી લોકગીત ગાતાં -

સોનલા ઈંગ્રેઝી રૂપા બેડલું રે સઈ,
પાણી ર્યા'તા જીલણિયા તળાવ
જોંગિડો ગીતર્યા રે સદ્ગુરુ વાડીએ રે લોલ...
- શાંતિલાલ ગઢિયા

વડોદરા

જેના થકી ઓળખ થઇ એ “ઓમાણા”ના લેખક વિશ્રામભાઈ ગઢવી લાયજાની આગવી કલમે આલેખાયેલ વાર્તાસંગ્રહ ખૂબ વખણાયો. એના પછી એક કચ્છી નવલકથા આવી “રત જા રુંગા” જે કચ્છના વણાલેખાયેલ મહેમાન કારમા દુષ્કાળને આધારિત લખાયેલ છે.

સરકારી તંત્રના મારીકામ, મૂંગાંપશુઓના નિસાસા, સંતોના આશીર્વાદ મહાજનના નિરણ કુંપ તેમ જ પશુ-પંખીને કેન્દ્રમાં રાખી પહેલેથી છેલ્લે પાને સુધી જકડી રાખે એવી અજોડ નવલકથા છે.

લેખકશીએ ગુજરાતી અનુવાદ સાથે આપની સમક્ષ રાખી કર્ચી જનતાને એક માતબર નવલકથા પહોંચાડી એનો ખૂબ આનંદ છે. પાંચ દાયકા પહેલાંના દરેક ગ્રામવાસીઓને લાગશે આ તો આપણા ગામની વાત છે.

‘લોહીના આંસુ’ને આ અવસરે ફરીથી ખૂબખૂબ વધાઈ.

કંતિલાલ કુંવરજી સાવલા “કંત”

નાની તુંબડી

ગુર્જિત હર

સંપાદક : વિશન નાગડા

મિઠો,

ગો મેણો પાં “વજન” જો વજન કર્યો, ત
પાંકે તો શબ્દ વજન : (૧) ભાર, બોજ, (૨)
તોલ, જોખ, (૩) પ્રભાવ, મોખો મિલ્યા. તેર
પાં ચો જ ‘વજન’ મેં હજી છતરો વજન આય
જે બ્યા પણ અરથ નિકરી સર્ગો ! ને સચર્ચ નેર્યો !
હીર્યો બ્યા અરથ !!

૪) વજન પું. જવાબદારીનો ભાર, (m.)

Responsibility

(વાક્ય) કમ જો મિઠે વજન સેઠ આં મથે
આય, આંકે કીક કર્યો ખંપધો.

૫) વજન પું. લાંચ - રુશ્વત (m.) bribe

(વાક્ય) સિરકારી ખાતા અઈ, વજન રખે
વિગર કમ ન થીયે.

૬) વજન પું. દબાણ, ભાર, વળ (m). Pressure

(વાક્ય) તોજ મામા સાયેભકે ઓરખેંતા,
ઉની જો વજન લગાય.

૭) વજન પું. સ્વરભાર વાણીના શબ્દોમાં

અંતર્ગત સ્વર ઉપરનું નિશ્ચિત દબાણ (m.).

Stress Accent (કાવ્યશાસ્ત્ર)

(વાક્ય) ઈન ગજલજે બે શેરમેં વજન ઘટે
તો !

‘વજન’ શબ્દ ત ભારી “વજનવારો” નિકર્યો
ન ! કુરો ચોતા ? !

પનપટી : હિકડી નિંદી પણ વજનવારી ચોવક
આય. “બોલ તેં તોલ” માડૂજુ વાણી મથા ઈનજી
કીંમથ કઢી સગાજે. ઈનજી કથા ઈં આય જે હિકડો
અંધો વો, ઊ જિતે વિઠો વો, ઉતા રાજાજો રસાલો
વટાણું. અંધેકે ડિસીને રાજા કુછચો, “અંધા ભાણા
વિઠો અઈયે” ત અંધે ચેં, “હા રાજા, વિઠો
અઈયા”. “પુઠીયાનું ભજર (વજર) ચેં અંધા
વીર ભરોભર અઈયે ?” ત અંધે ચેં, “હા ભજર,
ભરોભર અઈયા.” આખર રાજાજો સોવક
(ગોલો) વટાણું-ઉન પુછે અંધા મોલા વિઠો
અઈયે ? ત અંધે ચેં, “હા ગોલા, વિઠો અઈયા ?”
બ્યા માડૂ ડિઠાં, સે પૂછ્યાં, “અંધા તૂં ત ડિસેં
નતો પોય તોકે બબર કીં પિઈ જ કેર રાજા,
કેર વજર ને કેર ગોલો). ત અંધે ચે, “માડૂજે
બોલ મથા તોલ થીયે. રાજાજો બોલ જ રાજા કે
સોભે તેડો, ભજર જો ઉનકે સોભે તેડો ને
ગોલો ત આખર ગોલો, ઉનજી વાણી ઉનજી
ઓરખ ન કે સે કીં ભને ? !”

ભલે તર્દે અચીજા !

- આજો વિશન

બાઈ જે ઘરે વિઝો, બાઈ કુરો કરે તી
ગૂડે તે ગોણીયું રખી મયૂં મેડે તી
લોક-હાલરનું

‘ગગન’

હે ગગન આખા વિશ્વને,
એક છાપરે કરી નાખો.
ઉતે અંતરમાં ‘પ્રેમ’ સોનાં,
પક્ષી તણ ધરી પાંખો.

ધૂમ્મસ તણો દેખાય માણસ,
શુકામ આજે બને જાંખો ?
લાવી પ્રેમનો પ્રકાશ તેજ,
દૂર કરે સૌ સૌનો ફાંકો.

‘જરણાં’

ખળ ખળ કરતાં, પળપળ પડતાં,
કરે કિલ્લોલ સથવારે.
ઉપર નીચે આડે આવડે,
અથડાય બસે કિનારે.

ખૂંદી એણો જંગલ કોતરો,
રમવા આવો આપે નોતરો.
ઉતાવળ એ શોધે કોને,
હરપલ સાંજ સવારે !
ઉપર નીચે આડે આવડે,
અથડાય બસે કિનારે.

સૌને અહીં આનંદ કરાવે,
સ્વચ્છ બનો એવું બતાવે.
કરે ઈશારા એવા જાણો
કોઈ આવી અમને ઉતારે.
ઉપર નીચે આડે આવડે,
અથડાય બસે કિનારે.

પ્રવીણ ગોગરી (પ્રેમ) - દહીંસર
ફોન : ૨૮૯૫ ૩૪૫૯

કચ્છી મેઘવર્ષા જા રૂપ

- બૂઅલ/કૂઅાર - અતિ જીણો, સ્પર્શો એવો વરસાદ
- કુડકુડ-ફરફર - ધીમે વરસતી વરસાદની જીણી છાંટ
- છંઢ-કુડી - છાંટા - ફોરાંનો વરસાદ
- ગંધીપુસ - માત્ર કપડાં ભીનાં થાય એવો વરસાદ
- રોયડા - કરા, આકાશમાંથી પડતા કુદરતી બરફના ટુકડા
- જાપટો - જાપટું, થોડા સમય માટે વરસાદનું એકદમ તૂટી પડવું તે.
- જૂડી-જડી - એકીસપાટે-જોરલેર લાંબા સમય સુધી વરસવું તે
- નેચણા - અનરાધાર, આભને નીચોવી દેતો, નેવા ન અટકે એવો એકધારો વરસાદ.
- ત્રિધારો/તિરધારો - ધોધમાર, મુસળધાર
- ઝોલી/ઓલી-હેલી - સતત વરસાદ, બે-ગણ દી વરસાદ થવાથી કામકાજ બંધ રાખવાં પડે, પાખી પાળવી પડે તે
- ભાગાભાગી - કયાંક વરસી કયાંક કોરો રહે એવો વરસાદ
- સચરાચારો - સર્વીગ એકસરખો
- વતરામું - વાવણીલાયક, ‘વતર’ ભળી જાય એવો ‘ધડો’ (તળ જમીન) અને બેડ કરેલી જમીન બંનેનો ભેજ એકમેક થાય એવો વરસાદ
- સીકાર - સુકાળ લાવનારો, ધરતીને સંતૃપ્ત કરનારો (વરસાદ)

હર સાવાર નિત એક પરબ છે,
શાસો શાસમાં મારો રબ છે.
નામ એવું તાગ શાંધું જો મળે,
જાડો મહાસાગર અરબ છે.

ધરી દઉં હવાલે એને જાતને મારી,
એનાં ચરણોમાં સલામત સબ છે.

નથી દીવાલ, ધૂમ્મટ, શિખર કે ધજા,
હવામાં રણકતી રૂપાળી છબ છે.

ઠાલાં ઉધામા છોડ સુવર્ણનગરીના,
પૂછને નસીબે લંકાદહન અજબ છે.

પહેંચ છે ધર્મએ ડરામણા વાધા.
મઠ માતેલા અંધશક્તાને સબબ છે.

માનુભેન સાવલા

છબ - છબી

ગાલા

અંતેં ગાલ જિભાન તેં અચી જ વિષ.
નં ચેજ હૂછ, તાંય કંધેં ડરજ જ વિષ.
મિઠી પીડા નં ચોવાજે નં સોવાજે,
થિષ રૂંગા, પમણ તાંછ પુજુ જ વિષ.
થીયે આઘટવિષટ, લગો ન મન કિંતે,
ચે'રે જે હાવભાવ મેં ભખજ જ વિષ.
ચિત મેં ચુરકિષ તે, લુચી લટકારી,
કાગરતોં રડોરી આરખાજ જ વિષ.
હીંયડેજા તાર એડા જિણાજિણયા 'કુસુમ',
આખર સા રે ગ મ રાગમેં ગાયી જ વિષ.

કુસુમ ગાલા 'કુસુમ', ભોજય

ખજાના કરીએ

હુઃખોને પછાડી ધરાના કરીએ
પ્રયત્નો ખુશી લાવવાના કરીએ

હળીએ મળીએ જ મિત્રોને હરદમ
ને આનંદમાં સૌ વધારા કરીએ

છ સંગીત તો સપ્તસૂરોની સરગમ!
લગાનથી જ શીખી તરાના કરીએ

કમાઈ તું શાને તિજોરી ભરે છે!
જો ખર્ચી જ ભાવે ખજાના કરીએ

જોઈ હોશિયારી શું આવે છે ઈર્ઝા!
તો નિજને પ્રથમ એ ગજાના કરીએ

ઈરાદે પ્રકાશી થઈએ ઝણકતા
તમસને હરાવી રવાના કરીએ

કરે કરકસર એ તો આદત છે સારી
ને ઘડપણમાં એથી ગુજારા કરીએ.

- મંજુલા એસ. રાંભિયા, મુલુંડ
મો.: ૮૩૨૧૫૪૪૪૪૨

હડ કુતા હિસ મિની

હડ કુતા હિસ મિની
મિની તૂં ભોથેં છિની
હડ મોઆ કુતા ને વાટ મેં સુતા... હાં

હિસ મિનડી હડ કુતડી
ભજ વગ ભાજરીયે
મૂંજો વલો સુમી નિધરૂં કરે... હાં
લોક-હાલરૂં

કિતરા મિડે

સૌણા અખિયેમેં, ધાર્યા કિતરા મિડે,
ખર મનછા જા, ઢાર્યા કિતરા મિડે.

અજ અચે કે કાલ અચે ઉ જ આસ,
મન મિંજા બાબીડા, પાર્યા કિતરા મિડે.

રાત ઉસંધી વિઈ છતાં ઉ આયા ન,
ઇનજુ સિકજા વગા, ચાર્યા કિતરા મિડે.

અખ રમાંય રાંધ, સરાર નજર સેં,
મિંજ બરધા મચ, ઢાર્યા કેતરા મિડે.

લખું લાગા ચુકાયો સિરગ મિલે તેંલા,
જાતરાએં જાતરા હડ, ગાર્યા કિતરા મિડે

કું કામણ સૌણું છંધીલો મનખેં સેં,
જધવિરીજા ખત, બાર્યા કિતરા મિડે.

અંભ એડા કું એંધાણ કે હેવરઈ વસે,
મનમેં વસધલ મીં, વાર્યા કિતરા મિડે.

નાંય છનીકે સુખ, રાત ડીં જાગાઈએં ઘા,
સરેં ભવજ ફેરા, ટાર્યા કિતરા મિડે.

મન તા ઉ વડો મતલભી આય, ‘સનમ’,
વીચારેં જે છલ કે, સાર્યા કિતરા મિડે.

રીઢીયાર સેં કિડાંનું ઘો પનારો ?
મસ્તી ભરલ જીયણ ઘો અકારો.

ઘણો બો હૂક પીધે જી તાંસ આય,
પણ પીરાય વારેં કે કિડાં હોંસ આય.

ઈ ધિરજો એડા હીયેજા ક્યા નાંઈયું,
અસીં મોભીતી લા કચ્છી સચા અંઈયું.

વાલજુ બળગા ‘સનમ’

પૂજધે ડિઠા.

હે માલિક કષક હિતે ભિલધે ડિઠા,
મોભતસેં સજણોકે, ભિલધે ડિઠા.

જગતજે હિન જોખમી જીયણમેં,
માન ભિલકત નેં મોંભેલા, મરધે ડિઠા.

કૂડકપટ નેં વડૂરાઈજે ખોટે વટમેં,
ગુમાન કદુકેજા હિતે, ગરધે ડિઠા.

વા વા મેં કષક લફી વ્યા લાલીયા,
જેંજા અરમાન અંભમેં, ઉડધે ડિઠા.

જુકો વા વાલમજા વલા નેં વેરાળી,
ઉનીકે વાલમજ વાટતો, હલધે ડિઠા.

ઓતારા જેંજા વા અલખજે આધાર,
“અગમ” ઉનીકે પ્રભુ તાઈં, પૂજધે ડિઠા.

આસમલ ધુલિયા “અગમ”

ખોલ અખ

ભાંખ ફૂટી ખોલ અખ.

ટેમજુ કાં જાણ રખ.

જિભ મિઠી ખાસી લગો.

વિખ ફુરા નેરે ન મખ.

ને જિતે સબરી ડિસોં.

રામ થેને બેર ચખ.

કર કબૂડેંકે ખુલા.

કે ઉડણ તૂં બધ મ પખ.

રાફદેજો ધ્રા વતાય.

ડૂધ હુકલા ભન મ કખ.

નાલ લા ઘોડો રખે.

પાયણો મેં ‘દિવ્ય’ જખ.

દિવ્યા દેઢિયા ‘દિવ્ય’ - ૯૩૨૦૦૦૬૨૮૩

સંગ હિલ

બતાવવા ચાહું તોય બતાવી ન શકું,
કે હિલમાં જખમની કોઈ નિશાની નથી હોતી.
ને ચાર અશ્વ અહીં સારી ને પડી જાય છે,
લોચનમાં એની કોઈ રવાની નથી હોતી.
આ તો હાલત જોઈને સમજ જવાય છે,
બાકી દરદે ગમની કોઈ કહાની નથી હોતી.
પથર જિગરને સમજાવે પણ કોણ,
કે ચાહત વિનાની કોઈ જવાની નથી હોતી.

શાયરી-સંધ્યા

જિંદગી મૌત કા બહાના ટૂંકુંઠી થી
ઓર આકે કિસીને સીને મેં ખંજર હલા દિયા
કોન કહેતા હૈ કી હમ મુફ્ફલીસ હૈ
ખુદા કે નામ કિ ઘરમેં તિજોરીયા ભરી હૈ
બાર બાર બુલાતા હું આતી નહિ
જિંદગી નહિ હમસે મૌત રૂઠી હૈ
દરદ કિ દાસ્તાન હમ કહે તો કિસે કહે
કિ હર શાખા યહાં હિલમેં દર્દ લીધે બેઠા હૈ
ઉનકો દેખતે હી કદમ રૂક જતે હૈ
ખુદા કા શુકર હૈ સાંસ રૂકતી નહિ
યહાં ઉઠાનેવાલા મેરે ઝનાજે કો કોઈ નહિ થા
શાખા જો ભી થા ઉનકી ઢોલી મેં સામીલ થે
દાસ્તાન દર્દ કિ અબ મેં સુનાવુ કેસે ?
ઈક કિસ્સા સુનાયા તો લોગ રો પડે
ક્યાં માંગા થા ક્યા મિલા હૈ
હિલ માંગા થા દરદ મિલા હૈ

મણિલાલ રૂધાણી,
રાણાવવા

આવ્યા હતા

તમારા વિયોગની વેદના અસહ હોવાથી,
પ્રેમ ભરેલા નયને અમે આવ્યા હતા...

તરફડતી માછલી જેવી દશા જોઈ તમારી;
પ્રેમરૂપી જળ લૈ અમે આવ્યા હતા...

વિયોગ-બંધનને તોડવા તમારા;
પ્રેમ-કટારી સાથે અમે આવ્યા હતા...

ભલે કહે દુનિયા હંગામી છે પ્રેમ તમારો;
હંગામીને કાયમી બનાવવા અચળ મને આવ્યા હતા...

ચાતક ખ્યાસ બુઝાવવા તમારી;
વર્ષ બનીને અમે આવ્યા હતા...

અરે ! શું પૂછો છો આ વધિત જવાનને,
શા માટે તમે આવ્યા હતા ?

પ્રેમ કિલ્લો જીતવા તમારો;
મજનુ બનીને અમે આવ્યા હતા...

હરેશ ગડા... જવાન
હાલાપુર

બાઈ આય મૂંજ હટારી

બાઈ આય મૂંજ હટારી
પોર્ચાંધી સાંન જી કટારી
બાઈ ત મૂંજ લાલર
સાંનારો ઘડે જાલર
નરપત ઘડયા નૂરા
સો બાઈ જે પગમેં પૂરા
લોક-હાલરદું

શ્રી ક.વી.ઓ. સેવા સમાજ

અપડેટ

તા. ૧ મે, ૨૦૨૩ થી ૩૦ જૂન, ૨૦૨૩

(માનદ મંત્રીઓ)

૪ બુકબેન્ક :-

ધોરણ ૧ રનાં પુસ્તકોની આપ-લે કરવા માટે તા. ૨૮ મે, ૨૦૨૩ અને T.Y.નાં પુસ્તકોની આપ-લે કરવા માટે તા. ૧૮ જૂનનાં રોજ બુકબેન્ક સેવા સમાજ ઉપરાંત અન્ય સેંટરો પર પુસ્તકોની આપ-લે ચાલુ રાખવામાં આવેલ. તા. ૨૫ જૂન ૨૦૨૩થી સમયપત્રક મુજબ દર રવિવારે બુકબેન્ક ખુલ્લી રહેશે.

૫ સંજીવની સ્વાસ્થ્ય યોજના :-

તા. ૩ જૂન ૨૦૨૩ના રોજ કલેમ વિશે અને અન્ય સંજીવની મેડિકલેમ વિશેના પ્રશ્નોના નિરાકરણ માટે એક માહિતીપ્રદ સેમિનારનું આયોજન ચિંચપોકલી મહાજન વાડી ખાતે કરવામાં આવેલ.

૬ પેરેન્ટિંગ (બાળઉછેર) વિશે સેમિનાર:

શ્રી ક.વી.ઓ. સેવા સમાજ દ્વારા પ્રથમ વાર કાઉન્સેલિંગ સમિતિના સહયોગથી બાળઉછેરની કળા વિકસાવવાની એક અનોખી સેમિનારનું આયોજન તા. ૩ જૂન, ૨૦૨૩ના રોજ માટુંગા બોર્ડિંગ ખાતે કરવામાં આવેલ જેમાં વિભાત અને અનુભવી બાળ માનસશાસ્ત્રી ડૉ. દીપિત શાહ M. D. (Psychiatry) અને તેમના સાથી નિષ્ણાતો દ્વારા આ અભિયાનમાં પથર્દશક બની માર્ગ ચીધ્યો.

૭ શૈક્ષણિક કાર્યક્રમ / લોન :

વર્ષ ૨૦૨૩માં ઉચ્ચ અભ્યાસાર્થે વિદેશ ભણવા જતા વિદ્યાર્થીઓ માટે અનુભવી (૧) વિનીત

રીના કિરીટ દેઢિયા (ગાઢશિશા) (૨) જૈનમ ચેતના હિતેશ સોની (ભોરારા) (૩) નૈતિક પરિદા ચંદ્રકાંત કેનિયા (બારોઈ) અને મિલય ભારતી હેમંત હરિયા (દેવપુર) વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા માહિતપ્રદ સેમિનારનું આયોજન શનિવાર તા. ૧૦ જૂન, ૨૦૨૩ના રોજ ચિંચબંદર મહાજન વાડી ખાતે કરવામાં આવેલ. સેમિનાર બાદ ૨૮ વિદ્યાર્થીઓને લોન આપવામાં આવેલ જેમાંથી જુલાઈ, ૨૦૨૩ માસમાં જતા દ વિદ્યાર્થીને ૧૫,૦૦,૦૦૦/- રકમની વગર વ્યાજે લોન આપવામાં આવેલ.

તા. ૧૭ જૂન, ૨૦૨૩ના રોજ ભારતમાં રહીને ઉચ્ચ અભ્યાસ કરતા ર૨ વિદ્યાર્થીને રૂ. ૨૩,૧૦,૦૦૦/- રકમની વગર વ્યાજે લોન શૈક્ષણિક માટે આપવામાં આવેલ.

૮ સ્વીઉંકર્ષ યોજના :-

તા. ૧૯ જૂન ૨૦૨૩ના રોજ સ્વીઉંકર્ષ યોજનાની મિટિંગમાં રાયણ અને નાના ભાડિયા ગામની બે મહિલાઓને ગૃહઉદ્યોગ વિકસાવવા રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની વગર વ્યાજે લોન આપવામાં આવેલ.

૯ રહેઠાણ યોજના:-

તા. ૨૨ જૂન ૨૦૨૩ના રોજ રહેઠાણ યોજનાની મળેલ મિટિંગમાં ભોજાય, કાંડાગરા, કપાયા, રામાણિયા, તેપા અને બિદડા ગામની દ વ્યક્તિઓનો પોતીકા રહેઠાણ માટે

રૂ. ૨૧,૦૦,૦૦૦/- ની વગર વ્યાજે લોન આપવામાં આવેલ.

◆ કોમ્પ્યુટર લોન યોજના :-

તા. ૨૦ જૂન, ૨૦૨૩ના રોજ ૮ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૨,૪૬,૦૦૦/-ની રકમની વગર વ્યાજે લોન કોમ્પ્યુટર/લોપટોપ દ્વારા અભ્યાસ કરવા માટે આપવામાં આવેલ.

◆ વૈદ્યકીય રાહત :-

તા. ૩૦ મે અને ૨૭ જૂન ૨૦૨૩ના રોજ મળેલ વૈદ્યકીય રાહતની ભિટિંગમાં ગામ ડેપા (૨), વડાલા (૨), વાંઢ, નાગેચા (૨), મોટી ખાખર, લાખાપુર, સાડાઉ, નવાવાસ, (૩), મેરાઉ (૨), કારાઘોધા, કોડાય, ભોરારા,

ફરાદી, પગી, પુનાડી, હુંડા, ખાડુઆ, નારાણપુર, દેશલપુર, મોટા લાયજા, બાડા, બિંડા. હાલાપુર, નાગલપુર, પ્રતાપર, નરેડી, નાના આસંબિયા, મોખા, ભુજપુર, નાની તુંબડી, છસરા, હુંદરોડી ગામનાં કુલ ૪૦ જરૂરિયાતમંદ ભાઈ-બહેનોને વૈદ્યકીય ખર્ચ પેટે મેરિકલેમ ઉપરાંતની રૂ. ૫,૬૨,૫૦૦/- રકમની સહાય આપવામાં આવેલ.

◆ સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ :-

'આવજે' નાટકના ૨૫ શાંસું મુંબઈભર અને ૭ શાં દક્ષિણ ભારત બાદ ગુજરાતમાં તા. ૨૫ જૂન વલસાડ અને તા. ૨૬ જૂન અમદાવાદ ખાતે યોજાયેલ.

અનુદાન - આમાર

તા. ૧ મે, ૨૦૨૩ થી તા. ૩૦ જૂન ૨૦૨૩ સુધી આવેલ અનુદાનની યાદી

રૂ. ૧૧,૦૦૦/- તા. ૮ મેના શ્રીમતી મંજુલાબેન કાંતિલાલ દેઢિયા (ભુજપુર - વાશી-નવી મુંબઈ)ના લગ્નદીન નિમિત્તે - શૈક્ષણિક ફંડ

રૂ. ૧,૦૦૦/- ઝીલ મારુ તરફથી હસ્તે એડ્વોકેટ અલ્યા દેઢિયા
(કોડાય - મુલુંડ (વે)) બુક બેન્ક

મળેલ અનુદાન નિમિત્તે શ્રી ક.વી.ઓ. સેવા સમાજ દાતાશ્રીઓનો આભાર માને છે.
સંસ્થાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં મળેલ અનુદાનમાં આયકર કલમ ૮૦G બાદ મળે છે.

વધુ વિગત માટે સંપર્ક : ૦૨૨- ૪૬૬૧ ૪૨૪૨, ૪૬૬૧ ૪૩૪૩

જૂન ૨૦૨૩ માસના પગાંડીના અંકમાં પાના નંબર ૫૪ ઉપર તા. ૧ અને ૨ એપ્રિલના રોજ શ્રી ક.વી.ઓ. સેવા સમાજ અને માતુશ્રી મણિબાઈ શિવજી દેવજી કન્યા કેળવણી ફંડનાં સથવારે કેરિયર સેમિનારનું આયોજન કરવામાં આવેલ એમ વાંચવું.

સંવન

અવસાન નોંધ

(તા. ૧ જૂન ૨૦૨૩ થી તા. ૩૦ જૂન ૨૦૨૩)

ચક્કુદાન : દેહ /ત્વાચાદાન : અવયવદાન :

પ્રાર્થના રાખેલ નથી

નામ	ઉંમર	ગામ	હાલે	નામ	ઉંમર	ગામ	હાલે
નીરબ (સમાધોધાનાં કાંતાબેન ડૉ. ચંદ્રકાંત રામજી સાવલાના જમાઈ)	૪૧	-	સાયન	અ.સો. સીતલ શૈલેશ ચાંપશી ભેદા	૫૮	સમાધોધા	ગોરેગામ
				રચિક નેમજી ઉમરશી ધરોડ	૬૬	લુણી	ડૉબિવલી
પ્રવીષા પ્રેમજી રાયશી ગડા	૫૭	ટુંડા	કલવા	માવજ વાવજ શામજ ગાલા	૬૮	છસરા	વાશી
કાંતિલાલ શામજ ભીમશી સતરા	૬૨	ગુંડાલા	ભાંડુપ	માલાબેન હરખચંદ ચીત્રભુજ છેડા	૭૦	મોટા લાયજા	દહીસર
મા. કલાવતી કાંતિલાલ ગાંગજી છેડા	૬૮	કાંડાગારા	સાનપાડા	કુમુમ રેશે પ્રેમજી ગાલા	૫૧	પ્રતાપર	નાલાસોપારા
અ.સો. અરુણા કાંતિલાલ રામજી ધરોડ	૭૧	પત્રી	હૈદરાબાદ	ખુશાલ ગાંગજી મોરસરજ શાહ/બૌઆ	૭૩	નાની તુંબડી	અંધેરી
ચંચળબેન ભવાનજી વસનજી દેહિયા	૭૫	મેરાઉ	વાશી	બા.બ્ર. ચંચળભાઈ નાગશી ધારશી રેઠિયા	૮૩	વડાલા	મુલુંડ
લક્ષ્મીચંદ ગાંગજી હંસરાજ છેડા	૮૬	કાંડાગારા	બીજાપુર	મા. મણિબેન ટાકરશી નાનજી શાહ/ગડા	૮૬	રાયણ	અંધેરી
લક્ષ્મીકાંત (લુણીનાં દેવકાંબેન ધનજી પાસુ દેહિયાના જમાઈ)	૭૫	-	મલાડ	વસંત પ્રેમજી મુલજ કેનિયા	૭૧	બારોઈ	બેલાપુર
સાકરબેન હરખચંદ ઉમરશી નાગડા	૭૫	બિદા	નાલાસોપારા	હીરજ રવજ વીરા ગાલા	૮૫	સમાધોધા	બોરીવલી
શા. પુનશી ઉમરશી વેલજ નાગડા	૭૭	ચાંગડાઈ	દેવલાલી	ખેતબાઈ વસનજી આસુ સાવલા	૮૫	લીસરા	વિલે પાર્વ
રતિલાલ વેલજ શામજી ઈસરાણી	૮૧	વડાલા	મરીન ડ્રાઈવ	અ.સો. નીના હિલેશ કલ્યાણજ નાગડા	૫૪	શેરી	વલસાડ
અ.સો.કસ્તુરેન કલ્યાણજ ધમજ શાહ/સંગોઈ	૭૩	વાખાપુર	બોરીવલી	શ્રીમતી ભાવનાબેન ભવાનજી લાલજ ભેદા	૭૩	બેરાજ	મુલુંડ
પ્રભાબેન ભવાનજી કુર્યાર વિસરિયા	૮૨	દેશલપુર	વલસાડ	અમૃતબેન કાંતિલાલ ભીમજ છેડા	૭૬	નવાવાસ	ડૉબિવલી
પોપટલાલ રામજી પ્રેમજી ગાલા	૮૫	કાંડાગારા	દેવલાલી	ભદ્રેશ ભીમજ ભવાનજી મારુ	૫૩	બિદા	નાલાસોપારા
મા. પાનબાઈ ટાકરશી વીરજ છેડા	૮૬	પુનદી	ચેભુર (૧૭૦)	દમજ ભીમજ ખેતશી ગડા	૭૩	મોટા આસંબિયા	આંબીવલી
ચંદ્રેશ શામજી કરમશી ગાલા	૬૪	દેવપુર	ભાંડુપ	મણિબેન હરખચંદ હુંવરજ કારાડી	૭૮	ક્રાયા	ચિંચબંદર
રૂક્મણિ માવજ શિવજ માલદે	૭૮	લુણી	સાગારી સંથારો	શ્રીમતી વિમલાબેન મુલચંદ લાલજ શાહ/ગડા	૮૨	કોડાય	અગાસ
મા. રાણબાઈ કેશવજ ગણપત મારુ	૮૫	વાખાપુર	બોરીવલી	અશોક વશાનજી મણશી ભેદા	૬૨	મોખા	વાંકી
નિર્મણબેન નાનજી ચનાભાઈ ગડા	૭૬	કોડાય	ડૉબિવલી	અ.સો. મંજુલાબેન નાનજી કરમશી દેહિયા	૭૦	ભુજપુર	વિરાર
				મા. પ્રભાવંતીબેન જગદીશ ગગુભાઈ ગાલા	૮૨	છસરા	ઘાટકોપર

નામ	ઉંમર	ગામ	હાલે
નેમયંદ ગાંગજ હીરા સાવલા	૭૫	બાડા	લોઅર પરેલ
અ.સૌ. ગીતા મનોજ નરશી ગાલા	૪૬	કંડાગરા	દાદર
શામજી નરશી વીજપાર ધરોડ	૭૨	પત્રી	થાણા
કુસુમબેન મગનલાલ માણેક સતરા	૬૧	વાખાપુર	સાયન
શામજી કુવરજી ગડા	૮૨	બિદા	ડૉબિવલી
ભાઈલાલ મોરચુ રવજી ગાલા	૬૮	ભોજય	સાંગલી
ભારતીબેન મહેન્દ્ર પ્રેમજી દેઢિયા	૬૮	લુણી	મલાડ
કસ્તૂરબેન કુંગરશી શિવજી સાવલા	૮૫	ટેપા	દહીસર
પ્રકુલ્લા પ્રવીણયંત્ર ખીમજી છેડા	૬૬	મોટા કંડાગરા	અંભરનાથ
મનીધા વિજય લાલજી ગોગરી	૫૪	દુંડા	પરેલ
વિનોદ ખીમજી ચાંપશી સંગોઈ	૭૨	પુની	થાણા
હીરબાઈ નાનજી લાલજી નાગડા	૮૩	સણોસરા	ડૉબિવલી
કિરીટ મગનલાલ દેવરાજ ગોગરી	૬૩	ત્રગડી	પરેલ
પંકજ દેવરાજ મોનજી સંગોઈ	૬૮	મોટી ખાખર	મુલુંડ
જયંતીલાલ જખુ વેલજી ગડા	૭૨	ગુંદાલા	મલાડ
મેઘજી નન્દુ સાવલા	૮૮	નુંબી	સાંતાકુઝ
પંકજ દેવશી ખીમજી મકડા	૬૨	દેશલપુર (કંડી)	મુલુંડ
મા. સાકરબેન કલ્યાણજી વેલજી કેનિયા	૮૬	કપાયા	મુલુંડ
હાંસબાઈ લીલાધર વેલજી દેઢિયા	૧૦૦	ભુજપુર	અંધેરી
લાતાબેન લક્ષ્મીયંદ મેઘજી ભેદા	૬૫	મોખા	મલાડ
જયંતીલાલ ખીમજી શિવજી છેડા	૮૦	કપાયા (૪૬)	હેંદરાબાદ
વસેંત રાધવજી કુર્યાર ગોગરી	૭૧	દુંડા	ભાંડુપ
લીલાવંતિબેન અમૃતલાલ રવજી ભેદા	૮૧	સમાધોધા	હેંદરાબાદ
જયવંતિબેન (મા. સાકરબેન ઉમરશી દેવજી મેરાઉની સુપુત્રી)	૭૪	મેરાઉ	ડૉબિવલી
મા.ગ.સ્વ. મુલબાઈ ખીમજી ઉમરશી પોલાદિયા	૧૦૨	બિદા	થાણા
ચંચળબેન મોરચુ મોણશી ગાલા	૮૨	વાખાપુર	ઘાટકોપર
છગનલાલ કુવરજી કાનજી નીસર	૮૪	વડાલા	કાંદિવલી
અમૃતલાલ ખીમશી હીરજી ખુખિયા	૭૩	બેરાજા	વસઈ
રામજી વેલજી ચના ગવિયા	૭૮	લુણી	બોરીવલી

નામ	ઉંમર	ગામ	હાલે
પ્રાર્થના રાખેલ છે			
ચંદબેન પ્રતીક્ષા કુંગરશી શાહ/રંમિયા	૭૦	ગુંદાલા	વડાલા
અ.સૌ. પ્રભાબેન ઝેરચંદ લાલજી વોરા	૭૬	વરંડી મોટી	ઘાટકોપર (૩૩)
જમીશા (કુંદરોડીના ભારતીબેન	૪૦	-	ઘાટકોપર
કુમાર છેડાના જમાઈ			
લક્ષ્મીબેદ્ય ટેવજી વીરજ દેઢિયા	૮૪	દેશલપુર	વસઈ
સતીશ રામજી ખીમજી બોરિયા	૭૧	રાયણા	નાલાસોપારા
અ.સૌ. પુષ્પાબેન હરખચંદ આસધીર મારુ	૬૮	તલવાણા	ડૉબિવલી
વિમળાબેન રતિલાલ કુવરજી છેડા	૭૩	બિદા	કરેલી (MP)
જવેરબેન ટેવચંદ હીરજી મોતા	૮૧	દુર્ગાપુર	માટુંગા
સેવંતીલાલ કુવરજી તેજશી દેઢિયા	૭૮	મોટી ખાખર	મીરા રોડ
લક્ષ્મીબેન નરશી માણેક વોરા	૮૪	નવીનાણ	દાદર
ઝવેરબેન પોપટલાલ વાલજી મામણિયા	૮૬	નાના ભાડિયા	દાદર
કસ્તૂરબેન મોરચુ વેલજી વેલજી છેડા	૮૧	ગુંદાલા	બોરીવલી
ભડાબેન લક્ષ્મીયંદ વીજપાર દેઢિયા	૬૮	દેશલપુર(કંડી)	શિંચપોકલી
અ.સૌ. કુસુમબેન કુવરજી નાનજી ગાલા (જગાણી)	૭૩	માપર	જુહુ
ગુણવંતિબેન વલ્લભજી કલ્યાણજી વિઠિવોરા	૭૩	કોટા (રોડા)	ચેમ્બુર
રમેશ મુલજી પાસુ શાહ /નાગડા	૭૬	ચાંગડાઈ	વાશી
ધનવંતી રતિલાલ જીવરાજ છેડા	૮૫	હાલાપુર	વિધાવિહાર
મણિલાલ નાગજી જીવરાજ ગાલા	૬૮	કોટા (રોડા)	ડૉબિવલી
અ.સૌ. મણિબેન ખીમજી દેવજી માવદે	૮૭	લુણી	પાર્વતી (૨૦૩)
રાજેશ તલકથી કાનજી છેડા	૫૭	રતારિયા ગણેશ	વરલી
ખીમજી મેઘજી દંસરાજ ગાલા (જગાણી)	૮૦	માપર	મુલુંડ
પ્રકુલ્લ લાલજી વેલજી ધરોડ	૬૫	પત્રી	થાણા
દિનેશ ધનજી માવજી મારુ	૮૦	હાલાપુર	સાયન
અ.સૌ. મમતા હિતેન કાંતિલાલ દેઢિયા	૫૫	નાંગલપુર	વાપી
જગાણી રાધવજી કુવરજી લાપકિયા	૮૧	મોખા	મુલુંડ (૬૩)
મુલચંદ વેલજી પુંજા પાસડ	૬૮	કોટા (રોડા)	મુલુંડ
રવિલાલ દેવરાજ કરમણ દેઢિયા	૮૧	ભુજપુર	દાદર
ખીમજી દામજી કરમણી ફુરિયા	૮૪	બિદા	ડૉબિવલી
તનસુન માણેકલાલ લાલજી છેડા	૭૦	મોટા લાયજા	મોટા લાયજા

Energy Efficiency Services

Harmonics Analysis

Thermography Testing

Electrical Safety Audit

Power Factor Study

Battery Health Check-up

Earthing Testing

Fire Safety Audit

AMC of Electrical Panels

Power when and where you need it! UPS & Batteries

Upgrade your business with High efficiency Led Lights and Fan

Head- Office: - 41, Sarvodaya Ind. Est., Off. Mahakali Caves Road, Andheri (E.), Mumbai, 400093

Main Branch: - Plot no. A-142, Rd Number 23, Wagle Industrial Estate, Thane (W.), Thane, 400604

શ્રી ક.વિ.ઓ. સેવા સમાજ

સંસ્થાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ

યુક્ત બેંક

સંજીવની સ્વાસ્થ્ય યોજના

પગદંડી

સ્રી ઉત્કર્ષ લોન

ક્રિકેટ, વોલીભોલ
બાસ્કેટ બોલ, ફુટબોલ

વાંચિત્રન વિકાસ
વક્તુલ સંઘર્ષ
OUTDOOR CAMP
MEET

રહેણાણ લોન

શ્રી કવિઓ
સેવા સમાજ

શ્રી કવિઓ
દેરાવાસી
જેન મહાજને

શ્રી કવિઓ રિલીફ સમિતી
શ્રી કવિઓ ઉત્કર્ષ પ્રતિકાળ
શ્રી કવિઓ કેન્દ્રીય મધ્યસ્ಥી સમિતી

શ્રી કવિઓ
સ્થાનકવાસી
જેન મહાજને

સમુહ લગ્ન

શિક્ષણ લોન
કોમ્પ્યુટર લોન

રમતરામત

શૈક્ષણિક સન્માન
વિદેશ સેમીનાર
શુંત-ગુણા-ગૌરવ